

INDEX 339202

NOTATKI

KWARTALNIK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

PŁOCKIE

Płock

2/223

2010

ISSN 0029-389X

PŁOCK NOTES

QUARTERLY
OF THE SCIENTIFIC SOCIETY
OF PŁOCK

ISSUE 2/223
APRIL – JULY
2010

EDITORIAL BODY

WIESŁAW KOŃSKI
(EDITOR-IN-CHIEF)

ADAM WRÓBEL
(SECRETARY)

MAŁGORZATA DUCH
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI

SCIENTIFIC BOARD

ZBIGNIEW KRUSZEWSKI, ASSOCIATE PROF., SC.
D., ENG.
(CHAIRMAN)

MARIAN CHUDZYŃSKI, PH. D.
REV. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI, FULL PROF., PH. D.
JANUSZ ZIELIŃSKI, FULL PROF., PH. D. ENG.
DANIELA ŻUK, FULL PROF., SC. D., ENG.

ADDRESS OF THE EDITORIAL OFFICE:

Pl. Narutowicza 8.
09-402 Płock

ph. (0-24) 262-26-04, 366-99-50
e-mail: notatkiplockie@interia.pl

NOTATKI PŁOCKIE

KWARTALNIK
TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO
PŁOCKIEGO

2/223
KWIECIEŃ – CZERWIEC
2010

KOLEGIUM REDAKCYJNE

WIESŁAW KOŃSKI
(REDAKTOR NACZELNY)

ADAM WRÓBEL
(SEKRETARZ REDAKCJI)

MAŁGORZATA DUCH
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI

RADA NAUKOWA

PROF. NDZW. DR HAB. INŻ. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(PRZEWODNICZĄCY)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI
KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI
PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ ZIELIŃSKI
PROF. DR HAB. INŻ. DANIELA ŻUK

ADRES REDAKCJI:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 262-26-04, 366-99-50
e-mail: notatkiplockie@interia.pl

ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI THE POLISH SOCIALIST PARTY IN PŁOCK IN THE PERIOD OF WW I	3
LUCYNA SZTOMPKA WŁODZIMIERZ RATAJEWSKI (1872-1941): KNOWN AND UNKNOWN FACTS FROM THE BIOGRAPHY OF THE HEADMASTER OF THE FIRST „REAL” POLISH SCHOOL IN ŁĘCZYCA	15
MICHAŁ SOKOLNICKI MOTORIZATION IN PŁOCK IN THE PERIOD BETWEEN WW I AND WW II	29
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI DESCRIPTION OF THE FIGHTS OF THE 1st BAT- TERY OF THE 4th HORSE ARTILLERY DIVISION IN DEFENCE OF PŁOCK BETWEEN 17th AND 19th AUGUST. 1920	35
BOGDAN KAŻMIERCZAK, KRZYSZTOF OLEJNICKI, NORBERT GAJEWSKI THE BIRD WORLD OF THE „SZCZAWIN LAKE” NATURAL RESERVE	40
LUDMIŁA BĘDZIKOWSKA FARM TOURISM IN THE DISTRICT OF PŁOCK	51
REVIEWS BOGDAN KAŻMIERCZAK, KRZYSZTOF OLEJ- NICKI, NORBERT GAJEWSKI „THE BIRD WORLD OF THE LAND OF PŁOCK”. THE SCIENTIFIC SOCIETY OF PŁOCK. PŁOCK 2009 (reviewed by Witold Lenart).....	57
BIBLIOGRAPHY OF THE REGION OF MAZO- VIA LAND OF PŁOCK, FOR THE PERIOD FROM APRIL 1, 2009, TILL JUNE 30, 2009	59

ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI POLSKA PARTIA SOCJALISTYCZNA W PŁOCKU W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ	3
LUCYNA SZTOMPKA WŁODZIMIERZ RATAJEWSKI (1872-1941) ZNANE I NIEZNANE FAKTY Z ŻYCIA DYREKTO- RA PIERWSZEJ POLSKIEJ SZKOŁY REALNEJ W ŁĘCZYCY	15
MICHAŁ SOKOLNICKI MOTORYZACJA W MIĘDZYWOJENNYM PŁOC- KU	29
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI OPIS WALK STOCZONYCH W OBRONIE PŁOC- KA PRZEZ 1 BATERIĘ 4 DYONU ART. KONNEJ W DNIACH 17-19 SIERPNI 1920 R.	35
BOGDAN KAŻMIERCZAK, KRZYSZTOF OLEJNICKI, NORBERT GAJEWSKI AWIFAUNA REZERWATU PRZYRODY „JEZIORO SZCZAWIŃSKIE”	40
LUDMIŁA BĘDZIKOWSKA AGROTURYSTYKA W POWIECIE PŁOCKIM ..	51
RECENZJE BOGDAN KAŻMIERCZAK, KRZYSZTOF OLEJNICKI, NORBERT GAJEWSKI. PTAKI ZIEMI PŁOCKIEJ. TOWARZYSTWO NAUKOWE PŁOCKIE. PŁOCK 2009 (rec. Witold Lenart)	57
BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO ZA OKRES I IV - 30 VI 2009 r.	59

POLSKA PARTIA SOCJALISTYCZNA W PŁOCKU W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

Abstrakt

W artykule omówiono założenia polityczne i działalność PPS oraz innych nurtów politycznych w Płocku w czasie I wojny światowej

Słowa kluczowe: PPS, Płock, I wojna światowa, polityka

O reaktywowaniu w Płocku PPS zadecydowały przyczyny natury politycznej, które miały charakter ogólnokrajowy. Nie wchodząc w omawianie szczegółów należy podkreślić, że zadecydowała przede wszystkim konieczność poszerzenia bazy politycznej dla obozu niepodległościowego. Zakładano dokonanie tego poprzez organizację klasy robotniczej, aktywizowanie różnych formacji ruchu ludowego, a także przez tworzenie różnorodnych grup politycznych, które obok robotników, miały organizacyjnie pozyskać inteligencję demokratyczną, czy też postępową. Taka była wola trzyosobowego Centralnego Komitetu Robotniczego PPS, który jeszcze pod koniec 1914 r., po raz ostatni składali Józef Piłsudski, Leon Wasilewski i Walery Sławek.

Działacze ci niebawem opuścili szeregi partii i zajęli się głównie sprawami wojskowymi oraz polityką, które uznali za najważniejsze. Piłsudski, rozgrywając swą wielką kartę, już wtedy pragnął uchodzić za reprezentanta całego narodu, który zajmowałby pozycję czynnika niezależnego, usytuowanego ponad wszelkimi partiami politycznymi.

Ważną w tym procesie rolę stanowił fakt, że rozwiązanie to, w jakiejś mierze ustawiało J. Piłsudskiego w pozycji niezależnej także wobec potężnego obozu narodowo-demokratycznego, z którym w ścisłej łączności ideowej pozostawali przedstawiciele klas posiadających i który od samego początku cieszył się większym uznaniem ze strony rządów państw centralnych. Dlatego półlegalnie organizowane PPS oraz POW było zadaniem koniecznym. PPS oraz POW stawały się niejako naturalnym zapleczem politycznym i militarnym, dla dalekosiężnych celów Piłsudskiego.

Podobnie ważnym, choć w istocie drugorzędnym zadaniem obydwu tworzonych formacji, było również pozyskanie daleko silniejszego w tym okresie od PPS Narodowego Związku Robotniczego. W tym okresie, partia ta całkowicie wyemancypowała się od wpływów endecji i ostatecznie opowiedziała się po stronie z trudem montowanego obozu niepodległościowego.

Należy dodać, że na terenie okupacji państw centralnych, odbudowa PPS oraz tworzenie POW, zostało powierzone ludziom blisko związanym z osobą J. Piłsudskiego. Na czele Tymczasowego Komitetu Wykonawczego stanęli ludzie ze starej gwardii PPS, tj. Artur Śliwiński, Bolesław Czarkowski i Konstancja Jaworowska. Niebawem, istotną rolę w PPS zaczęli odgrywać działacze młodszego pokolenia, tacy, jak: Tadeusz Hołótko, Bronisław Zimięcki, Norbert Barlicki (1880–1941) i Mieczysław Niedziałkowski (1893–1940). Szczególnie ważną była działalność dwóch ostatnich działaczy. To właśnie oni nadali reaktywowanej PPS charakter partii reformistycznej¹.

W ten sposób doszło do wypełnienia luki na ówczesnej mapie politycznej ugrupowań ogólnodemokratycznych, gdzie do walki o niepodległość stanęły w Królestwie takie ugrupowania, jak: PPS, PSL „Wyzwolenie”, różnego rodzaju stronnictwa, które były związane bezpośrednio z osobą J. Piłsudskiego i które działały obok obozu narodowego, zrzeszającego endecję, chadecję, duchowieństwo katolickie oraz wszelkiego rodzaju przybudówki endeckie na wsi polskiej. Sprawą otwartą naturalnie pozostawała kwestia przywództwa politycznego. To właśnie dzięki PPS oraz tworzonym głównie w oparciu o jej struktury POW, a także w następstwie pogarszającej się sytuacji militarnej państw centralnych, pierwszoplanową rolę polityczną w Królestwie, zaczęli odgrywać właśnie piłsudzycy.

Natomiast nikłym poparciem społecznym cieszyła się SDKPiL, która zaprzestała działalności organizacyjnej w Płocku jeszcze w 1912 r. Zadecydowały o tym nie tyle represje carskie, co brak zwolenników tej opcji.

Podobne trudności przechodziła PPS–L, głównie z uwagi na antyniepodległościową postawę w sprawie polskiej oraz na zbyt radykalny program społeczny, w tym również w kwestii wiejskiej. PPS–L podobnie jak i SDKPiL, zakładała skrajne uspołecznienie tej sfery gospodarki narodowej. Zresztą obydwie partie, już od lat nie wносиły żadnych istotnych treści w rozwój swych

programów społecznych i niezmiennie wyrażały wiarę w przyszłe przemiany rewolucyjne, jakie miały nastąpić w krajach ościennych, a szczególnie w Niemczech. Było to stanowisko zupełnie obce dla polskiej tradycji niepodległościowej i narodowej, które w konsekwencji powodowało, że partie te, przez ogół społeczeństwa były traktowane z wrogością i jako zjawisko – zupełnie obce².

Temat ten poddał głębszej analizie na łamach „Sprawy Robotniczej” we wrześniu 1918 r. publicysta nazwiskiem Dębiec. Autor ten potraktował, jako wręcz utopijne i antynarodowe stanowisko liderów tych partii twierdzących, że „[...] próby budowania na dzisiejszym gruncie państw narodowych lub też walka o ich tworzenie – musi być obecnie przedmiotem międzynarodowego proletariatu”, jak to ujęto w tzw. „Naradzie Radomskiej” PPS–L, która odbyła się w 1918 r.

Jako kontrargument przypomniał stanowisko bolszewików, którzy nie wahali się wysunąć hasła „samookreślenia się narodów”, podczas gdy „[...] nasi lewicowcy, jak trwali w swej dziewiczości marksizmu, tak trwają nadal”. Przeciwstawiał im natomiast stanowisko PPS zawarte w tzw. programie łódzkim z 1917 r., w którym partia jednoznacznie wypowiedziała się, że jej celem jest „[...] wyzwolenie całego ludu z niewoli ekonomicznej, politycznej i narodowej”. To ostatnie miało oznaczać „[...] zniesienie wszelkiego ucisku narodowego, zjednoczenie Polski oraz walkę o Niepodległą Republikę Demokratyczną³”.

Zarysowane powyżej trendy rzutowały na rozwój sytuacji politycznej na ziemi płockiej. W momencie wybuchu wojny światowej, nikłymi jeszcze wpływami w społeczeństwie cieszyła się tzw. „Lewica PPS”. Natomiast już zupełnie marginalne były wpływy SDKPiL, co wynikało również i z faktu, że działaczami, a ściślej mówiąc sympatykami tego kierunku, głównie pozostawali płoccy Żydzi. W tym okresie czołowym przedstawicielem SDKPiL w Płocku był nauczyciel Żydowskiego Gimnazjum Humanistyczno–Kolegijskiego w Płocku Emil Zabuski⁴.

Niepopularność SDKPiL w Płocku wynikała także z programu tej partii, która zajmowała wrogie stanowisko wobec niepodległości Polski. Uderzało to w aspiracje polityczne Polaków. Zresztą głoszone w naiwny sposób przez obydwie partie bliżej nieokreślone wyzwolenie społeczne, jakie rzekomo miało dokonać się w drodze przemian rewolucyjnych, w rezultacie przesądzało o ich niepopularności. Dlatego, na tle powszechnie obserwowanego dążenia społeczeństwa polskiego do uzyskania przez Polskę niepodległości państwowej, działalność tych partii traktowana była, jako rodzaj swoistej, niczym niewytłumaczonej dywersji politycznej.

Jeszcze przed wybuchem wojny, wielu czołowych przedstawicieli tych PPS–L i SDKPiL znalazło się z różnych powodów poza Płockiem, gdzie były obiektywnie lepsze warunki do społecznego oddziaływania, zwłaszcza w środowiskach wielkoprzemysłowych. Wybuch wojny w 1914 r. spowodował, że na skutek działań wojennych oraz związanych z tym faktem deportacji lub aresztowań, wielu kolejnych działaczy znalazło się na terenie Rosji. Z esdekapeilowców znaleźli się tam m.in.: Julian Leszczyński, Władysław Figielski, Mirosław Zdziarski, który najprawdopodobniej w tym właśnie czasie został członkiem SDKPiL, Zofia Maciejowska ps. „Magda” – Żarska, i jej mąż Tadeusz Żarski, którzy w pewnym okresie czasu, byli nawet działaczami władz centralnych PPS, a ostatecznie przeszli na pozycje komunistyczne. Wszyscy z wymienionych, odegrali ważną rolę w przewrocie bolszewickim, a niektórzy z nich, zajęli dość znaczne miejsca w aparacie państwowym i politycznym Rosji sowieckiej. Leszczyński np. stanął na czele Komisarjatu Polskiego przy Radzie Komisarzy Ludowych, gdzie zajmował się sprawami polskimi. Figielski (1889–1919), dzięki osobistej znajomości z W. Leninem, sięgającej jeszcze czasów jego pobytu na studiach w Paryżu, został przewodniczącym Rady Komisarzy Ludowych w Turkiestanie, czyli premierem. W 1919 r. został zamordowany w okolicznościach, które do dnia dzisiejszego nie zostały do końca wyjaśnione.

Z kolei M. Zdziarski, znalazł się w Rosji na wskutek aresztowania go jeszcze ok. 1912 r. Został wówczas skazany na rotę aresztanckie, a następnie na dożywotnie osiedlenie na Syberii. Po przewrocie październikowym, dzięki wstawiennictwu Leszczyńskiego, został zatrudniony najprawdopodobniej przez samego Dzierżyńskiego w oślawionej „Czeka”, gdzie przez ok. roku zajmował się rozpracowaniem siatki byłych funkcjonariuszy carskiej policji i żandarmerii. Przyczynił się m.in. do ujęcia b. naczelnika Zarządu Żandarmerii na Powiat Płocki i Sierpecki - Aleksandrowa. Przygotowane przez niego protokoły przesłuchań, były przesyłane do smutnej pamięci tzw. „Trybunałów Rewolucyjnych”, gdzie stanowiły podstawę do rozpraw karnych i dla wydawanych wyroków. Napisał też broszurę, stanowiącą swojego rodzaju listę proskrypcyjną, która służyła do ścigania przez sowiecki aparat bezpieczeństwa wszystkich carskich funkcjonariuszy policji politycznej, agentów i prowokatorów. W 1918 r. potajemnie powrócił do Polski, gdzie ukrywając swoją działalność w Rosji, włączył się aktywnie do pracy w SDKPiL, przejściowo w samym Płocku, a następnie w Zagłębiu. Po fuzji tej partii z PPS–L, w 1918 r. został członkiem Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP). W międzyczasie, dzięki wstawiennic-

twu znajomych swego ojca – Bolestawa Zdziarskiego, którymi byli profesorowie Ludwik Krzywicki i Antoni Sujkowski, dokończył studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. W czasie wojny polsko-bolszewickiej, zajmował zdecydowanie antypolską postawę, co było przyczyną wielu jego aresztowań. Okazywany jednak przez niego w dalszym ciągu skrajny radykalizm oraz wroga postawa wobec istniejącego już państwa polskiego stały się przyczyną, że władze państwowe uznawały go za zdeklarowanego wroga publicznego. Będąc zagrożonym dużym wyrokiem, w 1926 r. salwował się ucieczką z Polski do ZSRR. W nowej z wyboru ojczyźnie, Zdziarski nie odgrywał już znaczącej roli. Został zamordowany podczas czystek stalinowskich w Rosji w 1939 r., chociaż data ta, nie jest do końca pewną⁵.

Z kolei T. Żarski, ze względu na przyjaźń z Leszczyńskim, która rozpoczęła się jeszcze w Płocku, dzięki jego protekcji otrzymał posadę w Komisariacie Polskim oraz pracę w redakcji „Wiadomości Komisariatu”. W latach późniejszych, podczas zorganizowanego w 1927 r. przez Komintern IV Zjazdu KPP w Moskwie, T. Żarski, który występował z ramienia tzw. grupy „większościowej”, bez powodzenia pretendował do funkcji sekretarza generalnego KPP⁶.

W momencie wybuchu wojny, tuż po zajęciu Płocka przez wojska niemieckie, pewną działalnością wykazywała się jedynie PPS-L. Od 1915 r. partia zaczęła nawet upowszechniać ideologię socjalistyczną za pośrednictwem wydawanego na hektografie pisma pt. „Głos Robotniczy”, które było wydawane przez czołowego w tym okresie działacza tej partii Mariana Pakulskiego (1895–1937?). Nakład pisma wynosił po kilkadziesiąt egzemplarzy, wydawanych co 2 tygodnie. Do czasu zajęcia przez Niemców Warszawy, pismo to było pozbawione w stosunku do PPS elementów konfrontacyjnych, co było następstwem porozumienia między działaczem PPS Wincentym Kępczyńskim (1893–1965) z Marianem Pakulskim. Według T. Świeckiego i F. Wybulta owa niekonfrontacyjność stanowiła przyczynę, że władze niemieckie nie przeciwstawiały się kolportażowi pisma⁷.

Wydaje się jednak, że wspomniana spótką autorska zupełnie mylnie interpretowała skutki owego porozumienia. Niemcy bowiem, istotnie, patrzyli przez palce na działalność PPS-L. Przyczynę tego stanu rzeczy stanowił fakt, że ugrupowanie to, w przeciwieństwie do PPS, nadal niezmiennie było przeciwne niepodległości Polski. Zresztą, fakt ten PPS-Lewica potwierdziła jeszcze w 1912 r., kiedy to decydując się na udział w wyborach do IV Dumy rosyjskiej, tym samym opowiedziała się na integralnością imperium rosyjskiego. Taka polityka była general-

nie zgodna z polityką Niemiec, które do 1916 r. zupełnie nie brały pod uwagę możliwości, że kiedykolwiek odrodzi się państwo polskie. Dlatego w przeciwieństwie do PPS, partia ta, podobnie jak w czasach rosyjskich, mogła prowadzić względnie swobodną działalność polityczną.

W tym okresie, obok Pakulskiego, za czołowego działacza tej partii na terenie ziemi płockiej uważa się Eugeniusza Przybyszewskiego, pomimo pewnych zastrzeżeń z mojej strony, których omawianie pomijam, czy ów działacz już ostatecznie opowiedział się za programem PPS-L. Pewne bowiem wątpliwości budzi fakt, że Przybyszewski współpracował w tym czasie z Ligą Kobiet Pogotowia Wojennego, uczestniczył w organizacji różnych imprez o charakterze polityczno-narodowym, m.in. poprzez aktywny udział w akcji odczytowej. Nie należy wykluczyć, że wpływ na to posiadały jego rodzone siostry, tj. Leona i Janina Przybyszewskie, które z kolei były aktywnymi działaczkami PPS. O jednej z takich akcji Przybyszewskiego pisał w 1915 r. na łamach: <Robotnika> „Orland”, który nie omieszkął podkreślić, że podczas wiecu zorganizowanego przez Ligę w teatrze miejskim w Płocku z okazji 1 Maja, właśnie, tow. „Śnieg” (pseud. E. Przybyszewskiego – A.J.P.), wystąpił ze świetnie opracowanym referatem poświęconym wydarzeniom z 1863 r. Wystąpieniem swoim wywołał ogromne i to pozytywne wrażenie i to nie tylko wśród socjalistów, lecz także wśród licznych słuchaczy endeckich⁸.

Jako prelegent – Przybyszewski wspomagał także działalność oświatową Adama Grabowskiego, uczestnicząc m.in. w kursach dokształcających dla młodzieży. Gdyby wtedy już jawnie głosił program antyniepodległościowy, to z pewnością taka współpraca z Grabowskim, nie mogłaby mieć miejsca. Grabowski uchodził w powszechnej opinii, za żarliwego patriotę polskiego.

Z tego też okresu pochodzi wydarzenie, które było ewenementem w całej historii PPS-L. Otóż w miejscowym „Głosie Robotniczym” doszło do swoistego upowszechnienia idei legionowej, wobec której, partia ta zajmowała stanowisko nieprzejednane wrocie. Sądząc po stylu, autorem dość obiektywnie napisanego artykułu pt. *Jak powstały Legiony*, wydanym w nr. 6 z 31 marca 1915 r., najprawdopodobniej był ... E. Przybyszewski. Pomimo wyraźnego braku jakiegokolwiek sympatii, do tej przeciw polskiej formacji zbrojnej, autor stanowczo zdementował rozpowszechnianą wówczas opinię w Płocku, głównie w kręgach endeckich, iż Legiony pozostawały na usługach Austriaków. „[...] W każdym razie zupełnie ciemny człowiek może sądzić [...] że Legiony są robotą austriacką lub, co najważniejsze pruską, gdyż jak widzieliśmy, powstały one niewątpliwie z pojętego na swój sposób dążenia

pewnych warstw samego społeczeństwa polskiego do niepodległości”⁹.

Zaprezentowanie takiego stanowiska przez Przybyszewskiego było możliwe, ponieważ wtedy, Warszawa była jeszcze zajęta przez Rosjan. Tym samym działacze płocki, nie mieli łącznie ze swoimi władzami partyjnymi.

W zupełnie odmiennej sytuacji znajdowała się Polska Partia Socjalistyczna. Jak wynika z dotychczasowych rozważań, ruch ten na terenie Płocka i ziemi płockiej został całkowicie zdławiony przez Rosjan w okresie reakcji z lat 1908–1910, którzy stosując niezwykle ostre represje, doprowadzili praktycznie do jego likwidacji organizacyjnej. W chwili nastania okupacji niemieckiej, istniały wprawdzie w Płocku luźne grupki sympatyków PPS, które stanowili m.in. dawni uczestnicy rewolucji z 1905 r., jak np.: Marian Iwanicki, Franciszek Sobociński, Janina Korpułińska, Czestawa Mieszkowska i inni. Działacze ci, powróciwszy do Płocka z więzień lub zestania jeszcze w 1912 r., z uwagi na zdekonspirowanie się, ze zrozumiałych względów nie podejmowali już dalszej działalności. Taka sytuacja trwała praktycznie do końca okupacji rosyjskiej. Ważną jednak okolicznością, która już w okresie rządów niemieckich przesądziła o szybkim reaktywowaniu ruchu, był przyjazny klimat społeczny, który przejawiał się zwłaszcza wśród robotników, pracowników rolnych oraz części inteligencji oraz uczniów, pomimo, iż jak to podkreślał Wł. Iwanicki, przez długi okres czasu utrzymywał się w partii trend antyinteligencji¹⁰.

Pierwszymi symptomami, które zapowiadały reaktywowanie ruchu pepesowskiego na ziemi płockiej, były inicjatywy miejscowych socjalistów jeszcze w 1913 r., kiedy to podjęto nieudaną próbę utworzenia Kasy Chorych w Płocku. Do powstania jednak samodzielnej organizacji partyjnej, było jeszcze stanowczo za wcześnie. Niewątpliwie o tym stanie rzeczy przesądzał brak odpowiednio przeszkolonego aktywu. Nie można jednak wykluczyć i sytuacji, że ów marazm wynikał również i z braku określenia stosunku do PPS ze strony nowych okupantów, tj. przez Niemców, którzy przejawiali w stosunku do partii postawę ambiwalentną. Niemcy bowiem, ze względu na Legiony i osobę J. Piłsudskiego, formalnie nie przeszkadzali rozwojowi ideologii socjalistycznej. Z drugiej jednak strony, zdecydowanie niepodległościowe stanowisko PPS oraz nawoływanie społeczeństwa do bojkotu akcji werbunkowej powodowało, że Niemcy dopuszczali się wobec działaczy socjalistycznych różnego rodzaju represji. Dlatego też działalność PPS w Płocku od początku miała charakter półlegalny.

W ogłoszonym za pośrednictwem „Głosu Robotniczego” programie polityczno-społecznym

jeszcze z 11 lipca 1915 r., płocki socjaliści domagali się:

— obalenia caratu, który uznawali za największego wroga demokracji;

— ustanowienia Niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej rządzonej przez ludowy parlament i posiadającej odpowiedni ustrój prawny;

— 4-przymiotnikowego głosowania przy wszelkich wyborach (powszechne, równe, bezpośrednie i tajne);

— powołania samorządu miejscowego oraz obieralności urzędników na odpowiednie stanowiska;

— reformy skarbowości, polegającej na wprowadzeniu progresywnego podatku dochodowego oraz zniesienia wszelkich podatków pośrednich;

— wolności słowa, prasy, zgromadzeń, stowarzyszeń, strajków, wolności sumienia i nietykalności osobistej;

— zniesienia armii stałej oraz wprowadzenia milicji ludowej. To ostatnie uzasadniano, że armia stała niepotrzebnie odrywa mnóstwo ludzi od pracy w zakładach produkcyjnych i jest zarazem ślepym narzędziem w rękach rządów burżuazyjnych;

— rozdzielenia Kościoła od państwa, jako że sprawa wyznania, jest sprawą indywidualną każdego człowieka;

— powszechnego i bezpłatnego nauczania na wszystkich szczeblach;

— ochrony zdrowia pracujących, szczególnie kobiet i dzieci;

— ograniczenia wyzysku kapitalistów poprzez wprowadzenie 8-godzinnego dnia pracy, zniesienia pracy ponad godzinowej i nocnej (o ile na to zezwala technologia i cykl pracy), wprowadzenia zakazu pracy dzieci do lat 16-tu, wprowadzenia specjalnego prawa dla właścicieli mieszkań lokatorskich oraz uchwalenie ochronnego prawa dla lokatorów;

— powoływania inspektorów fabrycznych w drodze wyborów przez samych robotników, co miało ograniczyć prawa fabrykantów;

— wprowadzenia powszechnych ubezpieczeń pracowników na wypadek choroby, kalectwa, niezdolności do pracy i braku pracy;

— wprowadzenia ubezpieczeń rodzinnych na wypadek śmierci jedyne go żywiciela rodziny;

— poddania instytucji ubezpieczeniowych kontroli klasy robotniczej, poprzez ustanowienie robotniczych rad nadzorczych¹¹.

Jak już wspominałem, w reaktywowaniu PPS istotną rolę odegrał płocki oddział „Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego”, która obok pracy na rzecz tworzonej POW, miała również za zadanie reaktywowania PPS. Szczególne znaczenie miała działalność Janiny Benedekówny (po zamążpójściu Kowalskiej), która samą siebie przed-

stawiała jako działaczkę socjalistyczną z przekonania. Benedekówna przybywając do Płocka, przybyła z rozkazem, który dotyczył reaktywowania w Płocku organizacji PPS. Dzieło te Benedekówna podjęła wspólnie ze znaną miejscową socjalistką Stanisławą Jaśkiewiczową, przy współpracy m.in. takich ofiarnych współpracowników z Ligi Kobiet, jak, Ireny Wojtaszewskiej, Jadwigi Wróblewskiej oraz siostr Janiny i Leony Przybyszewskich.

Podobnie ważnym momentem dla rozwoju PPS było przybycie z Warszawy Aleksandra Klonowskiego, który jak podaje M. Macieszyna, przybył do Płocka na początku 1915 r. i to prawdopodobnie na polecenie CKR PPS. Dzięki pomocy Jaśkiewiczowej, został zatrudniony jako robotnik w fabryce I. Sarny, na terenie której, rozpoczął agitację partyjną. Z jego nazwiskiem związane było powstanie ruchu zawodowego w Płocku¹².

Do osób wspomagających działalność Benedekówny i Klonowskiego, należy zaliczyć również Władysława Sztromajera, Antoniego Michalskiego, Zygmunta Niklewskiego, a także Marię Waśniewską-Sztromajerową, Paulinę Maciejowską ps. Kałuża (1899–1920), która w okresie plebiscytu na Śląsku, została zamordowana przez Niemców oraz wywodzącą się z żydowskiej rodziny mieszczańskiej, znaną polską patriotkę Franciszkę Blayową, która z kolei, wywodziła się z żydowskiej rodziny Oberfeldów.

Ogromną pomocą merytoryczną dla pracy tych osób, stanowiło przystąpienie do ruchu Zofii Potworowskiej-Grabowskiej, żony dyrektora Adama Grabowskiego, która w środowisku płockim cieszyła się dużym autorytetem moralnym oraz jako działaczka oświatowa, wychowawczyni, znana publicystka oraz literatka. Wymienieni działacze, obok działalności świadczonej na rzecz POW, równorzędnie traktowali sprawę reaktywowania PPS. Ich spotkania, które z konieczności miały charakter konspiracyjny, najczęściej odbywały się w lokalu „Czytelni Polskiej”, który należał do Towarzystwa Opieki nad Mową Ojczystą w Płocku.

Według Wł. Sztromajera, praca tych osób w pierwszym rzędzie polegała na akcji szkoleniowej działaczy partyjnych i niepodległościowych, którzy wywodzili się głównie ze środowiska chłopskiego i robotniczego. Do akcji tej zostali włączeni również niektórzy uczniowie gimnazjalni¹³.

Propaganda na rzecz upowszechnienia założeń politycznych PPS uległa nasileniu, po powstaniu w Płocku delegatury Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN), która w tym okresie, taktycznie była popierana przez socjalistów z PPS. Wtedy to, jak podaje J. Benedekówna, Płock był dosłownie zalany prasą i bibułą socjalistyczną. Głoszone przez PPS idee niepodle-

głościowe powodowały, że „[...] Ludzie byli tak przygniecenii biedą, tak zmaltrętowani przez Niemców [...] że PPS w tym czasie, była dźwignią duchową dla wielkich rzesz ludzkich, że krzepiła zmęczonych walką o byt i świeciła czystym blaskiem swej ideowości”¹⁴.

Wkrótce PPS w Płocku zasilono grono nowych działaczy. Według Zygmunta Kozaneckiego, do grona „czerwonych”, związanych z PPS-FR należeli: Jan Mariański, Władysław Iwanicki, Bolesław Mierzejewski, Cyprian Paczkowski, Stefan Pakulski, Konstanty Tomczyk, Dionizy Kowalski, Stanisław Perzyński, Piotr Szafranski, Władysław Kamiński, Icek Altman, Leon Ilnik, Leon Książak, Jan Rutkowski oraz Wincenty Kępczyński, który zarazem pełnił rolę łącznika między POW i PPS¹⁵.

Po zmianie przez J. Piłsudskiego, założeń politycznych, o czym już wcześniej wspominałem, tożsame stanowisko zajęli socjaliści płocki. Oni również byli założycielami płockiego oddziału Centralnego Komitetu Narodowego, który związał się 9 listopada 1916 r. W związku z tym, socjaliści, jakkolwiek nie posiadali jeszcze w Płocku własnego komitetu partyjnego, zostali zobowiązani do realizacji programu, który z Wydziału Organizacyjnego CKN, dotarł do nich z Warszawy za pośrednictwem Ligi Kobiet. Główne jego założenia polegały na:

— żądaniu demokratyzacji ustroju państwa polskiego, przez zwołanie sejmu konstytucyjnego, opartego na pięcioprzymiotnikowym głosowaniu;

— domaganiu się utworzenia armii polskiej, przez oddanie jej organizacji w ręce społeczeństwa,

— domaganiu się zjednoczenia Królestwa z jak największą częścią Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Okólnik zalecał także, aby jak najprędzej ujawniły się różne oficjalne niepodległościowe reprezentacje polityczne, które powinny przejąć w swe ręce całokształt życia politycznego w terenie¹⁶.

W tym czasie obserwujemy aktywizowanie się poszczególnych działaczy socjalistycznych przy tworzeniu różnych partii, które utworzyły zręby CKN w Płocku. I tak np. Wł. Sztromajer doprowadził do powstania płockiego oddziału Stronnictwa Niezawistości Narodowej. Socjalista Antoni Michalski, Adam Grabowski oraz członek Zjednoczenia Ludowego Wojciech Wojtulanis, swoimi podpisami sygnowali wszelkie decyzje i uchwały Płockiego Wydziału Rady Narodowej. Dodajmy, że w przeciwieństwie do endecji, Rada uznawała w Legionach początek armii polskiej.

Sama PPS, jakkolwiek nie istniała formalnie, to jednak w tym czasie prowadziła już działalność faktyczną. Pomimo, że od samego począt-

ku popierała program CKN, to jednocześnie hamowała akcję werbunkową do Legionów, warunkując ją: powołaniem konstytuanty w drodze czteroprzymiotnikowego głosowania, powołaniem rządu, w którym jednym z resortów będzie ministerstwo pracy oraz powołaniem w drodze przymusowej rekrutacji ludowej armii polskiej. Takie właśnie stanowisko zajęli socjaliści na wiecu z 16 listopada 1916 r. w Płocku, który został zwołany przez Wł. Sztromajera¹⁷. Kilka dni wcześniej, socjaliści zażądali uczczenia pamięci tych wszystkich, którzy oddali życie za ideę niepodległości Polski i za socjalizm¹⁸.

Działalność wspomnianych osób i organizacji przyniosła pożądany skutek. Na początku 1917 r., tuż po wyborach do Rady Miejskiej Płocka, zawiązał się Miejski Komitet Robotniczy PPS w Płocku. W skład jego weszli tacy znani działacze, jak Aleksander Klonowski, Leon Przybylski, Wincenty Kępczyński, Romuald Litewski, Zygmunt Pekrul i Stefan Wasilewski.

Niebawem powołano w Płocku Okręgowy Komitet Robotniczy PPS, obejmujący powiaty płocki i sierpecki. Oprócz wymienionych, do OKR weszli: Stanisław Lewicki z Bielska, Budek z Boddzanowa, Jankowski z Sikorza i nauczyciel z Grombca, w powiecie sierpeckim – Edward Tułodziecki¹⁹.

Od października 1917 r. na terenie płockiej PPS przystąpiono do organizacji Pogotowia Bojowego PPS, co było realizacją uchwał Zjazdu PPS, który odbył się w pierwszej połowie czerwca 1917 r. Pogotowie było zorganizowane na wzór Organizacji Bojowej PPS z 1905 r. Podstawowym zadaniem tej formacji zbrojnej było zabezpieczenie przejmowania władzy na okoliczność, kiedy w momencie przegranej wojny przez państwa centralne, sprawa niepodległości Polski mogłaby stać się przedmiotem przetargów politycznych wśród mocarstw Entanty. Nie należy jednak wykluczyć i takiej możliwości, że celem tej formacji było również zdyscyplinowanie społeczeństwa polskiego, przez eliminowanie różnego rodzaju miejscowych renegatów. Na czele Pogotowia w kraju stanął znany działacz socjalistyczny Tomasz Arciszewski. Na czele Pogotowia Bojowego w Płocku stali: nauczyciel z Grombca Edward Tułodziecki oraz Franciszek Kunickiewicz. Dodajmy, że na terenie Płocka początkowo powołano 4 szóstki, które miały wzrosnąć do 6-ciu. Działalność Pogotowia zasięgiem obejmowała powiaty płocki, sierpecki oraz część powiatów lipnowskiego i rypińskiego. Łącznikiem między Pogotowiem Bojowym a POW był W. Kępczyński. Do bardziej znanych bojowców z tego okresu należeli Lucjan Romanowski, Mączewski i Żmijewski. Pracę instruktorską prowadził specjalnie przystany przez CKR PPS do Płocka Aleksy Bień ps. „Sosnowski”.

Wśród nielicznych akcji podjętych przez płockie Pogotowie Bojowe, na wyróżnienie zasługuje konfiskata pieniędzy w sklepie monopolu tytoniowego w Płocku, które zostały przekazane do CKR PPS w Warszawie. W akcji tej, obok bojowców przystanych z Warszawy, brali udział również płocczanie, jak Stanisław Iwanicki, Kurpiasz i inni. Pogotowie Bojowe straciło rację bytu, jako że większość zadań przejęła POW. W chwili uzyskania przez Polskę niepodległości, na bazie Pogotowia Bojowego została utworzona Milicja Ludowa, która przez endeków była złośliwie nazywana „Czerwoną Gwardią”.

W powiecie płockim, ośrodki partyjne PPS powstały ponadto w Bielsku, Drobinie, Leszczynie Szlacheckim, Sikorzu, Starożrebach, Wyszogrodzie oraz w Białej, Zagrobie, Srebrnej i Woli Maszewskiej. Dość silna organizacja partyjna powstała również w cukrowni w Borowiczkach koło Płocka. W wymienionych miejscowościach, Pogotowie Bojowe powstało jedynie w Bielsku. Jego organizatorami byli wspomniany już L. Romanowski i Lucjan Kolczyński²⁰.

30 kwietnia 1917 r. Okręgowy Komitet Robotniczy PPS w Płocku z okazji święta 1 Maja wydał ulotkę, w której poddał podsumowaniu sytuację polityczną i ekonomiczną, jaka wytworzyła się w trzecim roku prowadzonej wojny. Komitet uznał rząd rosyjski oraz państw centralnych za „[...] gniazda podłoty, ohydy, na jaką tylko ludność do ostateczności zwyrodniała zdolna jest się posunąć. [...] Zburzono dorobek wieków pracy narodów, zburzono, zdeptano najświętsze prawo Boga i Człowieka [...] Rzucono tysiące miliardów w przepaść którymi całą ludność możnaby uszczęśliwić. [...] I to wszystko nazywa się prawem [...] Robotnik polski stojący w szeregach PPS uważa to za największe zbrodnie, jakie kiedykolwiek zdarzyły się pod słońcem”²¹.

Ulotka była zasadniczo pierwszym i jasnym określeniem się płockiej PPS wobec polityki państw centralnych. Wywołała też reakcję ze strony Niemców. W odpowiedzi, jeszcze tego samego dnia, zostały do Płocka ściągnięte oddziały konnicy i piechoty, zaś po mieście porządku pilnowały silne patrole wojskowe. Jednocześnie gubernator płocki Wangenheim w ogłoszeniu rozlepionym na mieście zagroził, że rozpowszechnianie tego typu treści, jak i urządzanie pochodów, zostanie ukarane z całą surowością, według praw wojennych.

Natomiast wezwany przez landrata przewodniczący Związku Metalowców A. Klonowski otrzymał od niego zapewnienie, że za jakiegokolwiek zajścia natury politycznej, odpowie głową. Niemcy też zabronili robotnikom urządzenia w dniu 1 Maja pochodu. W tym miejscu należy odnotować ten szczegół, że z kolei narodowcy, soli-

daryzując się z robotnikami, w dniu 3 Maja ograniczyli się do tylko do religijnej formy uczczenia święta. Zrezygnowali natomiast z urzędzenia w tym dniu własnego pochodu²².

Przekazanie przez Niemców Chełmszczyzny Ukrainie wywołało kolejny protest całego społeczeństwa. W Płocku protest złożyła Rada Miejska i Magistrat. Do protestu przyłączyły się CKN, PPS i POW. Całe społeczeństwo Płocka, w tym również i żydowska jego część odpowiedziało strajkiem generalnym, który został przeprowadzony w dniu 16 lutego 1918 r. Z tej okazji miejscowa PPS wydała specjalną ulotkę. Cała akcja zakończyła się aresztowaniem kilku osób, głównie uczniów gimnazjalnych²³.

Dzień imienin J. Piłsudskiego, który przypadał na 19 marca postawił w stan gotowości niemiecką załogę Płocka. W tej sytuacji Wangenheim wydał obwieszczenie, które skierowane było głównie do młodzieży, ażeby powstrzymano się od demonstracji oraz jakichkolwiek form uczczenia generała Piłsudskiego. Nie przestrzeganie zakazu było zagrożone karą pozbawienia wolności do 1 roku, względnie grzywną do 3.000 marek. Mimo to, socjaliści wydali okolicznościową ulotkę z protestem²⁴.

Władze z kolei, w akcie zemsty, nie wyraziły zgody na odbycie się socjalistycznego pochodu, w związku ze świętem robotniczym 1 Maja. Członkowie PPS uczcili ten dzień w dość oryginalny sposób, nosząc przypięte do ubrań czerwone kokardy.

Natomiast w podniosłym nastroju obchodzono uroczystości 3 Maja, które były zorganizowane przez ugrupowania narodowe oraz duchowieństwo katolickie. Na uwagę zasługuje fakt, że po raz pierwszy w katedrze płockiej śpiewano „Rotę” Marii Konopnickiej, która zawiera silne akcentu antyniemieckie. Po nabożeństwie nie doszło jednak do organizacji pochodu. Uniezwolniona to policja niemiecka motywując, że nikt nie wystąpił do władz o zezwolenie²⁵.

W związku ze zbliżającym się końcem okupacji niemieckiej w Królestwie, CKR PPS wezwał społeczeństwo do przeciwstawienia się narzuconej przez Niemców polityce uległości, jaką w praktyce realizowała Rada Regencyjna oraz do złożenia przez nią uzurpowanej władzy. CKR wezwał również do wstrzymania dostaw żywności do Niemiec, a także do zaniechania utrzymywania z nimi jakichkolwiek kontaktów. Polacy mieli zamianifestować jedność narodową i polityczną poprzez strajk powszechny, który został wyznaczony na dzień 14 października 1918 r. i który miał obowiązywać w godzinach od 6 do 22 we wszystkich zakładach przemysłowych, urzędach, biurach, sklepach oraz we wszystkich zakładach użyteczności publicznej, dostownie wszystkich branż. Informując w obwieszczeniach o przystą-

pieniu do ogólnokrajowego strajku już 12 października 1918 r., OKR PPS w Płocku jednocześnie ostrzegł, że nad wykonaniem uchwały będą czuwać oddziały milicji PPS, które wobec łamiących strajków, zastosują odpowiednie środki przymusu.

Odezwa OKR w Płocku, datowana w dniu 11 października, kończy się wezwaniami, które zarazem odzwierciedlają program partii: „[...] *Prez z okupacją! Niech żyje rewolucja! Niech żyje Socjalizm! Niech żyje Konstytuanta! Niech żyje Polska Republika Ludowa!*”²⁶.

Zapowiedź strajku wywołała popłoch wśród Niemców. Gubernator Wangenheim wezwał do siebie burmistrza Płocka Aleksandra Macieszę, którego zapytał, czy Magistrat również przystąpi do strajku. Maciesza dał wymijającą odpowiedź, która raczej nie przyniosła mu splendoru, kiedy odpowiedział, że „[...] *Odezwa jest od Polskiej Partii Socjalistycznej, jak wskazuje podpis. Inne odłamy społeczeństwa na pewno odegrają taką rolę, jak w roku 1905 to jest zachowają się neutralnie*”. Rozmowa miała się zakończyć groźbą Wangenhaima, iż nie wyklucza on nawet użycia siły, jeśli dojdzie do poważniejszych zamieszek.

Opisując wspomnianą akcję płockiej PPS, M. Maciesza podaje wiele ciekawych zachowań przedstawicieli różnych opcji politycznych, wobec proklamowanego strajku.

Bez wątpienia przeciwnikiem protestu był A. Maciesza, który jako burmistrz, nie życzył sobie w tym czasie powstania jakichkolwiek napięć z administracją niemiecką. Oficjalnie swoje stanowisko dość przewrotnie tłumaczył, jakoby Magistrat Płocki w przeszłości przeżywał różne chwile i zmiany, kiedy to zmieniali się również i okupanci, a jednak nigdy nie zawiesił swojej działalności. „[...] *Magistrat jest dla wszystkich i nie może pójść pod komendę jednej partii*”. Szkoda, iż w tym wszystkim zapomnieli dodać, że był pierwszym wybranym polskim burmistrzem Płocka. Sam też starał się wyrzucić presję na kierowników wydziałów, wykorzystując niekiedy awersję do PPS, z racji odmiennej ich przynależności partyjnej. Świadczy chociażby o tym fakt, że przeciągnął na swoją stronę kierownika Wydziału Budowlanego Bolesława Skupińskiego, który zarazem był przewodniczącym Narodowego Związku Robotniczego w Płocku.

Równolegle do opisywanych wydarzeń doszło do poufnych spotkań przedstawicieli różnych orientacji politycznych w Płocku, co do podjęcia ostatecznego stanowiska w sprawie strajku. I tak przeciwko strajkowi opowiedzieli się członkowie aktywistycznej Ligi Państwowości Polskiej, opowiadając się za stosowaniem oporu biernego. Przeciwko strajkowi opowiedzieli się również biorący udział w spotkaniu „moska-

lofile", czyli endecy, wśród których do najznacniejszych należeli prezes Sądu Okręgowego w Płocku Jan Święcicki, Walenty Różański, Marcelina Rościszewska i niedawno pozyskana przez endeków Julia Kisielewska, ziemianie: Wincenty Orzeszkowski i Paweł Nieniewski. Dodajmy, że ten ostatni, od niedawna pełnił funkcję prezesa Zarządu Płockiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. Za strajkiem opowiedział się jedynie prokurator Kazimierz Mayzner (1883–1951), który w tym czasie był członkiem NZR.

Maciesza nie określił w tym gronie swego stanowiska w sprawie, wymawiając się tym, iż ma spotkanie z przedstawicielami OKR PPS. Do wzmiankowanego spotkania rzeczywiście doszło. Płocką OKR reprezentowali R. Litewski, W. Kępczyński i L. Przybylski. W spotkaniu wzięli również udział Orzeszkowski i Mayzner. Działacze socjalistyczni bardzo jednoznacznie podkreślili motyw polityczny zapowiadanego strajku i jednocześnie zapowiedzieli, że wobec opornych, zostaną podjęte zdecydowane działania.

Z kolei Mayzner, popierając stanowisko PPS, podkreślił konieczność udziału w nim inteligencji, co jego zdaniem miało stanowić przeciwwagę dla socjaldemokratów, którzy jedynie czekają stosownej chwili, ażeby zaprowadzić rządy bolszewickie w Polsce. Domagał się również, ażeby w strajku wzięli udział robotnicy spod znaku NZR i SRCh, ponieważ chodzi o uratowanie chleba również i dla nich.

Konsultacje odbywały się również w dniu następnym, tj. 13 października w Domu Ludowym. Doszło wówczas do ostatecznego uzgodnienia stanowisk między socjalistami, NZR, który reprezentował Mayzner i ludowcami, których z kolei reprezentował R. Lutyński. Na naradzie pojawił się reprezentujący kupców ks. J. Strojnowski prosząc o wyjaśnienie, czy kupcy mają otwierać sklepy, „[...] czy też poddać się haśle socjalistów”.

Ostatecznie do strajku doszło, pomimo podjętych ze strony kupców chrześcijańskich pewnych prób wyłamania się. Do uczestniczenia w strajku zmusiły kupców tajne bojówki PPS.

Sam A. Maciesza zwolnił z pracy urzędników magistrackich po powzięciu, jak podaje Maciesza wiadomości, o ogłoszeniu przez Radę Regencyjną w Warszawie Polski Zjednoczonej i Niepodległej²⁷. Podczas strajku, pewne przeciwdziałania usiłował podjąć policmajster niemiecki Bloch, który usiłował doprowadzić do otwarcia niektórych sklepów. Niewiele brakowało, że doszłoby do wymiany ognia, między policją niemiecką i jedną z szóstek Pogotowia Bojowego, którą dowodził L. Romanowski. Wobec zdecydowania okazanego przez Polaków, ostatecznie Niemcy ustąpili²⁸.

Równoległe z działalnością organizacyjną, socjaliści podjęli działalność społeczną. Pierwszą

jej próbę obserwowaliśmy przy organizacji kasy chorych jeszcze w 1913 i 1914 r., która na skutek wypadków wojennych, zakończyła się niepowodzeniem. Wtedy to znaczącą rolę w ruchu zaczął odgrywać robotnik z fabryki Sarny – R. Litewski, który niebawem został jednym z liderów PPS w Płocku. Z jego nazwiskiem było również związane powstanie 24 października 1914 r. „Piekarni Robotniczej”. Kolejnymi inicjatywami socjalistów, tym razem podjętymi w 1917 r., było również założenie Kuchni Robotniczej i „Wytwórni Trepek”.

Niepowodzeniem natomiast zakończyła się podjęta przez socjalistów inicjatywa reaktywowania, istniejącego jeszcze przed wojną w Płocku Towarzystwa Opieki nad Dziećmi. Wystąpili z nią, znana działaczka płocka Zofia Potworska-Grabowska, która w tym czasie, była już czynną aktywistką PPS oraz nauczyciel ludowy Leon Dorobek. Działacze ci, w dniu 19 stycznia 1918 r. w tym właśnie celu zwołali zebranie organizacyjne. Jak wynika z wypowiedzi Grabowskiej i Dorobka, praca Towarzystwa polegała na urządzaniu wycieczek dla dzieci, organizowaniu dla nich różnego rodzaju imprez, oraz pomocy naukowych. Zebranie miało charakter otwarty. Dlatego wzięli w nim udział również księża Józef Strojnowski, który stał na czele afiliowanego przy Związku Katolickim²⁹ Wydziału Przyjaciół Dzieci oraz Adam Pęski. Obydwaj księża wystąpili z pretensją, że tą sprawę Grabowska podjęła bez porozumienia z nimi. W odpowiedzi Dorobek wyjaśnił, że istniejące przed wojną Towarzystwo, które składało się z 2 kół, tj. z koła, którym kierowała Grabowska i Koła Nauczycieli Szkół Ludowych, którym kierował Dorobek, w przeszłości było przedmiotem ataków ze strony właśnie ks. Strojnowskiego, który usiłował sobie podporządkować to stowarzyszenie. Również i obecnie jest niemożliwe. Ks. Strojnowski był bowiem działaczem Związku Katolickiego i dlatego jakakolwiek współpraca z kierowanym przez niego Wydziałem Przyjaciół Dzieci, w efekcie upartyjniłaby tylko działalność Towarzystwa. Na to założyciele nie mogli sobie pozwolić. W rezultacie, sprawę reaktywowania Towarzystwa poddano głosowaniu. Niestety, jak podaje „Kurier Płocki”, głosami endeków, tj. K. Mierzejewskiego, Konstantego Bolesty Modlińskiego i księży Pęskiego i Strojnowskiego sprawa reaktywowania Towarzystwa upadła³⁰.

Na początku 1916 r. PPS przystąpiła do organizacji ruchu zawodowego. Jako pierwsze powstały związki branżowe, takie, jak: związek szewców i kamaszników – z Leonem Przybylskim i Bronisławem Mikołajewskim, na czele, metalowców – z Aleksandrem Klonowskim, jako przewodniczącym oraz Antonim Dąbrowskim

i Romualdem Litewskim, robotników niefachowych – z Leonem Ostrowskim, Wincentym Kępczyńskim i Franciszkiem Żołnowskim oraz piekarzy – z Ludwikiem Wołowskim i Borkowskim. W 1916 r. powstał również związek zawodowy „pracowników igły”, jak wówczas określano profesję krawiecką.

Staraniem zarządów połączonych związków, rozpoczęto szkolenie związkowców podczas prelekcji, które co 2 tygodnie były urządzane w lokalu własnym związków, który znajdował się przy ul. Królewieckiej 23 w Płocku. W czasie tych spotkań odbywały się wykłady z przyrodoznawstwa i nauk społecznych. Ponadto, prowadzono codzienne prelekcje na różne tematy, jak np. praw i obowiązków robotników w społeczeństwie polskim³¹.

W kwietniu 1918 r. powstał cech oraz Związek Zawodowy Pracowników fryzjerskich. Jego powstanie poprzedził kilkudniowy strajk, który wybuchł na tle płacowym i długości dnia roboczego w niedziele i święta. 18 kwietnia 1918 r. ostatecznie ustalono, że praca w te dni może trwać najdłużej do godz. 15⁰⁰. Przywódcą Związku został socjalista Jan Kalinowski³².

Od października 1918 r. rozpoczęto na terenie powiatu organizowanie związku wśród pracowników folwarcznych. W pracy tej szczególnie się wyróżnili W. Kępczyński, Z. Pekrul i Zofia Maciejowska ps. „Magda”. Staraniem Maciejowskiej doszło także do utworzenia związku zawodowego wśród pracownic miejskiej koszykarni.

Najprawdopodobniej jeszcze w 1918 r. powstał Związek Zawodowy Stróżów Domowych³³ i Związek Zawodowy Murarzy³⁴. W 1918 r. została utworzona w Płocku powiatowa Rada Związków Zawodowych. Siedziba jej mieściła się początkowo na ul. Królewieckiej 23, a następnie przy ul. Grodzkiej 9, gdzie dzieliła pomieszczenia wraz z Komitetem Okręgowym PPS.

Z kronikarskiego obowiązku odnotowuję powstanie jeszcze branżowego płockiego oddziału Polskiego Związku Zawodowego Drukarzy, Introligatorów i Pokrewnych Zawodów, którego zebranie organizacyjne odbyło się 1 grudnia 1918 r. Oddział wybrał delegatów na zjazd Związku, który miał odbyć się w Warszawie w dniach 5–6 stycznia 1918 r.³⁵. Jakże były relacje tego związku z płocką PPS – źródła milczą.

Brak przemysłu i rolniczy charakter ziemi płockiej powodował, że pracownicy folwarczni byli przedmiotem szczególnego zainteresowania okazywanego bez mała przez wszystkie opcje polityczne, które występowały na terenie Płocka. Próbę wejścia na ten grunt, obserwujemy po raz pierwszy w działalności Narodowego Związku Robotniczego, który nawet starał się przejąć tą część elektoratu PPS. Związek, jakkolwiek stał na stanowisku nienaruszalności indywidualnej

własności, popierał przeprowadzenie reformy agrarnej za odszkodowaniem, jak również w innych działach gospodarstwa krajowego „umiastowienie” przedsiębiorstw i zakładów użyteczności miejskiej, upaństwowienie kolei, żeglugi, zaś na odcinku społecznym wprowadzenie układów zbiorowych pracy, ubezpieczeń społecznych, zorganizowanie kas chorych itp. Związek stał też na stanowisku rozdziału kościoła od państwa, jakkolwiek sprawę samej religii, traktował jako zjawisko publiczne. Według naświetlającego tę kwestię referenta, którym był B. Skupiński, „[...] religia [...] jest [...] etyką i drogowskazem życiowym”.

Z kolei przemawiający w imieniu Frakcji PPS nieznanym bliżej działaczem nazwiskiem Kuczyński twierdził, że jego partia, jakkolwiek dąży do uspołecznienia zakładów, to nie oznacza, iż do końca przekreśla prawo do własności indywidualnej. Przymusowemu wyłączeniu i upaństwowieniu jedynie podlegać powinny te zakłady pracy, których właściciele dopuszczają się poprzez nieuczciwość sabotażu gospodarczego, nieuzasadnionego wyzysku klasy robotniczej itp. Oczywiście takie wyłączenie dokonywałoby się za odszkodowaniem ze strony państwa. To samo stanowisko PPS zajmuje w sferze stosunków agrarnych.

Jeśli chodzi o kwestię religii, to Kuczyński opowiedział się jedynie za usunięciem nadużyć pełniących przez duchowieństwo katolickie.

W polemice z socjalistami, nie zabrakło również opinii ze strony endecji. Występujący w jej imieniu K. Mierzejewski (1879–1842), w sposób nie pozbawiony demagogii zaatakował sloganowe hasło „Proletariusze wszystkich krajów łączy się”. Nie omieszkał nadmienić, że PPS, przekreśla w ten sposób cele narodowe, co jest szczególnie niebezpieczne w dobie powstawania właśnie państw narodowych. Hasłu temu przeciwstawił on nowe, o treści solidarystyczno-nacjonalistycznej, które brzmiało: „Polacy wszystkich stanów – łączy się”³⁶.

Podczas wiecu, jaki urządził w teatrze płockim w dniu 19 grudnia 1918 r. Narodowy Związek Robotniczy, jednym z głównych zagadnień była właśnie sprawa organizacji zawodowej pracowników rolnych. W spotkaniu uczestniczył przedstawiciel centrali Związku, bliżej nieznany działacz partyjny Heinrich. Wśród zaproszonych gości, znaleźli się przedstawiciele PPS-L – których reprezentował M. Pakulski³⁷, PPS z W. Kępczyńskim i Z. Niklewskim na czele, SDKPiL, którą reprezentował nieznanym bliżej działaczem z terenu Gostynina Podczaski, występujący w imieniu Polskiego Zjednoczenia Ludowego Szczepan Sawicki z Płońsk oraz endecy, z Karolem Mierzejewskim na czele. Ze skrótowno przedstawionej dyskusji, która zresztą prowadziła

donikąd wynika, że przedstawiciele różnych kierunków socjalistycznych wytknęli działaczom NZR rozbijacką działalność w ruchu robotniczym, a także dalsze popieranie reakcyjnej endecji oraz „[...] *małpowanie bezkrytyczne wzorów zagranicznych*”.

Przedstawiciel ruchu włościańskiego z kolei wezwał do jedności to środowisko, obarczając odpowiedzialnością za powstałe w nim trudności... naturalnie Żydów.

Z kolei reprezentujący endecję – Mierzejewski – o rozbicie ruchu ludowego obarczył dopiero co powstały rząd socjalistyczny J. Moraczewskiego. Wywołało to stanowczy protest ze strony Niklewskiego. W rezultacie doszło do gwałtownej sprzeczki, która wykluczała sens spotkania. Na znak protestu, liczni na galerii słuchacze zaśpiewali „Czerwony Sztandar”. Oznaczało to koniec zebrania³⁸.

Najprawdopodobniej inicjatywy socjalistów podejmowane wywoływały szczery niepokój w szeregach endeckich. Wyrazem tego był artykuł pt. *Związek Związków*, jaki został opublikowany na łamach „Kuriera Płockiego” przez P. Marylskiego. Autor wychodząc z konstatacji, iż nieustannie istnieje ferment między związkami klasowymi, a zwłaszcza Związkiem Zawodowym Metalowców i istniejącym w Płocku Stowarzyszeniem Robotników Chrześcijańskich, pragnął przeciwdziałać tej sytuacji. Marylski wzywał, ażeby obydwa związki zaczęły realizować wspólnie cele strategiczne, choć jednocześnie sam stwierdzał, że będzie to nad wyraz trudne. Była to, jak wynika z kontekstu, nieśmiała próba endecka, która zmierzała do podporządkowania sobie tej sfery działania społecznego³⁹.

Ostatnią inicjatywą, co prawda niejasną do końca pod względem politycznym, było powołanie w grudniu 1918 r. Związku Zawodowego Pracujących Umysłowo. Charakterystyczną cechą tego Związku było wejście do jego zarządu liderów różnych partii politycznych z terenu Płocka. Jego przewodniczącym został T. Czapczyński (NZR), wiceprzewodniczącym K. Mayzner (NZR), sekretarzem R. Lutyński (PSL „Wyzwolenie”), skarbnikiem J. Garwacki (NZR), członkami: K. Mierzejewski (endecja), dr Podczaski (endecja) i B. Przybyszewski – PPS. Czyżby założycielom związku chodziło o eksperyment, który zmierzał do utworzenia organizacji apolitycznej? Niestety, brak źródeł uniemożliwia udzielenie właściwej odpowiedzi⁴⁰.

Do „dyskusji” włączył się wreszcie Kościół i to w sposób jednoznacznie wskazujący na to, iż był on głównym i zdecydowanym przeciwnikiem socjalizmu. Należy podkreślić, że z tzw. doktryny społecznej Kościoła w pełni korzystała endecja, co miało ten praktyczny skutek, że tezy nuczania kościelnego nabierały znaczenia poli-

tycznego. 11 lutego 1918 r. biskup płocki A. J. Nowowiejski wydał list pasterski, który skierowany był przeciwko socjalizmowi. W liście tym hierarcha stanął na stanowisku bezwzględnej nienaruszalności prawa własności prywatnej, które wyprowadzał od samego Boga, przydając jej tym samym atrybut świętości. „[...] *Według [...] religii naszej świętej, pochodzącej od samego Pana Boga, własność prywatna jest rzeczą świętą*. Warto w tym miejscu zauważyć, że było to swoiste novum w nauce kościelnej w diecezji płockiej, gdzie również jeszcze od czasów papieża Leona XIII obowiązującym przecież było wywodzenie pojęcia własności prywatnej z prawa naturalnego.

Dalszym uzasadnieniem owej „świętości” własności były słowa: „[...] *nauka socjalistów jest przy tym niemądra, bo przecież równość gruntów, gdyby ją bolszewicy wszędzie zapowiadali, nie dałaby się wszędzie utrzymać*”⁴¹.

W tym z kolei miejscu podkreślenia wymaga fakt identyfikacji działalności wszystkich nurtów ruchu socjalistycznego w Polsce, z działalnością partii bolszewickiej w Rosji. Trend ten, będzie pokretnie obowiązującym we wszystkich pismach kościelnych, względnie prokościelnych, jakie były wydawane w latach następnych w Płocku i to przez całe dwudziestolecie międzywojenne. W omawianym liście pasterskim zabrakło natomiast jakiegokolwiek wykładni, która dawałaby pozytywną propozycję rozwiązania kwestii społecznej w Polsce.

Wspomniany list pasterski zbiegł się z inicjatywą redakcji „Kuriera Płockiego”, w którym w numerach 49 do 55 oraz 66 do 68 z 1918 r. publikowany był obszerny elaborat pt. *Socjalizm a nauka Kościoła*. Autorem jego najprawdopodobniej był ks. Figielski, który za podstawę do swoich rozważań, przyjął broszurę L. Harmela pt. *Catéchisme du patron*, wydaną w Paryżu jeszcze w 1889 r., a więc jeszcze przed powstaniem „*Rerum novarum*” papieża Leona XIII. Autor w dość wybiórczy i grafomański zarazem sposób przedstawił historię rozwoju doktryny socjalistycznej, nie dopatrując się jakiegokolwiek pozytywnego skutku społecznego, ani też wkładu do postępu cywilizacyjno-ekonomicznego, w działalności dosłownie żadnego z kierunków tego nurtu. Nie przedstawił również żadnej pozytywnej kontrpropozycji, ograniczając się jedynie do pełnej wrogości krytyki, podejmowanej dla samej zasady krytykowania. Przypuszczać należy, że owa nieporadność przynosiła skutek odwrotny i w gruncie rzeczy, szkodziła samemu Kościołowi. Oddalała od niego bowiem tych wiernych, którzy opowiadali się za socjalistycznym modelem rozwoju społecznego.

Pewnym potwierdzeniem tego stanu rzeczy jest odpowiedź płockiego OKR PPS-FR z 21 listopa-

da 1918 r., jaka została zamieszczona w „Kurierze Płockim” na skierowany pod jego adresem tzw. „list otwarty” płockiego duszpasterza ks. Adama Maciejewskiego. Należy dodać, że ks. Maciejewski, który w kręgach duchowieństwa płockiego uchodził za wybitnego kaznodzieję, osobiście pretendował również do roli ideologa ruchu narodowo-demokratycznego w wydaniu kościelnym. Z kontekstu wynika, że ksiądz wcześniej poprosił OKR – PPS–FR o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: jaki jest stosunek socjalistów do religii, duchowieństwa, do ruchu narodowo-demokratycznego oraz do niepodległości Polski.

W imieniu Komitetu, odpowiedzi udzielili W. Kępczyński, R. Litewski, Z. Pekrul, L. Przybylski oraz przystąpił z Warszawy z Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS Henryk Serejski (1898–1975), który z urzędu wchodził w skład płockiej OKR PPS. Autorzy na samym wstępie nie omieszkali zaznaczyć, że jakkolwiek list w istocie swojej jest ze strony księdza pewną próbą „wykpienia się”, to jest to zarazem pierwszy grzeczny list, który został skierowany do płockiego Komitetu przez przedstawiciela duchowieństwa katolickiego. Swój stosunek do poruszonej problematyki Komitet ujął w sposób następujący:

Odnosnie religii – Komitet uważa, że „Chrytusowe zasady” były i są dla członków PPS zawsze drogą. Sprawa wiary jest jednakże sprawą dowolną i osobistą każdego człowieka. Według Komitetu, nie należy ufać tym, którzy głoszą zasady religijne, sami w nie wierząc, względnie nie będąc ku temu powołani, głoszą je jedynie dla wygodnej posady duchownego. PPS mocno podkreśla, że nie ufa tym księżom, którzy bronią jedynie interesów klas posiadających.

Religia jest sprawą osobistą i wolno każdemu człowiekowi wierzyć. Relacje między ludźmi powinna cechować tolerancja, jako że na siłę nie wolno „zaszczepiać wiary”. „[...] *Godzimy się z księdzem, że socjalizm ludziom raję nie da i tegośmy nigdy nie głosili. Człowiek nigdy przecież nie będzie zadowolony z tego, co jest. Lecz idea socjalistyczna dawata ludziom wiarę, natchnienie. Moc socjalizmu zniesie wiele zła, wiele krzywd, da ludności możność oświecenia się... Miłość rozumiemy b(ardziej) po chrześcijańsku, niż ksiądz. Chcemy miłości i braterstwa wszystkich ludów. Ale miłości tylko równych z równymi [...]. Gdy Moskal lub Prusak nas gnębił, to przestał być bratem, a stał się wrogiem. Myśmy pepesowscy na najazd umieli odpowiedzieć zbrojnie, a burżuazja „patriotyczna” nazywała nas bandytami, zdrajcami itp. Tak się ma rzecz i wewnątrz Narodu. Ksiądz dziś za późno mówi o najeździe. Już go nie ma przecież. A umiłowanie wzajemne Polaków, gdy pan bije w głębę parobka, gdy sam optywa w rozkoszy, a parob-*

kowi nie da butów, ni chleba, gdy fabrykant zdrowie robotnika zatruwa – jest frazesem”.

Ks. Maciejewski, nie mając kontrargumentów, rzeczywiście przyjął „przewrotne” stanowisko. W zamieszczonej bezpośrednio pod tekstem odpowiedzi, wprawdzie przyznał, iż członkowie Komitetu najprawdopodobniej kierują się w swych poglądach „dobrą wolą”, jednakże zarazem ograniczył się do gołosłownego potwierdzenia wyższości doktryny katolickiej nad socjalistyczną twierdząc, „[...] że czerpie ona zasady ze źródeł nadprzyrodzonych”⁴².

Sprawę stosunku PPS do Kościoła jeszcze wyraźniej wyjaśnił w styczniu 1919 r. Romuald Litewski, który zabrał głos w czasie z rozmachem prowadzonej przez Kościół kampanii, której celem było nadanie szkolnictwu polskiemu charakteru szkolnictwa wyznaniowego. Litewski wyjaśnił, że popieranie przez PPS laickiego charakteru szkoły wynika nie z faktu, iż socjaliści są wrogami religii, lecz dlatego iż sądzą, że „[...] religia nie powinna być rządową i siłą komuś narzucaną i kaptani nie powinni być urzędnikami państwowymi”. Powyższe uzasadniał, że „[...] w republikach, gdzie Kościół jest oddzielony od państwa, religia również dobrze się rozwija, jak u nas”.

Powyższą tezę Litewski eksplikował następująco: „[...] Kościół, to my jesteśmy, lud pracujący, a my przecież z socjalizmem jesteśmy zupełnie w zgodzie. Nie kościół i socjalizm, ale duchowieństwo, które podporządkowało się burżuazji i jej interesów broni, z socjalizmem są w sprzeczności. Kaptan, który wypełnia swe obowiązki uczciwie, który nie czyni z ambony trybuny dla zwalczania dążeń ludu pracującego, ale głosi słowo Boże, może być tylko dla nas przyjacielem”⁴³. Dla działaczy społeczno-kościelnych, również i ta deklaracja nie miała znaczenia.

Dodajmy, że w tym czasie, pewnym wyznacznikiem oddziaływania społecznego działaczy społeczno-kościelnych, było reaktywowanie jeszcze w lutym 1917 r. działalności fasadowego Związku Katolickiego. Organizacja ta, która miała niezmiennie te same cele antysocjalistyczne, dosłownie nic nie wносиła do kwestii społecznej na terenie ówczesnej diecezji płockiej. Zarząd tworzyli niemalże ci sami działacze, co w latach poprzednich. Mimo to, znaczenie Związku dla Kościoła było duże. Poprzez fakt, że w skład władz Związku, obok duchowieństwa, w ogromnej większości wchodził przedstawiciele endecy, okoliczność ta pozwalała duchowieństwu na zachowanie wpływu na to środowisko i na jego kontrolę.

Natomiast nowymi „nabytkami” Kościoła w dziedzinie społecznej, było utworzenie na polecenie biskupa Nowowiejskiego na początku

1919 r. Płockiego Związku Zawodowego Służących Katolickich im. św. Józefa, co nie obyło się bez protestu ze strony istniejącego już o tożsamy celach Stowarzyszenia św. Zyty. W 1919 r. powstał pod egidą Kościoła Polski Związek Za-

wodowy Murarzy m. Płocka, ze Stanisławem Grubowskim na czele⁴⁴. W praktyce, działalność wspomnianych organizacji, nigdy nie przybrała szerszego rozmiaru. W rzeczywistości, pozostały bractwami religijnymi.

Przypisy

- 1 J. Holzer, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1914–1919*. [w:] *Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914–1923*. Warszawa 1961, s. 320–324.
- 2 J. Kowalski, *Z zagadnień rozwoju ideologicznego KPRP w latach 1918–1923*, [w:] *Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914–1923*. Warszawa 1961, s. 282–283.
- 3 Jest dosyć charakterystyczne, że przytoczone tezy z „programu łódzkiego” były mimo to bardzo ostro krytykowane przez Narodowy Związek Robotniczy, który również stał na pozycjach walki klasowej. Według Związku, postawa PPS–FR była typowym świadectwem tzw. „doktrynerstwa” i zarazem potowicznym ujmowaniem spraw emancypacji narodowej społecznej i politycznej Narodu Polskiego. NZR twierdził, że „[...] Trzeba pójść dalej... popieranie rozwoju świadomości i kultury narodowej robotnika polskiego, obrona jego praw przed duchową i polityczną asymilacją obcych żywiołów”, przez co zapewne rozumiano antysemityzm oraz walkę ekonomiczną z Niemcami. Moim zdaniem, te w istocie demagogiczne ze strony Związku zarzuty były jedynie chwyttem propagandowym mającym na celu zdobycie popularności w niewyrobionych politycznie kręgach polskiego społeczeństwa i jako takie, uderzały one w polską rację stanu. *Dębiec, Czynniki narodowy w programach naszych partii robotniczych*. „Sprawa Robotnicza” 1918, nr 6, s. 1.
- 4 M. Macieszyna *Pamiętnik Płoczniki* (Oprac. A. M. Stogowskiej). Płock 1996, s. 305–306.
- 5 M. Zdziarski mógł być stracony w 1938 r. wraz z b. postem komunistycznym Tomaszem Dąbalem (1890–1938), który był znany, jako współtwórca tzw. „Republiki Tarnobrzskiej” i z którym w ostatnim okresie wspólnie zamieszkiwał, sam znajdując się w bardzo trudnych warunkach materialnych. Z relacji brata B. Zdziarskiego (jr) wynika, że M. Zdziarski został oskarżony przez nieznanego bliżej Celmera w bardzo poważnej sprawie. Wiadomo, że NKWD straciła Dąbala w 1938 r. Sam B. Zdziarski nigdzie nie uzyskał potwierdzenia faktycznej daty śmierci brata. B. Zdziarski (jr), *Wspomnienia*. „Warmia i Mazury” 1958, nr 7, s. 3–4.
- 6 S. Nicieja, *Julian Leszczyński Leński*. Warszawa 1979, s. 123, 240–241.
- 7 Tamże, s. 193.
- 8 Z kolei M. Skrudlik jako datę odczytu podał na 25 kwietnia 1915 r. Zaznaczył również, że odczyt spotkał się z protestami z obozu moskalofilskiego, jak określano endecję. ORLAND: „Robotnik” (Dąbrowa Górnicza) 1915, nr 269 s. 11; Raport M. Skrudlika – delegata Departamentu Woskowego NKN – Płock 7 kwietnia – 7 maja 1915 [w:] *Mazowsze Północne w XIX–XX wieku. Materiały źródłowe* (Oprac. J. Szczepański). Warszawa–Pułtusk 1997, s. 234.
- 9 *Jak powstały Legiony*. „Głos Robotniczy” 1915, nr 6, s. 1–2.
- 10 Początkowo nieufność do inteligencji była w PPS–Fr tak duża, że przedstawiciele tej grupy społecznej zostali zupełnie odsunięci od pracy w pionie agitacyjnym partii. W omawianym okresie, nie obserwujemy już takich uprzedzeń w kierownictwie partii. Wł. Iwanicki, *Wspomnienia z walk o niepodległość na Mazowszu Płockim (1902–1907)*. „Kurier Mazowiecki” 1936, nr 142, s. 2.
- 11 Pod wpływem wydarzeń politycznych obserwujemy zmianę postulatu dotyczącego armii. Już wkrótce PPS opowiadała się za utworzeniem armii narodowej, która utworzona zostanie w drodze powszechnego poboru. Najbliższe żądania robotnicze. „Głos Robotniczy” 1915, nr 3, s. 1–2.
- 12 M. Macieszyna, *Pamiętnik*, s. 200.
- 13 (Wł. Sztromajer), *Udział niewiast płockich w b. zaborze rosyjskim*. Płock 1922, s. 5, 7–8.
- 14 J. Benedekówna, *W pracy Pogotowia Bojowego PPS*. [w:] *Służba Ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość 1915–1918*. Warszawa 1929, s. 200.
- 15 Z. Kozanecki, *Wiek walki o dwie wolności*. Płock 2001, s. 84.
- 16 T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze płockie w czasie wojny światowej i powstania państwa polskiego*. Toruń 1932, s. 199–200.
- 17 Tamże, s. 212–213.
- 18 TNP b. sygn. Odezwy i komunikaty oraz publikacje i rękopisy. Odezwa CKN z 5 listopada 1916 r. b. p.
- 19 T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze*, s. 238–239.
- 20 T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze*, s. 238–239; M. Macieszyna, *Pamiętnik*, s. 197.
- 21 Tamże, s. 204–205.
- 22 Tamże, s. 205–206.
- 23 Tamże, s. 315–317.
- 24 Tamże, s. 322.
- 25 Tamże, s. 330.
- 26 Tamże, s. 358–359.
- 27 M. Macieszyna, *Pamiętnik*, s. 358–363.
- 28 TNP b. sygn. Kwestionariusze, opracowania i ulotki XI b. p.
- 29 W czasie I wojny światowej Związek Katolicki w Płocku reaktywował działalność 26 stycznia 1917 r. „Kurier Płocki” 1917, nr 44, s. 3.
- 30 Towarzystwo Opieki nad Dziećmi. „Kurier Płocki” 1918, nr 18, s. 3; M. Macieszyna, *Pamiętnik*, s. 501–503.
- 31 „Kurier Płocki” 1917, nr 84, s. 3.
- 32 „Kurier Płocki” 1918, nr 90, s. 3; nr 91, s. 3.
- 33 „Kurier Płocki” 1919, nr 15, s. 3.
- 34 „Kurier Płocki” 1918 nr 296, s. 2.
- 35 „Kurier Płocki” 1918, nr 295, s. 295.
- 36 *Zebranie polityczne*. „Kurier Płocki” 1918, nr 286, s. 3.
- 37 „Kurier Płocki” 1918, nr 292, s. 4.
- 38 „Kurier Płocki” 1918, nr 289, s. 3.
- 39 P. Marylski, *Związek Związków*. „Kurier Płocki” 1918, nr 25, s. 1.
- 40 Zw. Zawod. Pracujących umysłowo. „Kurier Płocki” 1918, nr 283, s. 3.
- 41 List pasterski biskupa płockiego z 11 lutego 1918 r. „Kurier Płocki” 1918, nr 47, s. 1.
- 42 Odpowiedź na list otwarty z dnia 21 listopada Sz. Ks. Maciejewskiego do PPS. „Kurier Płocki” 1918, nr 270, s. 3.
- 43 R. Litewski, Odpowiedź panu W (Władysławowi) Pł (oskiemu). Na artykuł „W otwarte karty”. „Kurier Płocki” 1919, nr 3, s. 1.
- 44 Zebranie organizacyjne Związku odbyło się 12 stycznia 1919 r. w skład Zarządu, obok Grubowskiego, weszli również nieznan bliżej działacze, jak: Marian Niedzielski, Stanisław Kwaśniewski, Michał Bromke, Franciszek Ozmikiewicz i Kazimierz Czachorowski. Siedziba Związku mieściła się w Stowarzyszeniu Robotników Chrześcijańskich, przy ul. Misjonarskiej 10 w Płocku. „Kurier Płocki” 1919, nr 15, s. 3.

THE POLISH SOCIALIST PARTY IN PŁOCK IN THE PERIOD OF WORLD WAR I

Summary

This article discusses the political principles and activities of the Polish Socialist Party as well as other political movements in Płock in the period of WW I

WŁODZIMIERZ RATAJEWSKI (1872–1941) ZNANE I NIEZNANE FAKTY Z ŻYCIA DYREKTORA PIERWSZEJ POLSKIEJ SZKOŁY REALNEJ W ŁĘCZYCY

Abstrakt

Prawnik z wykształcenia, nauczyciel i wychowawca z wyboru, rysownik, tłumacz, kartograf i historyk z zamiłowania. Włodzimierz Ratajewski, dyrektor pierwszej polskiej Szkoły Realnej w Łęczycy. Brak informacji o Włodzimierzu Ratajewskim był główną przyczyną tego, że, w wydanej z okazji 100-lecia istnienia Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierz Wielkiego w Łęczycy monografii¹, zabrakło pełnego spojrzenia na jego życie i działalność społeczno-oświatową. Dokumenty rodzinne, po raz pierwszy publikowane, cenne i ważne², uzupełniły biografię dyrektora i wiadomości o polskiej Szkole Realnej w Łęczycy w latach 1905–1939. Prezentowany materiał jest pierwszą próbą całościowego przedstawienia sylwetki Włodzimierza Ratajewskiego.

Słowa kluczowe: zabory, II Rzeczypospolita, I wojna światowa, II wojna światowa, martyrologia, Szkoła Realna, Łęczycy, Włodzimierz Ratajewski.

Fot. 1. Włodzimierz Ratajewski. Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane

Dom rodzinny

Włodzimierz Ratajewski urodził się 11 czerwca 1872 r. w Sieradzu w rodzinie o tradycjach powstańczych, jak wspominał w krótkim życiorysie dziadka wnuk, Andrzej³. Na łęczyckim cmentarzu spoczywają rodzice Włodzimierza Ratajewskiego, Teodora⁴ Emilia z Maciejowskich Ratajewska (1833–1922) i Damazy Ratajewski (?–?).

W dokumentach rodzinnych i pamiątkach niewiele informacji o przodkach. Wiadomo tylko, że dziadek Włodzimierza Ratajewskiego, Ignacy Maciejowski, ukończył Wydział Filologiczno-Humanistyczny na Uniwersytecie Jagiellońskim (data wydania świadectwa: 7 lipca 1826 r.) i pracował w szkole powiatowej w Sieradzu. Również z tym miastem związane były losy rodu Siemińskich, z którego pochodziła babcia Włodzimierza Ratajewskiego, także Teodora.

Lata szkolne i studenckie (1882–1897)

Poza rodziną, trzy miasta wywarły wpływ na kształtowanie osobowości przyszłego dyrektora łęczyckiej szkoły. Sieradz w latach 1882–1886, Kalisz w latach 1887–1891 i Warszawa w latach 1892–1897.

Sieradz w dobie Królestwa Polskiego był stolicą powiatu sieradzkiego guberni kaliskiej, o liczbie około 7 tys. mieszkańców.⁵ Włodzimierz Ratajewski uczęszczał do prywatnej czteroklasowej szkoły męskiej w Sieradzu. W posiadaniu LO znajdują się świadectwa ukończenia klas: I (1882/1883), II (1883/1884), III (1884/1885) i IV (1885/1886)⁶. Dalsza edukacja w Kaliskim Męskim Gimnazjum potwierdziła humanistyczne i plastyczne uzdolnienia przyszłego dyrektora łęczyckiej szkoły. Jego osiągnięcia edukacyjne można prześledzić jedynie w oparciu o zachowane przez rodzinę świadectwa promocyjne z klas: V (rok szkolny 1887/1888), VI (rok szkolny 1888/1889), VII (rok szkolny 1889/1890) i VIII (rok szkolny 1890/1891)⁷.

Na mocy obowiązującej wówczas ustawy z dnia 30 lipca 1871 r. o gimnazjach i progimnazjach, w dniu 10 czerwca 1891 roku, po uprzednim zdaniu z wynikiem pozytywnym wszystkich egzaminów, Włodzimierz Ratajewski uzyskał II stopień wykształcenia potwierdzony świadectwem dojrzałości wydanym pod numerem 685. Oryginał świadectwa⁸ zawiera – obok celujących, bardzo dobrych i dobrych ocen – krótką, następującą charakterystykę maturzysty: „Na podstawie obserwacji za cały czas jego nauki w Gimnazjum Kaliskim, zachowanie jego było bardzo dobre; sumienny w przygotowaniu lekcji, a także w wykonywaniu pisemnych prac; dobra aplikacja i ciekawość we wszystkich przedmiotach jednakowa”⁹.

W 1892 r. Włodzimierz Ratajewski został przyjęty w poczet studentów Cesarskiego Uniwersytetu

Warszawskiego na Wydział Medyczny. Następnie – w 1893 r. – przeniósł się na Wydział Prawa, który ukończył w 1897 r., zdobywając 4 czerwca tegoż roku tytuł „Rzeczywistego Studenta”¹⁰.

O losach studenckich Włodzimierza Ratajewskiego wiadomo niewiele. Ze wspomnień rodzinnych pozostała informacja: *Jako student brał udział w tajnym nauczaniu języka polskiego i historii Polski*¹¹. Franciszek Jaszczak w swojej *Złotej Księdze Pamięci*¹² przytoczył życiorys dyrektora Ratajewskiego przekazany mu przez Marię w 1980 r., w którym podano, że *jako student uniwersytetu, razem z kolegami organizował tajne nauczanie języka polskiego, literatury i historii polskiej*. Powyższe potwierdza także Apolonia Prasnowska¹³.

Praca i założenie rodziny – Sieradz, Rawa Mazowiecka (1897–1910)

Po ukończeniu studiów prawniczych w 1897 r. Włodzimierz Ratajewski powrócił do rodzinnego Sieradza, następnie w pobliskiej Rawie Mazowieckiej podjął pracę urzędnika podatkowego. Córka, Maria podaje, że ojciec *jako prawnik pracuje parę lat w Rawie, poświęcając się z zamiłowaniem studiom historycznym i prowadząc dalej tajne nauczanie*¹⁴.

22 lipca 1903 r. Włodzimierz Ratajewski zawarł w Rawie Mazowieckiej związek małżeński z Eugenią Balską. Dwa lata później, 14 lutego 1905 r., urodziło się ich pierwsze dziecko, córka Maria.

Wydarzenia 1905 r. wywarły ogromny wpływ na dalsze losy państwa Ratajewskich. Już Maria sygnalizowała we wspomnieniach, że *ojciec brał udział w agitacji na rzecz strajku szkolnego*¹⁵. Kiedy prywatne szkoły uzyskały prawo do wprowadzenia języka polskiego jako wykładowego, urzeczywistnił wreszcie swoje marzenia o nauczaniu młodzieży w języku ojczystym. Porzucił stabilną rządową posadę urzędnika. Rozpoczął pracę w prywatnej 4-klasowej szkole w Rawie Mazowieckiej, nauczając historii i języka polskiego. Jednocześnie podjął kroki zmierzające do założenia własnej, prywatnej szkoły w Sieradzu. To miasto było jego przystanią, tu posiadał dom własny, jak to ujął w adresowanej karcie świąteczno-noworocznej daleki kuzyn, Kazimierz Kobze.¹⁶ Tu, 31 lipca 1909 r., rodzi się jego drugie dziecko, syn Tadeusz.

11 stycznia 1908 r. Włodzimierz Ratajewski otrzymał w Warszawie zgodę Kuratora Okręgu Szkolnego na założenie prywatnej szkoły w Sieradzu¹⁷. Niestety brak dokumentów potwierdzających funkcjonowanie w Sieradzu prywatnej szkoły Włodzimierza Ratajewskiego. We wspomnieniach Maria informowała, że *uczył historii w rodzinnym Sieradzu*¹⁸, natomiast Andrzej Tomaszewski¹⁹ spośród osób, które w grudniu 1907 r.

miały wygłosić odczyt w Sieradzu, podał *kierownika 4-klasowej Szkoły Męskiej Ratajewskiego*. Wiadomo, że do prelekcji nie doszło, nie podano tematu wykładu ani żadnych innych szczegółów dotyczących wspomnianego *kierownika*²⁰.

Łęczycza (1910–1914; 1918–1941)

Rok 1910 spędzili Ratajewscy w Łęczycy, wówczas, podobnie jak Sieradz i Rawa Mazowiecka, należącym do guberni kaliskiej Królestwa Polskiego.

Według dokumentu rodzinnego, *Zaświadczenia z dnia 27 kwietnia 1919 r.*²¹, Włodzimierz Ratajewski pełnił funkcję dyrektora „4-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy” od 1 września 1910 r. do 30 września 1914 r.

Należy wyjaśnić, że dotychczasowe opracowania²², dotyczące Szkoły Realnej w Łęczycy, podawały informację, że Włodzimierz Ratajewski był pierwszym dyrektorem tejże szkoły od 1905 r.

Fot. 2. Paweł Antoni Korwin-Kossakowski. Dyrektor Progimnazjum Humanistycznego (1906–1908) i Szkoły Realnej (1908–1910). Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane.

Wobec treści zamieszczonej w *Zaświadczeniu* (patrz: przypis 21) ulegają zmianie daty pełnienia funkcji dyrektora Szkoły Realnej w Łęczycy przez Pawła Korwin-Kossakowskiego i Włodzimierza Ratajewskiego. Rok

objęcia tej funkcji przez tegoż drugiego przesuwają się o 5 lat, tj. na 1910 r. W związku z powyższym, dyrektor Progimnazjum Humanistycznego, Paweł Korwin-Kossakowski (1863–1910)²³, po przemianowaniu Progimnazjum na Szkołę Realną (prawdopodobna data: rok 1908, kiedy szkołę przekształcono na profil matematyczno-przyrodniczy), pełnił tę funkcję do 1910 r. Po jego tragicznej śmierci, funkcję tę objął Włodzimierz Ratajewski.

We wspomnianym wyżej *Zaświadczeniu* (patrz: przypis 21) wydanym w Leśmierzu podano – po raz pierwszy – krótką charakterystykę Włodzimierza Ratajewskiego: kompetentny, odpowiedzialny, stanowczy, całkowicie podporządkował swoje życie i działalność szkole. Takim widzieli go we wspomnieniach Maria i Andrzej. *Pracuje, myśląc stale o otwieraniu wyższych klas.* (patrz: przypis 3)

Kiedy w 1910 r. dyrektor Ratajewski obejmował kierownictwo nad szkołą, mieściła się ona w prywatnym domu, należącym do młynarza Gantera, u zbiegu ulic Ozorkowskie Przedmieście 9

Fot. 3. Włodzimierz Ratajewski. Dyrektor Szkoły Realnej w latach 1910–1914, 1919–1934 (?)²⁴ Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane.

i Tumskiej, przy głównej trasie północ-południe, dzisiejszej A 1. Była to prywatna męska szkoła 4-klasowa z językiem wykładowym polskim, bez łaciny. W 1907 r. Komitet Szkolny przekazał szkołę Polskiej Macierzy Szkolnej (PMS), a po zdelegalizowaniu tejże przez władze rosyjskie, ponownie stał się jej właścicielem. W 1908 r. zmieniono profil szkoły z humanistycznego na matematyczno-przyrodniczy²⁵. Nazwa szkoły brzmiała: *Czteroklasowa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*. Do 1914 r. szkoła nie posiadała uprawnień państwowych, a egzamin dojrzałości można było zdawać w Rostowie nad Donem²⁶ lub też w Warszawie, Kutnie, Gostyninie, Płocku, Włocławku²⁷.

Niestety, nie zachowały się dokumenty o działaniach szkolnych dyrektora Ratajewskiego z okresu 1910–1914. Odczytać je można pośrednio z zachowanych przez rodzinę zdjęć dyrektora z uczniami i nauczycielami: przed frontem budynku szkoły²⁸, na szkolnym podwórku²⁹ (fot.4), zawsze w otoczeniu uczniów, poważny i skupiony, w nienagannym profesorskim garniturze.

Wiadomo, że w Szkole Realnej około 1913 r. miała miejsce tajna działalność uczniów, ukierunkowana na powołanie w Łęczycy pierwszej drużyny harcerskiej, o której to działalności dyrektor Ratajewski na pewno wiedział. Informację podała Jadwiga Wojtczak³⁰ i o tyle jest cenna, że padają tu również nazwiska uczniów Szkoły Realnej z lat 1913–1914³¹.

Obok obowiązków zawodowych (dyrektor szkoły, nauczyciel historii), poświęcił Włodzimierz

Fot. 4. Dyrektor Ratajewski w otoczeniu uczniów i nauczycieli na szkolnym podwórku 4-klasowej Szkoły Realnej w Łęczycy. Od lewej: trzeci wśród siedzących. Ze zbiorów rodzinnych. Zdjęcie dotąd niepublikowane.

Ratajewski wiele czasu na pracę w łęczyckiej bibliotece Polskiej Macierzy Szkolnej (dalej: PMS)³². Jak wspominał Andrzej Czapliński, *jeszcze przed 1914 r. dziadek brat czynny udział w pracy biblioteki Macierzy Szkolnej, która mieściła się w budynku poklasztornym przy ul. Panieńskiej*³³. Ten budynek istnieje do dziś, to gmach klasztoru ss. Urszulanek przy tej samej ulicy, w którym mieszczą się – obok części przeznaczonej dla sióstr i prowadzonego przez nich przedszkola – również mieszkania prywatne. Nie wiadomo, które pomieszczenie zajmowała biblioteka PMS, jej wnętrze uwieczniło jedynie zdjęcie z 1913 r. z dyrektorem Ratajewskim, zachowane przez rodzinę³⁴.

W latach 1910–1914 Łęczycza była miastem ożywionym kulturalnie. Nie omijał jej ani teatr objazdowy (Łęczycza miała już własny budynek teatralny), ani zawodowi muzycy (Łęczycza posiadała własną orkiestrę), a ilość przedstawień teatralnych, koncertów, odczytów, filmów była imponująca³⁵. Mimo braku bezpośrednich przekazów, jestem pewna, że Włodzimierz Ratajewski jako humanista, człowiek uzdolniony plastycznie, wrażliwy na sztukę, muzykę i literaturę, esteta, ćwiczący kaligrafię nawet w wieku dorosłym (własnoręcznie przepisany tekst komedii Jerzego Szaniawskiego pt. *Płak*)³⁶, podejmujący próby tłumaczenia literatury rosyjskiej na język polski³⁷, musiał czynnie uczestniczyć w życiu kulturalnym społeczeństwa Łęczycy.

Sławuta (1914–1918)

Wybuch I wojny światowej zaważył na dalszych losach dyrektora i jego rodziny. Maria wspominała: *Po barbarzyńskim zbombardowaniu bezbronno Kalisza przez Niemców (...), w obawie przed podobnym losem, który mógł spotkać także w sierpniu i Łęczycę, wyjechał wraz z rodziną do Sławuty na Wołyń, do swej krewnej, p. Kobzowej, wdowy po dyrektorze fabryki sukna w tym mieście*³⁸.

We wspomnieniach spisanych pod koniec życia, Maria wskazuje na przyczynę opuszczenia Łęczycy przez ojca, który *ostrzeżony, że Niemcy wezmą go za zakładnika, wyjeżdża na Wołyń, do Sławuty*³⁹.

Powody opuszczenia Łęczycy przez Włodzimierza Ratajewskiego mogłyby być inne, niemniej te wskazane przez córkę mają swoje uzasadnienie. W *Relacji*⁴⁰ Zofii Wojtczak odnaleźć można informację o tajnej, nielegalnej działalności uczniów Szkoły Realnej, którzy aktywnie włączyli się do wydarzeń wojennych w Łęczycy, niosąc pomoc żołnierzom uciekającym ze zbombardowanego Kalisza w sierpniu 1914 r. Ponadto zorganizowali 25 sierpnia 1914 r. pod Tumem uroczystą przysięgę harcerską *Na wierność Bogu i Ojczyźnie*, prowadzili w pobliskim

lasku ćwiczenia sprawnościowo-obronne. Ta działalność nie mogła być niezauważona przez ówczesne władze, co stwarzało zagrożenie dla całej szkoły, nie tylko dla jej dyrektora.

Data opuszczenia Łęczycy, zgodnie z powoływanym wcześniej *Zaświadczeniem*⁴¹, to koniec września 1914 r. Przymusowy pobyt w Sławucie wykorzystał Włodzimierz Ratajewski nie tylko na zapewnienie rodzinie bytu i bezpieczeństwa (podjął pracę zarządcy majątku ostatniego na Ukrainie księcia Romana Damiana Sanguszki), ale również brał udział w życiu społecznym miasteczka. Maria wspominała: *Był organizatorem życia kulturalnego w tym mieście, wygłaszał odczyty, urządzał amatorskie przedstawienia teatralne, uprawiał z zamiłowaniem rysowanie (...)*⁴². *Po rewolucji lutowej 1917 r. w Rosji organizuje wraz z innymi nauczycielami w Sławucie szkołę polską i zostaje w niej nauczycielem jęz. polskiego i historii (...)*⁴³. Wprawdzie brak dokumentów potwierdzających relację Marii o kulturalnej i oświatowej działalności jej ojca w okresie sławuckim, ale brak również dowodów na ich podważenie.

Łęczycza (1918–1941)

Latem 1918 r. Włodzimierz Ratajewski powraca do Łęczycy. Z żoną i z dziećmi zamieszkał przy Nadrzecznej 13⁴⁴ (obecnie: ul. 18 Stycznia, budynek mieszkalny istnieje do dziś). W roku szkolnym 1918/1919 uczył historii w państwowym gimnazjum we Włocławku.

Od roku szkolnego 1919/1920 ponownie objął stanowisko dyrektora Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, ale już nie cztero-, ale sześcioklasowej⁴⁵. Zmieniło się też lokum, po odzyskaniu niepodległości. Szkołę Realną przeniesiono do budynku przy ul. Sienkiewicza 31⁴⁶ (dziś w budynku mieści się m.in. Powiatowy Urząd Pracy). Zmienili się też uczniowie dyrektora Ratajewskiego. Ich harcerskie ćwiczenia sprawnościowo-obronne (lato 1914 r.) zaowocowały odpowiedzialnym udziałem w akcji rozbrajania Niemców w Łęczycy w dniu 11 listopada 1918 r.⁴⁷ Kontynuacją tej patriotycznej postawy był udział starszych chłopców Szkoły Realnej w wojnie 1920 r., o których tak pięknie wspominała Jadwiga Wojtczak⁴⁸ i którym poświęcono artykuł w *Ziemi Łęczyckiej*, wymieniając najodważniejszych: Bronisława Kłaczyńskiego, Władysława Czaplińskiego, Kazimierza Wojtczaka⁴⁹. Dyrektor Ratajewski pracował więc nie tylko w innej rzeczywistości społeczno-politycznej⁵⁰, ale i z bardziej doświadczoną i odpowiedzialną młodzieżą. Może właśnie dlatego na pierwszym miejscu postanowił zapewnić jej jak najlepsze warunki nauki, zwiększać liczbę klas, poszerzyć profile kształcenia, doprowadzić, by łęczycka młodzież mogła zdawać maturę na

miejscu. W okresie zarządzania szkołą, tj. od roku szkolnego 1919/1920 do odejścia na emeryturę, w większości swoje plany zawodowe zrealizował.

Już w 1920 r. podjął, razem z Radą Opiekuńczą, działania zmierzające do pozyskania funduszy na rzecz szkoły i uczniów⁵¹. W protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego z dnia 16 listopada 1920 r., któremu przewodniczył starosta łęczycki, Adolf Bloch, postanowiono: *W bieżącym okresie budżetowym Sejmik wyznacza sumę mk. 400.000 na wpisy dla niezamożnych uczniów uczęszczających do szkoły im. A. Mickiewicza w Łęczycy*⁵².

Również w tym protokole odnotowano powołanie Komisji Kwalifikacyjnej, która w roku szkolnym 1920/1921 miała opiniować wnioski rodziców uczniów starających się o zwolnienie od wpisu szkolnego. Wśród członków Komisji znalazł się dyrektor Ratajewski, który dodatkowe obowiązki musiał pogodzić z przygotowaniami do przeprowadzenia w swojej szkole po raz pierwszy w jej historii egzaminu dojrzałości⁵³. Brak wszystkich nazwisk pierwszych maturzystów Szkoły Realnej z rocznika 1922. Jedynie Jadwiga Wojtczak podaje sześć z nich⁵⁴: Czapliński Władysław, Głuszkiewicz Zdzisław, Kłaczyński Bronisław, Wojciechowski Henryk, Wojtczak Kazimierz, Lachowicz Stefan.

W wakacje, a dokładnie w lipcu 1922 r., odbyła się na placu Tadeusza Kościuszki w Łęczycy uroczystość poświęcenia sztandaru harcerskiego, który odebrał uczeń Szkoły Realnej, chorąży Antoni Czapliński w obecności dyrektorów łęczyckich szkół (również dyrektora Ratajewskiego), władz miasta i powiatu, zebranych łęczycan, uczniów i zaproszonych gości: generała Józefa Hallera i ks. Jana Mauersbergera, członka Naczelnej Rady Harcerskiej⁵⁵.

W latach 1922–1924 Szkoła Realna zmagata się z kolejnymi problemami finansowymi. W listopadzie 1922 r. dyrektor Ratajewski włączył się do działań zmierzających do upaństwowienia szkoły, co zaznaczył swoim udziałem w zebraniu Wydziału Powiatowego w dniu 4 listopada 1922 r.⁵⁶ Obecny na posiedzeniu, uzyskał pełne poparcie członków Wydziału Powiatowego wyrażone zapisanym wnioskiem: *Popierać w całej rozciągłości dążenia odnośnych czynników Szkoły Realnej w Łęczycy i jak najpilniejsze upaństwowienie tej uczelni*⁵⁷.

Obok zapewnień członków Rady, Wydziału i Sejmiku Powiatowego, o których mowa w protokołach tychże z lat następnych⁵⁸, pojawiły się w przydziale dla szkoły konkretne fundusze, np.: *zł. 5.000 na opłacenie wpisów szkolnych za niezamożnych a zdolnych uczniów Szkoły Realnej w Łęczycy; zł. 3000 – Na kupno pomocy naukowych dla Szkoły Realnej w Łęczycy; Na bu-*

dowę gmachu Szkoły Realnej w Łęczycy, zgodnie z Uchwałą Sejmiku z dnia 15 kwietnia 1924 r. wstawiono kwotę 50.000,- zł.⁵⁹

Szczególnie ważnym dla dyrektora Ratajewskiego stał się zapis o przeznaczeniu pieniędzy z budżetu na wybudowanie nowego gmachu szkolnego. W zachowanej w łęczyckim Archiwum Księżde protokołów posiedzeń Wydziału Powiatowego w Łęczycy z lat 1925–1928⁶⁰ odnaleźć można protokoły, w których informacje o budowie nowego gmachu dla Szkoły Realnej naprawdę brzmiały obiecująco⁶¹. Niestety, w dalszych księgach protokolarnych ta sprawa już się nie pojawia, szkoły również nie wybudowano.

Natomiast wszedł na wokandę pomysł przemianowania Szkoły Realnej na gimnazjum o typie humanistycznym i wprowadzenie nauki języka łacińskiego⁶², propozycja nie mniej ważna dla dyrektora Ratajewskiego i jego uczniów. Dostępne źródła potwierdzają (T. Gałamon, W. Zarachowicz, M. Pisarkiewicz), iż od roku 1926 rozpoczęto przekształcanie szkoły na kierunek humanistyczny, począwszy od klasy czwartej wprowadzono nauczanie języka łacińskiego⁶³. Należy dodać, że w 1925 r. szkoła przyjęła nazwę 8-klasowa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza w Łęczycy i zdobyła uprawnienia państwowe do wystawiania świadectw maturalnych⁶⁴.

Fot. 5. Zdjęcie tableau Wychowankowie 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy 1925–1935. Zdjęcie z archiwum rodzinnego.

W latach 1924–1925 dyrektor Ratajewski brał w *Ogólnopolskiej Loterii Tygodnika Akademika*⁶⁵. Łęczyckie akcje charytatywne na rzecz pomocy dla studentów zakończyły się pełnym sukcesem, o czym donosiły pisma urzędowe⁶⁶ i artykuły zamieszczone w warszawskim biuletynie *Komitetu Tygodnika*⁶⁷ i w miesięczniku *Pomoc i Samopomoc Akademicka*⁶⁸. W podsumowaniu całej akcji w 1924 r.⁶⁹ wymieniono osoby, które wybitnie współpracowały przy organizacji *Tygodnika Akademika*. Wśród wymienionych 384 osób z całego kraju, znalazło się 14 łęczy-

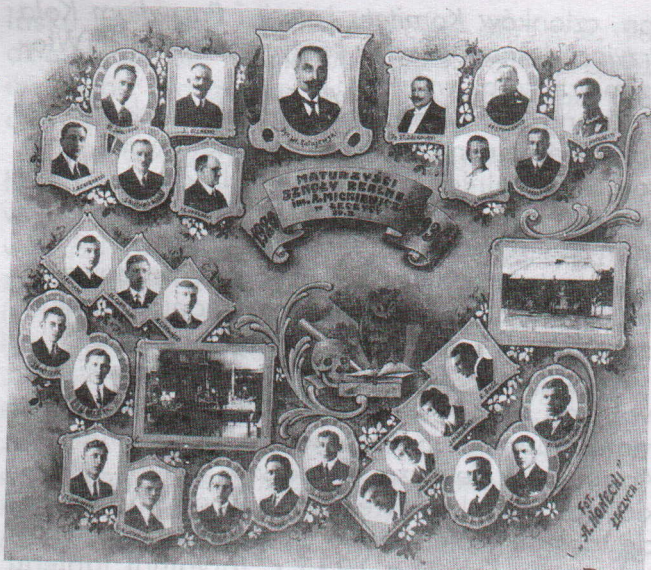
can, członków *Komitetu Loterii i Prezydium Koła Przyjaciół Akademika w Łęczycy*, wśród nich Włodzimierz Ratajewski⁷⁰.

Zaangażowanie dyrektora Ratajewskiego na polu społecznym nie osłabiło działalności wynikającej z pełnionej funkcji. W 1925 r. uzyskał w Warszawie wymagany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dyplom potwierdzający kwalifikacje zawodowe do nauczania historii w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich⁷¹.

W maju 1925 r. Włodzimierz Ratajewski czuwał nad prawidłowym przebiegiem egzaminu maturalnego w 8-klasowej Szkole Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy. Wśród łęczyckich rodzin, także dyrektora, zachowało się zdjęcie tableau z pierwszego łęczyckiego Zjazdu Absolwentów Szkoły z 1935 r. (oryginał tableau najprawdopodobniej zaginął), na którym widnieją maturzyści i nauczyciele szkoły⁷².

Dzięki zachowanemu przez rodzinę wycinkowi z prasy lokalnej można było poznać nieznanne dotąd imiona nauczycieli i przedmioty, których nauczali⁷³. Oto uczniowie dyrektora Ratajewskiego, rocznik 1925, i kadra pedagogiczna z roku szkolnego 1924/1925: dyrektor Włodzimierz Ratajewski (historia), Leokadia Romanowska (język niemiecki), Józef Alichniewicz (matematyka, fizyka), Eugeniusz Novalsetti (gimnastyka), Franciszek Obrębski (chemia), Jan Olearski, Stanisław Sokołowski (język polski, język łaciński), ksiądz Stanisław Tomkiewicz (religia), Stanisław Zwoliński (przyroda), dr Stanisław Zółkowski (lekarz szkolny); absolwenci: Fajndt S., Frankental M., Gezundnajt Sz., Gruszczyński M., Kłaczyński J., Kulpiński S., Lachowicz E., Maciejewski L., Szwarz Z., Trzeciak M.

Rok później, 22 czerwca 1926 r., kolejni absolwenci Szkoły Realnej opuścili gmach przy ulicy Sienkiewicza 31. Ale o nich, w przeciwieństwie do rocznika 1925, wspomniała prasa łęczycka (brak jednak nazwiska autora artykułu), informując o pozytywnie zdanym egzaminie i podając imiona i nazwiska uczniów⁷⁴. Nie podano informacji o nauczycielach tego rocznika. Jednak w przekazanych przez rodzinę dyrektora Ratajewskiego pamiątkach odnaleźć można nieznanne dotąd egzemplarz: oryginalne tableau⁷⁵ (fot. 6), wykonane, jak poprzednie, w łęczyckim zakładzie fotograficznym przez Abrahama (Adolfa) Koneckiego⁷⁶, z okazji 10-lecia ukończenia szkoły, podczas drugiego Zjazdu Absolwentów 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy w roku 1936. Dzięki posiadanemu tableau możemy poznać nazwiska kadry nauczycielskiej z roku szkolnego 1925/1926. Wcześniejsze źródła nie dysponowały taką informacją. Skład kadry przedstawiał się następująco: dyrektor Włodzimierz Ratajewski, Leoka-

Fot. 6. Tableau Maturzyści Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy 26 r. 1926–1936. Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane.

dia Romanowska, Józef Alichniewicz, Eugeniusz Novalsetti, Franciszek Obrębski, Jan Olearski, Stanisław Sokołowski, Jerzy Szafranski, ksiądz Stanisław Tomkiewicz, Stanisław Zwoliński, dr Stanisław Żółkowski. Wychowankowie dyrektora Ratajewskiego, (zgodnie z podpisami pod zdjęciami umieszczonymi na tableau), rocznik 1926⁷⁷ to: Bartczyk Jan, Busz⁷⁸ Ryszard, Czaplinski Franciszek, Czerwiński Antoni, Dytz Czesław, Grzelak Władysław, Jasiński Józef, Kaczeński Antoni, Kruszyniak Stanisław, Kubjaczek⁷⁹ Franciszek, Michałkiewicz Roman, Modliński J.(?)⁸⁰, Skupiński Stanisław, Sroczyński Zdzisław, Szajbe⁸¹ Ide Arje, Wolf Icek Szlamowicz, Wojciechowski Stefan, Wronowski Aleksander.

Jeszcze przed egzaminem maturalnym, w 1926 r. szkoła dyrektora Ratajewskiego wzięła udział w ogólnopolskiej akcji *Szkolnictwo polskie w hołdzie narodowi amerykańskiemu na pamiątkę 150-lecia niepodległości Stanów Zjednoczonych*. Krótką informację o obchodach rocznicowych w Łęczycy, bez informacji o szkole, podał M. Pisarkiewicz⁸², wspominając uroczystą Mszę św. w dniu 4 lipca, defiladę wojska, Przysposobienia Wojskowego, cechów, a także akademię. Potwierdzenie udziału młodzieży Szkoły Realnej w tym święcie można odnaleźć w zbiorach Biblioteki Kongresu USA. Zachowało się udostępnione na witrynie tej biblioteki⁸³ pismo gratulacyjne z okazji 150-lecia Niepodległości Stanów Zjednoczonych, jakie 8-klasowa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza w Łęczycy skierowała do 30. prezydenta, Johna Calvina Coolidgea.

Na udostępnionym dokumencie widać podpisy: dyrektora Ratajewskiego, nauczycieli (z 9 podpisów, 5 czytelnych, tj. Leokadii Romanowskiej, Heleny Puciatyckiej, ks. Stanisława Tom-

kiewiczza, Stanisława Zwolińskiego, Józefa Alichniewicza) oraz 175 podpisów uczniów⁸⁴. Znamienne, że te uczniowskie podpisy to pierwsza, i jedyna jak do tej pory, lista uczniów Szkoły Realnej z roku szkolnego 1925/1926. Odnajdujemy na niej również nazwiska przyszłych maturzystów uwiecznionych na tableau wspomnianym wyżej (patrz: przypis 75).

Sporą garść informacji o uczniach Szkoły Realnej, a pośrednio również o dyrektorzce, odnaleźć można w wydawanym przez *Bratnie Pomocę Szkół Średnich w Łęczycy* w roku szkolnym 1926/1927 piśmie „*Nasze Loty*”⁸⁵ ze znaczącą informacją zawartą w stopce wydawniczej: Adres redakcji: Redakcja dwutygodnika „*Nasze Loty*” Łęczycza. Szkoła Realna.⁸⁶ Już słowo Od Redakcji jest interesujące: *Koledzy i Koleżanki! (...) Pismo to winno być naszym tęcznikiem myślowym, wymianą zdań i sądów naszych*⁸⁷, a programowy wiersz autorstwa Słowika, pełen młodzieńczego zapału i wiary w siłę wspólnego działania, tchnie Mickiewiczowską *Odą do młodości*.

Zamieszczone w „*Naszyc Lotach*” informacje prowokują do próby określenia cech charakteru dyrektora Ratajewskiego, z którymi krótko można było zapoznać się jedynie w *Zaświadczeniu*, o którym była mowa wcześniej (patrz: przypis 21).

Był człowiekiem przychylnym młodzieży, patronował ich pierwszym literackim i poetyckim poczynaniom (np. wiersze *Tęsknota*, *Jak się wiersze robi?*⁸⁸, godził się nawet na krytyczny ton niektórych artykułów (np. rozważania *Punktualność i obowiązkowość*)⁸⁹. Krzewił ducha patriotycznego wśród młodzieży (np. artykuły: *W 64 rocznicę powstania 1863 r.*, *Trzeci Maja*, wiersz *Ukochanej ziemi*)⁹⁰. Kształcił umiejętności dostrzegania przyrody ojczyściej, uczulał na jej piękno (np. wiersze *Szumcie drzewa i Wiosna*)⁹¹. Musiał być obdarzony poczuciem humoru i dobrotliwej tolerancji, skoro wyraził zgodę na teksty, w których bohaterami byli nauczyciele Szkoły Realnej, niekiedy wymieniani z nazwiska (np. p. Doroszewski, Sokołowski).⁹² Zachęcał młodzież do wyrażania swoich uczuć, rozterek i wątpliwości, zgodnie z deklaracją wyrażoną w ich programowym wierszu (np. teksty: *Kultura*, *Czy ideały nam potrzebne?*, *Moje myśli*)⁹³. Jak menadżer XXI wieku, znalazł sposób na promocję swojej szkoły, pozwalając, by piśmie informowało lokalną społeczność o wydarzeniach z jej życia, np. turniej szachowy w Szkole Realnej⁹⁴, wieczorek taneczny przy Gimnazjum Żeńskim⁹⁵, odczyt nauczyciela Antoniego Mazura pt. *Skąd pochodzimy?*⁹⁶, wieczorek literacko-muzyczny w Seminarium Nauczycielskim⁹⁷, spotkanie z poetą, kierownikiem teatrów prowincjonalnych, Jerzym Święckim i odczyt pt. *Poezja ostatnich lat 30.*⁹⁸, zaproszenie do Szkoły Realnej na odczyt

pt. *Ku czci powstania styczniowego*⁹⁹, informacja o egzaminie maturalnym w Gimnazjum Żeńskim i Szkole Realnej.¹⁰⁰ Związek dyrektora Ratajewskiego z uczniami widać również na licznych zdjęciach¹⁰¹, które ocalały w rodzinnym archiwum.

Uzupełnieniem informacji o pozaszkolnej działalności dyrektora są artykuły z 1926 r. na temat Rady Wychowania Fizycznego i Przesposobienia Wojskowego¹⁰². W łęczyckim zarządzie Rady, obok starosty Juliana Muszyńskiego, burmistrza Jerzego Dodackiego, inspektora szkolnego Gandziarskiego, i wielu innych znakomitych osób, zasiadł również Włodzimierz Ratajewski.

Od 1924 r. Włodzimierz Ratajewski działał aktywnie w Oddziale Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK)¹⁰³. Był członkiem, powstałego w maju 1929 r., Powiatowego Komitetu Remontu Archikolegiaty w Tumie, w skład którego weszli, m.in.: starosta Henryk Ostaszewski, prezesi PTK w Łęczycy, Franciszek Obrębski i Jan Olearski, oraz proboszcz parafii w Tumie, ks. Emil Gielec.

Dla samego Włodzimierza Ratajewskiego praca społeczna w łęczyckim PTK musiała odgrywać ważną rolę, skoro w zachowanych pamiątkach rodzinnych najwięcej pocztówek i zdjęć tumskiego zabytku¹⁰⁴. W działaniach wspierała go aktywnie żona Eugenia, również członek PTK.

Rok 1929 był dla Włodzimierza Ratajewskiego ważny również ze względów osobistych. Jako dyrektor szkoły uczestniczył w egzaminie dojrzałości nie tylko swoich uczniów, ale i syna, Tadeusza, członka ZHP w Łęczycy. Było to niewątpliwie dla ojca ogromne przeżycie. Niestety, nie znamy nazwisk innych maturzystów roku szkolnego 1928/1929.

W roku 1930, powołując się na T. Gałamona¹⁰⁵, W. Zarachowicza¹⁰⁶ i M. Pisarkiewicza¹⁰⁷, szkoła przyjęła nazwę *Gimnazjum Humanistyczne im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*. Jak podaje Jadwiga Wojtczak¹⁰⁸, w roku szkolnym 1930/1931 dyrektor Ratajewski pełnił podwójną funkcję: dyrektora Gimnazjum Humanistycznego i dyrektora Gimnazjum Żeńskiego. W tym samym roku szkolnym (1930/1931) decyzją władz połączono Gimnazjum Humanistyczne im. Adama Mickiewicza z prywatnym Gimnazjum Żeńskim Magistratu Miasta Łęczycy, tworząc Gimnazjum Koedukacyjne im. Adama Mickiewicza. Obie szkoły formalnie zakończyły swoją działalność w roku 1931. Dyrektorem nowo powstałej szkoły, tj. Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, od roku szkolnego 1930/1931 został Włodzimierz Ratajewski. Fakt ten odnotowują wszystkie dotychczasowe źródła, na które się powoływałam¹⁰⁹. Szkoła nadal była prywatna, posiadała osiem klas, prowadziła ją PMS i mieściła się w budynku po dawnej Szkole Realnej przy Sienkiewicza 31. O jej i dyrektora działalności w źródłach informacji niewiele. Nie znamy składu kadry nauczyciel-

skiej Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, nie wiadomo, czy nauczyciele uczący ostatni rok w Żeńskim Gimnazjum¹¹⁰ znaleźli zatrudnienie u dyrektora Ratajewskiego. Wiadomo, że w 1930 r. dyrektor zatrudnił na stanowisku nauczyciela języka polskiego Jadwigę Grodzką (z d. Cuevas), która pracowała w tej szkole do 1934 r.¹¹¹ Wiadomo również, że w 1932 r. absolwentem Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy był wychowanek dyrektora Ratajewskiego, Władysław Zarachowicz¹¹². Gimnazjum Koedukacyjne im. Adama Mickiewicza przetrwało do 1935 r.¹¹³

Trudniej jednak ustalić datę zakończenia kariery zawodowej dyrektora Ratajewskiego.

W latach 1930–1932 nadal pracował czynnie jako członek Szkolnej Komisji, rozpatrującej podania w sprawie chesnego uczniów, a powołanej już w 1920 r. przez Radę Powiatową w Łęczycy¹¹⁴. Uczestnictwo dyrektora Ratajewskiego w posiedzeniach Komisji Szkolnej pod przewodnictwem ławnika Tadeusza Żółkowskiego zostało odnotowane w zachowanych w łęczyckim Archiwum protokołach: z dnia 19 listopada 1929 r., 14 maja 1930 r., 15 grudnia 1930 r., 8 czerwca 1931 r., 14 stycznia 1932 r., 18 kwietnia 1932 r.¹¹⁵ Natomiast w roku szkolnym 1932/1933 w protokołach posiedzeń Komisji Szkolnej z dnia 4 października 1932 r. i 25 stycznia 1933 r.¹¹⁶ figuruje już *dyrektor Gimnazjum Mazur A.*, którego T. Gałamon w tabeli „Dyrektorzy 90–lecia”¹¹⁷ umieszcza dopiero w latach 1934–1935, a dyrektora Ratajewskiego w latach 1919–1934.

Również pismo łęczyckiego Koła PMS z dnia 20 października 1933 r. skierowane do Magistratu sygnalizuje jakieś nieporozumienia. W piśmie czytamy: *Zarząd Koła Macierzy Szkolnej w Łęczycy uprzejmie prosi o wydzielenie sumy zł. 400 /czteryście zł./ z funduszu należnego Macierzy od Magistratu. Sumę tą Zarząd Macierzy przeznacza na pokrycie rachunków za światło, podatku od lokalu oraz podatku za wodę, przypadających od p. Wł. Ratajewskiego. Resztę, jaka pozostanie od sumy 400 zł. po pokryciu tych rachunków, Zarząd Macierzy prosi wypłacić p. Wł. Ratajewskiemu*¹¹⁸.

Wiadomo, że od momentu powstania Koedukacyjnego Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, dyrektor Ratajewski borykał się z wieloma problemami finansowymi. Już drugi rok zarządzania szkołą (1931/1932) zmusił go do poszukiwania funduszy na przeprowadzenie poważnego remontu dachu i wymiany drzwi wejściowych gmachu szkoły¹¹⁹. Rok szkolny 1932/1933 nie przyniósł poprawy. Problemy finansowe nasiliły się, czemu dowodzą protokoły z dnia 11 marca 1932 r. i 6 października 1932 r.¹²⁰ Nie pomogły działania członków PMS ani Łęczyckiego Towarzystwa Oświatowego (dalej: ŁTO),

które zawiązało się w sierpniu 1932 r., *pragnąc utrzymać przy życiu chwiejące się Gimnazjum w Łęczycy*¹²¹.

O dalszych problemach finansowych szkoły w latach 1933–1935 rozpisywała się łęczycka prasa¹²², jednak brak bezpośredniego odwołania do osoby dyrektora Ratajewskiego. Sprawie poświęcono niejedno posiedzenie władz miasta i powiatu¹²³ z udziałem byłych (PMS w Łęczycy) i aktualnych właścicieli (ŁTO) Gimnazjum, w obronie którego wysłano szereg pism urzędowych, nie wyłączając takich adresatów jak Minister Opieki Społecznej w Warszawie¹²⁴ czy Kurator Okręgu Szkolnego Warszawskiego¹²⁵, i nie rezygnując z mocnych argumentów popartych wiekową historią szkoły, jak np.: *Gimnazjum im. Adama Mickiewicza istnieje od 1905 r., przetrwało ciężkie czasy okupacji rosyjskiej i niemieckiej, będąc wówczas jedyną uczelnią polską w Łęczycy*¹²⁶. Mimo starań tak wielu zaangażowanych łęczyczan, długi, jakie odziedziczyło ŁTO po PMS, doprowadziły do utraty płynności finansowej szkoły, sprawa trafiła do Sądu Okręgowego w Łodzi¹²⁷, do szkoły wkroczył komornik, o czym szerzej pisał M. Pisarkiewicz w łęczyckiej monografii¹²⁸.

Znamienne, że i tu nie wymienia się nazwiska dyrektora Ratajewskiego. Możliwie więc, że już wtedy (tj. od roku szkolnego 1932/1933) nie był dyrektorem Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza, a datę odejścia ze stanowiska, zgodnie z protokołem Komisji Szkolnej z dnia 4 października 1932 r.¹²⁹, należałoby przenieść na 31 sierpnia 1932 r., mimo iż nawet członkowie rodziny dyrektora we wspomnieniach przesuwają tę datę na rok 1934. Maria podaje, że Włodzimierz Ratajewski na stanowisku dyrektora pracuje do 1934 r., w którym to roku jako przeciwnik rządów sanacyjnych zostaje zwolniony¹³⁰. Polityczny aspekt odejścia z pracy Włodzimierza Ratajewskiego podnosi również wnuk, Andrzej, podkreślając, że dziadek ze względów politycznych zostaje usunięty ze stanowiska i przeniesiony na wcześniejszą emeryturę.¹³¹ Wielka szkoda, że nie zachowała się dokumentacja szkolna z okresu międzywojennego. Bolała już nad tym śp. Apolonia Prasnowska (zm. 1 stycznia 2010 r. w Łęczycy), autorka rozdziału poświęconego kadry pedagogicznej i personelowi pomocniczemu LO w latach 1906–1939¹³². Pani Apolonia wierzyła, że – jak sama mnie informowała – kiedyś zostaną odkryte dokumenty szkoły, które zakopał przy budynku starej łęczyckiej poczty na przełomie 1939/1940 r. p.o. dyrektora szkoły, Nikodem Książopolski. Może wtedy zdołam wyjaśnić, czy Włodzimierz Ratajewski zakończył swoją karierę zawodową w roku szkolnym 1932/1933 czy 1933/1934.

O losach dyrektora Ratajewskiego po 1933 r. wiadomo jedynie ze wspomnień rodzinnych: *Nie mogąc dostać pracy rządowej uczy prywatnie i zajmuje się bezinteresownie prowadzeniem biblioteki*¹³³. 16 kwietnia 1935 r. państwo Ratajewscy odebrali w Urzędzie Miejskim dowody osobiste. Na karcie zgłoszenia po odbiór dowodu przez p. Eugenię (karta zgłoszenia dyrektora zaginęła) widnieje miejsce zamieszkania, plac Kościuszki 31 (czyli adres córki z mężem)¹³⁴. Jak wspominałam wcześniej, Ratajewscy zajmowali lokal przy ul. 18 Stycznia. Możliwe więc, że odejście na emeryturę wiązało się z chwilową, przymusową zmianą miejsca zamieszkania.

Poza społeczną pracę w bibliotece przy ul. Pannieńskiej, uczestniczył dyrektor Ratajewski w I i II zjeździe absolwentów 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza, o których w prasie z lat 1935–1936, niestety, nic nie ma. Dobrze, że zachowały się tableau, które, obok zdjęć nauczycieli i absolwentów rocznika 1925 i 1926, utrwaliły wnętrze pracowni szkolnej i gmach budynku szkoły.

W 1937 r., jak wspominała Maria, Włodzimierz Ratajewski *dostaje rentę starczą i nadal pracuje społecznie w bibliotece Polskiej Macierzy Szkolnej*¹³⁵, o której źródła z lat 30., niestety, milczą. Wprawdzie Mirosław Pisarkiewicz zaznaczył, że *nie zachowały się żadne dane o bibliotekach i czytelnictwie w dwudziestoleciu*¹³⁶, jednak podana przez rodzinę informacja o działalności w latach 30. biblioteki PMS w Łęczycy, zdjęcie¹³⁷ dyrektora Ratajewskiego w pomieszczeniu tejże, niewielka liczba książek z pieczętką Koła PMS w Łęczycy znajdujących się obecnie w archiwum MiPPB w Łęczycy oraz odnalezione w łęczyckim archiwum pismo Zarządu Koła PMS skierowane do Urzędu Miasta z 1937 r.,¹³⁸ stanowiąc mogą załączek do podjęcia poszukiwań na temat biblioteki PMS w Łęczycy, jej działalności i pracowników. Odwołując się do wspomnianego pisma, czytamy w nim: *Biblioteka Macierzy jest jedynym w Łęczycy księgozbiorem o charakterze publicznym (...) korzysta z niego ludność całego miasta*¹³⁹. Według danych podanych w piśmie, biblioteka PMS w Łęczycy liczyła w 1937 r. 5402 tomy, w porównaniu z rokiem minionym, wzrosła liczba korzystających z zasobów bibliotecznych i wynosiła 3373 odwiedzających, wypożyczono 5974 książki, *dowodzi to wzmożonego zainteresowania książką wśród ludności*¹⁴⁰. W dalszej części pisma Zarząd Koła PMS zaapelował do władz miasta o wsparcie finansowe biblioteki, podkreślając, że jest *pożyteczną i konieczną placówką kulturalną*¹⁴¹ miasta i powiatu.

Przed wybuchem II wojny światowej Włodzimierz Ratajewski wziął udział w ostatnich wyborach samorządowych, które odbyły się w Łęczycy w dniu 30 kwietnia 1939 r.¹⁴² Cieszył się nadal niestąbnym poparciem i uznaniem, skoro zdo-

był mandat do Rady Miasta, razem z Mieczysławem Cieniakiem, Tadeuszem Bryńskim i Władysławem Czaplińskim, mężem córki, Marii.

Łęczycza – Dachau (1939–1941)

Wybuch II wojny światowej zniweczył jakiegokolwiek plany dalszej działalności społecznej dyrektora Ratajewskiego (nie tylko na polu politycznym). Łęczycza z dniem 9 listopada 1939 r. została wcielona do okręgu Poznań, przemianowanego 29 stycznia 1940 r. na tzw. Okręg Rzeszy Kraju Warty (*Reichsgau Wartheland*)¹⁴³. W Kraju Warty, podobnie jak na wszystkich ziemiach polskich wcielonych do III Rzeszy, rozpoczęły się dla Polski i Polaków najtragiczniejsze lata okupacji hitlerowskiej¹⁴⁴.

Rodzinę dyrektora Ratajewskiego nie ominęła okupacyjna gehenna. Dyrektor Ratajewski, jako przedstawiciel inteligencji, znalazł się w grupie najdotkliwiej prześladowanej przez okupanta. *Po wielokrotnym ostrzeżeniu i groźeniu aresztowaniem, zmuszony został do oddania Niemcom biblioteki*¹⁴⁵. Jak wszyscy łęczycanie, był zobowiązany złożyć odcisk swojego palca na obowiązkowym Zgłoszeniu celem policyjnego stwierdzenia ludności. Tzw. „palcówka” zastępowała dowód osobisty, jej brak pociągał za sobą konsekwencje. W łęczyckim Archiwum zachowało się Zgłoszenie żony dyrektora,¹⁴⁶ z którego wynika także, że członkowie rodziny dyrektora Ratajewskiego i Czaplińskich od początku okupacji byli narażeni na przymusowe przesiedlenia¹⁴⁷.

Pomiędzy 13 a 14 kwietnia 1940 r. został aresztowany¹⁴⁸ i przetrzymywany w łęczyckim więzieniu razem z grupą 48 łęczycan¹⁴⁹. Jako powód aresztowania – cytując za Franciszkiem Jaszczakiem – podano *szowinistyczny Polak, utrudniający swoją postawą scalenie ziem wcielonych do Rzeszy*¹⁵⁰. Tenże podaje również, że aresztowania dyrektora Ratajewskiego dokonał jego były uczeń o nazwisku Wagner, aptekarz, członek NSDAP¹⁵¹. Dzięki wspomnieniom Mieczysława Cieniaka pt. *Z Łęczyczy do Gusen*¹⁵² możemy poznać okrutną więzienną rzeczywistość przetrzymywanych łęczycan. W dniu 4 maja 1940 r. dyrektor Ratajewski, wraz z innymi uwięzionymi w łęczyckim więzieniu, został wywieziony do obozu w Dachau, inni również do Gusen. Jadwiga Wojtczak w artykule pt. *41-sza rocznica... wywiezienia pierwszego transportu Polaków z terenu Łęczyczy i okolic do niemieckich obozów koncentracyjnych*¹⁵³ oraz Mieczysław Cieniak¹⁵⁴ opisali ostatnie chwile aresztowanych spędzone w łęczyckim więzieniu.

23 czerwca 1940 r. po dramatycznej selekcji, do Mauthausen–Gusen wywieziono *młodych, postawnych, zwawych i silniejszych więźniów*, natomiast w Dachau *pozostawiono ludzi star-*

*szych i chorych (...) pozostali między innymi Jan-czewski, dr Kindler, Ratajewski i Rajski*¹⁵⁵.

Dalsze, dramatyczne przeżycia Włodzimierza Ratajewskiego w obozie koncentracyjnym w Dachau, więźnia z wytatuowanym na przedramieniu numerem 8146, to tragiczna historia milionów zamordowanych w obozach koncentracyjnych.

6 lutego 1941 r. Włodzimierz Ratajewski zmarł *męczeńską śmiercią na placu apelowym Dachau, od ciosów zadanych pałką przez esesmana. Miał 69 lat*¹⁵⁶.

O śmierci męża Eugenia Ratajewskiego dowiedziata się z pism urzędowych, które otrzymała z Dachau i Monachium. Zdziwiająco, jak szybko biurokracja niemiecka powiadamiała rodziny „zmarłych” w obozach, jak skrupulatnie informowała o śmierci, jak przestrzegą procedur. To kuriozum XX wieku w najbardziej dramatycznych momentach w dziejach cywilizacji.

Na akcie zgonu, wydanym przez Urząd Stanu Cywilnego w Dachau (data pisma: 18 lutego 1941 r.), podano: *Nauczyciel Włodzimierz Ratajewski, wyznania katolickiego, zamieszkały w Łęczyczy, zmarł 6 lutego 1941 r. o godzinie 16⁰⁰ w Dachau*¹⁵⁷.

Pismo do żony dyrektora z datą 19 lutego 1941 r. wysłane z obozu koncentracyjnego w Dachau informuje ponadto, że (...) *Mimo wysiłków lekarza i środków będących do dyspozycji, ustąpiła praca serca i krążenie przy katarze jelit. Zmarł po krótkiej chorobie w bloku szpitalnym. Pozostałe rzeczy będą Pani przysłane w następnych dniach. W związku z przesłaniem urny musi się Pani zwrócić do Urzędu Ewidencji Zmarłych, Monachium 15, ul. Thalkirchnerstr. Nr 17. Na podstawie tego otrzyma Pani od nas akt zgonu. Dalsze informacje otrzyma Pani z Urzędu Stanu Cywilnego w Dachau po uiszczeniu opłaty 60 Pfennigów*.¹⁵⁸ Urząd Ewidencji Zmarłych w Monachium w dniu 15 lutego 1941 r. przesyła do p. Eugenii, w odpowiedzi na jej telegram, informację: *Dotyczy: popiół Nr 994/41, Ratajewski Wladimir. W odpowiedzi na Pani telegram z dnia 10 lutego 1941 r., informuję Panią, że popioły zostaną natychmiast wysłane, kiedy przyśle Pani blankiet potwierdzający opłacenie kosztów przesyłki urny z prochami oraz potwierdzenie zgody tamtejszego zarządu cmentarza na pochówek*¹⁵⁹.

I jeszcze jedna wiadomość, zachowana przez rodzinę pozostała już, niekompletna kartka o treści: *Ratajewski Włodzimierz Ratajewski zmarł w Dachau dn. 6 lutego 1941 r. o godzinie 4 p.p. Należy zawiadomić w przeciągu 24 godzin, o ile jest życzenie obejrzenia zwłok. Zwłoki będą spalone w krematorium w Monachium (...)*¹⁶⁰.

Eugenia Ratajewska osiągnęła swój cel, sprowadziła prochy męża do Polski, pochowała go godnie na łęczyckim cmentarzu w rodzinnym

grobie, w którym dziś spoczywa ona sama, obok matka dyrektora, Teodora, i syn, Tadeusz.

Pamięć niezapomniana

Łęczycyca nigdy nie zapomniła o ofiarach II wojny światowej. Rokrocznie w rocznicę wywiezienia pierwszego transportu łęczyczan do obozów zagłady, 4 maja, w kościele pw. św. Andrzeja Apostoła, z inicjatywy Towarzystwa Miłośników Ziemi Łęczyckiej, odprawiana jest uroczysta Msza św. Jak zawsze, pod tablicą pamiątkową, odstoniętą 8 września 1991 r., ufundowaną przez *Rodziny Ziemi Łęczyckiej* i ks. proboszcza Kazimierza Gorszwe, umieszczoną na fasadzie fary z nazwiskami łęczyczan zamordowanych w różnych miejscach kaźni w latach 1939–1945, społeczeństwo łęczyckie złoży kwiaty, odmówi modlitwę... Wśród 55 nazwisk, nazwisko Włodzimierza Ratajewskiego, umieszczone pod jakże wymownym mottem z Ewangelii św. Jana: *Nikt nie ma większej miłości nad tę, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich.*

Zróżnicowane źródła historyczne poświęcone ewidencji zamordowanych w latach wojny i okupacji nie pominięły nazwiska Włodzimierza Ratajewskiego. Figuruje ono m.in. w wykazie *Rocznika Łódzkiego z 1972 r.*¹⁶¹ Krótką notę biograficzną, choć nieścisłą, podaje Marian Walczak w *Księdze strat osobowych.*¹⁶² W Ziemi Łęczyckiej w latach 1990–1991 Mirosław Pisarkiewicz umieścił cykl artykułów *Zmarli łęczyckiego cmentarza*¹⁶³ – wśród *Ofiar obozów* widnieje nazwisko dyrektora Ratajewskiego¹⁶⁴. Także członkowie Towarzystwa Naukowego Płockiego. Oddział w Łęczycy¹⁶⁵ oraz Towarzystwa Miłośników Ziemi Łęczyckiej¹⁶⁶ w swoich książkach o Łęczycy uwzględnili działalność dyrektora Ratajewskiego. Krótko o dramacie rodziny Ratajewskich w okresie wojny opowiada były gimnazjalista Szkoły Realnej, Władysław Zarachowicz w książce wspomnieniowej *Nas nie pożarty płomienie*¹⁶⁷.

Także o dyrektorzem Ratajewskim nie zapomnieli jego dawni uczniowie, którzy 20 czerwca 1982 r., uczestniczyli w Łęczycy w koleżeńskim zjeździe absolwentów Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza (roczniki: 1930–1935). W ankiecie przeprowadzonej wśród uczestników rocznika maturalnego 1932, na pytanie: *Którego z łęczyckich profesorów najmiej wspominasz i dlaczego?*, padła, między innymi, odpowiedź, *Włodzimierz Ratajewski, Jadwiga Grodzka, Maria Fijałkowska – dobrzy wykładowcy swoich przedmiotów*¹⁶⁸.

Również obecne młode pokolenie licealistów pamięta. 7 stycznia 2008 r. uczniowie łęczyc-

kiego Liceum wzięli udział w uroczystości przekazania przez wnuka Włodzimierza Ratajewskiego, jego imiennika, cennych pamiątek po dziadku. Uczestniczyli w pięknej lekcji historii o korzeniach szkoły, poznali losy jej dawnego dyrektora. Przekonali się, jak ważne dla przyszłości mogą być rodzinne pamiątki, za które teraz oni są odpowiedzialni.

W nowo powstałej w 2006 r. z okazji Stulecia Istnienia Szkoły Izbie Tradycji zagospodarowano gablotę chroniącą pamiątki po dyrektorze Ratajewskim i cenne dokumenty. Wśród nich *Modlitewnik*¹⁶⁹, z którym tylko raz się rozstał, gdy został aresztowany... W pięknej czerwonej oprawie, z ręcznie przepisanyymi na 69 stronach tekstami modlitw w języku łacińskim i polskim. To symbol jego działalności i męczeńskiej śmierci, który z powodzeniem mógłby stanąć obok ponad tysiąca czterystu eksponatów *Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej* w Parznie k. Bełchatowa.

Postscriptum

Najwięcej informacji o Włodzimierzu Ratajewskim dostarczyły mi ocalone przez rodzinę dokumenty. Dzięki nim skromna informacja o Włodzimierzu Ratajewskim i Szkole Realnej w Łęczycy została znacznie poszerzona. Pozwoliły też spojrzeć na tę postać od innej strony, już nie służbowej, ale osobistej, w roli męża i ojca rodziny.

Nic nie zastąpi dokumentu, zachowany, nawet po latach odda świadectwo prawdzie. Dzięki przechowanym przez rodzinę dyrektora Ratajewskiego dokumentom, mogłam dokonać syntezy wiedzy o młodości, późniejszym życiu, działalności zawodowej i męczeńskiej śmierci. Pomogły mi w tym również zachowane w łęczyckim Archiwum dokumenty.

Liczę na to, że powyższa praca stanie się zaczątkiem opracowania kolejnych historii o losach dyrektorów łęczyckich szkół.

Składam podziękowanie Włodzimierzowi Ratajewskiemu, ostatniemu wnukowi dyrektora, który przekazał Liceum Ogólnokształcącemu im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy rodzinne pamiątki. Dziękuję mojej siostrze, Barbarze Tomczyk z domu Krysiak, absolwentce LO w Łęczycy (matura 1972) za serdeczne wsparcie i pomoc w tłumaczeniu tekstów z języka rosyjskiego i niemieckiego. Podziękowania ślę dyrekcji i pracownikom Archiwum Państwowego w Płocku Oddział w Łęczycy oraz Bolesławowi Solarowskiemu, prezesowi łęczyckiego Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego za cenne rady i wskazówki udzielone w trakcie poszukiwania dokumentów i pisania niniejszej pracy.

Przypisy

- ¹ Z *dziejów Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy*, Łęczycza 2006.
- ² Dokumenty i pamiątki przekazano Liceum Ogólnokształcącemu im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy w dniach 8.01.2008r. i 19.09.2008r. Archiwizacji dokumentacji dokonała dyrektorka szkoły, Lucyna Sztompka, uwzględniając ją w *Protokołach Przekazania* (protokoły spisano w dwu egzemplarzach, znajdują się w archiwum szkoły i u darczyńcy, Włodzimierza Zygmunta Ratajewskiego – wnuka). Zastosowano następującą numerację dokumentów: cyfry rzymskie I i II – na oznaczenie daty i numeru protokołu przekazania dokumentu, cyfry arabskie – na oznaczenie kolejności dokumentu w protokole, np. I/17: dokument uwzględniony w pierwszym protokole, przekazany w dniu 8.01.2008r., pod numerem siedemnastym. W przypadku załączników do dokumentu głównego, np. I/17, wprowadzono przy cyfrze arabskiej myślnik i nawias, np. I/17-1).
- ³ Krótki życiorys Włodzimierza Ratajewskiego spisała Maria, jego córka, z męża Czaplńskiego (I/19), oraz syn Marii i Władysława Czaplńskiego, Andrzej Czaplński (II/4).
- ⁴ Imię matki Włodzimierza Ratajewskiego podane na płycie nagrobnej jest błędne; zamiast „Teodora” podano „Teodozja”.
- ⁵ Andrzej Tomaszewski, *Życie kulturalne ośrodków miejskich guberni kaliskiej w latach zaborów*, Sieradz 1998, s. 6–7, 223.
- ⁶ Oryginały sieradzkich świadectw promocyjnych znajdują się w Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/11.
- ⁷ Oryginały kaliskich świadectw promocyjnych znajdują się w Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/12.
- ⁸ „Świadectwo dojrzałości wystawione Włodzimierzowi Ratajewskiemu, wyznania rzymskokatolickiego...”, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/13.
- ⁹ ibidem.
- ¹⁰ Odpis świadectwa ukończenia studiów prawniczych: *Odpis świadectwa złożonego w aktach b. Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego (vol.100, tom 49, s. 328)*, Potwierdzony notarialnie odpis i kopia, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/9.
- ¹¹ *Życiorys*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/12 (kartka maszynopisu, bez podpisu).
- ¹² Franciszek Jaszczak, *Złota Księga Pamięci, cz. 2, Za Polskę życie dali...*, Łęczycza 1980, s. 25–26; oryginał znajduje się w łęczyckim Oddziale ZNP.
- ¹³ Apolonia Prasnowska, *Noty biograficzne dyrektorów*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy*, Łęczycza 2006, s. 33.
- ¹⁴ Franciszek Jaszczak, *Złota Księga Pamięci, cz. 2...*, op.cit., s. 25.
- ¹⁵ ibidem.
- ¹⁶ *Życzenia świąteczne*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: II/12.
- ¹⁷ *Zaświadczenie* Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/15 (tłumaczenie własne z języka rosyjskiego)
- ¹⁸ Włodzimierz Ratajewski. *Dyrektor Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczycka* 1990, Nr 5, s. 5
- ¹⁹ A. Tomaszewski, *Życie kulturalne ośrodków miejskich guberni kaliskiej w latach zaborów*, op. cit., s. 165.
- ²⁰ ibidem. s.38
- ²¹ *Zaświadczenie z dnia 27 kwietnia 1919 r.*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/16.
- ²² Mirosław Pisarkiewicz, *Lata zaborów. Szkolnictwo i oświata*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 r.* red. R.Rosin, Łęczycza 2001, s. 342; Tadeusz Gałamon, *90-lecie polskiego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy (1906–1996)*. Maszynopis znajduje się w MiPBP w Łęczycy, przedruk [w:] *Biuletyn Informacyjny Rady i Zarządu Miasta Łęczycy* Nr 9/ 1996; Tadeusz Gałamon, Władysław Zarachowicz, *Zarys historii średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy*, [w:] *50-lecie matury (1948–1998). Państwowe Koedukacyjne Gimnazjum i Liceum w Łęczycy*, Łęczycza 1998, s.1–7; Tadeusz Gałamon, Władysław Zarachowicz, *Przyczynek do historii średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy*, [w:] *Notatki Płockie* 1996, Nr2/167, s. 1–2; Tadeusz Gałamon, Władysław Zarachowicz, *Wspomnienia i przyczynki do historii średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy*, maszynopis znajduje się w MiPBP w Łęczycy; Jadwiga Wojtczak, *Szkoły średnie w Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczycka* 1990, Nr13, s. 4–5.
- ²³ O Pawle Antonim Korwin–Kossakowskim do chwili ukazania się książki *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy*, Łęczycza 2006, niewiele było informacji w źródłach. Właściwie nie znano nawet jego imienia. Dopiero nawiązanie kontaktu autora niniejszej pracy z członkami rodu Pawła Korwin–Kossakowskiego w styczniu 2010 r., rzuciło pewne światło na tę ciekawą w łęczyckim szkolnictwie postać, której należy się na pewno oddzielne opracowanie. Wg dokumentów rodzinnych (kopie w posiadaniu autora), P.Korwin–Kossakowski urodził się w 1863 r., zmarł 26 lipca 1910 r. w Warszawie, w wieku 47 lat, po długiej i ciężkiej chorobie. Pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Na nekrologu ważna informacja, *b. dyrektor szkoły 4-klasowej w Łęczycy*.
- ²⁴ Próba wyjaśnienia daty w dalszej części artykułu.
- ²⁵ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/3 – wycinek z prasy, bez daty, tu, m.in.: *W r. 1907 oddano pieczę nad szkołą Polskiej Macierzy Szkolnej, a po zamknięciu tejże przez władze, ponownie faktycznym właścicielem stał się Komitet Szkolny. W r. 1908 szkoła została przekształcona na mat. – przyr. i typ ten zachował się do chwili obecnej (...)*.
- ²⁶ M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., rozdział III, s.28.
- ²⁷ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn skautowych–harcerskich na terenie m. Łęczycy i powiatu łęczyckiego na podstawie wspomnień Antoniego Wojtczaka, Kazimierza Wojtczaka, Józefa Broszkowskiego oraz Zofii Wojtczak*, Łęczycza 1980, s. 3 (maszynopis znajduje się w MiPBP w Łęczycy).
- ²⁸ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/17), pocztówka sprzed 1914 r. Zdjęcie zostało zamieszczone w wydawnictwie *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 87, oraz w książce *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., s. 279.
- ²⁹ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/17, zdjęcie dotąd niepublikowane.
- ³⁰ Jadwiga Wojtczak, *Początki ruchu skautowego harcerskiego na terenie Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczycka* 1990, Nr 18, s. 6; także: *Relacja na temat organizowania drużyn skautowych–harcerskich na terenie m. Łęczycy...*, op.cit., passim.
- ³¹ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn...*, op.cit., s. 2–4.
- ³² Zbiory łęczyckiej biblioteki PMS należały do największych spośród istniejących w guberni kaliskiej po 1905 r. Jak podaje Andrzej Tomaszewski [w:] *Życie kulturalne ośrodków miejskich ...*, op.cit., s. 145, łęczycki księgozbiór liczył ponad 5 tys. woluminów, co przy innych liczbach, od 100 do 200 woluminów, budzi podziw. Szerzej o bibliotekach PMS i innych towarzystwach oświatowych działających w miastach guberni kaliskiej po 1905 r. [w:] A.Tomaszewski, op.cit., s. 133–190; także: Alicja Łosińska, *Przewodnik po Łęczycy i powiecie łęczyckim*, Łęczycza 2000, s. 49–50. patrz: przypis 3.
- ³³ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/17, zdjęcie z 1913 r. zostało zamieszczone w wydawnictwie *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 278.
- ³⁴ A. Tomaszewski, *Życie kulturalne ośrodków miejskich...*, op.cit., passim; też: *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 r. ...*, op.cit., s. 328–349.
- ³⁵ *Płak. Komedia w 3 aktach. J. Szaniawski*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/1.
- ³⁶ A. P. Czechow „*Opowiadania*”. Tłum. W.R. Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/10. (Włodzimierz Ratajewski pozostawił po sobie próby literackiego przekładu 6 opowiadań Czechowa: *Wypadek, Śmierć urzędnika, Plotka, W oddziale pocztowym, Księga zażaleń, Mąż, Żywa chronologia*).
- ³⁷ *Ziemia Łęczycka* 1990, Nr 5, s. 5.
- ³⁸ *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego* Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/19 (rękopis i maszynopis).
- ³⁹ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania ...* ibidem, op.cit., s. 5–6.
- ⁴⁰ patrz: przypis 21.
- ⁴¹ *Rysunki w wykonaniu Włodzimierza Ratajewskiego* Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentów: I/2, II/3.

- ⁴³ Franciszek Jaszczak, *Złota Księga...*, op.cit., s.25-26.
- ⁴⁴ Od XV w. do 1866 r. nazwa ulicy brzmiała: Wodna, do 1934 r. – Nadrzeczna, w latach 1935–1939 ul. 37 P.P. Ziemi Łęczyskiej, w okresie okupacji – Blaskowit Str., od 1945 r. do dziś – 18 Sycznia, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., s. 744-745.
- ⁴⁵ Stanowisko dyrektora 4-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w okresie I wojny światowej pełnił ksiądz prefekt Antoni Żydanowicz, który za zgodą władz w 1918 r. przekształcił ją w szkołę 6-klasową. W roku szkolnym 1918/1919 dyrektorem był nauczyciel szkoły, Stefan Klepa. Nazwa szkoły brzmiała: 6-klasowa Szkoła Realna w Łęczycy, [w:] Apolonia Prasnowska, *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., rozdział IV, s. 33.
- ⁴⁶ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn ...*, op.cit., s.21.
- ⁴⁷ Jadwiga Wojtczak, *Dzień 11 listopada w Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczyska* 1990, Nr 15, s.6; także: Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn ...*, op.cit., s.14-15, też: *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., s. 323-328.
- ⁴⁸ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn...*, op.cit., s.15, [też:] *Szkoły średnie...*, op.cit., s.5.
- ⁴⁹ *Udział łęczyskiej młodzieży w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r.*, [w:] *Ziemia Łęczyska* 1990, Nr 7, s.1,3 (brak autora).
- ⁵⁰ *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., s.352-358; 372-393.
- ⁵¹ APP, OŁ, PRIWPL, sygn.1, k.19-23.
- ⁵² ibidem, k.19, s.38 protokołu.
- ⁵³ *Jeśli chodzi o nazwę szkoły i egzamin maturalny, źródła nie powiadamiają się jednoznacznie. Pod datą 1922 pojawiają się następujące dane o szkole: T. Gałamon: W 1922 szkoła ta została przemianowana na „6-klasową Wyższą Szkołę Realną w Łęczycy. Była to prywatna szkoła prowadzona przez Polską Macierz Szkolną, bez matury i łaciny, ale absolwentów przyjmowano do Seminarium Duchownych i Szkół oficerskich” [w:] 90-lecie polskiego szkolnictwa...*, op.cit., s. 8; M. Pisarkiewicz: „Oprócz szkół powszechnych, istniała w Łęczycy 8-klasowa Szkoła Realna, która w r. 1922 po raz pierwszy wydała swoim wychowankom świadectwa maturalne. W tym też roku przekształcono ją w Wyższą Szkołę Realną”, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VII, s. 394; M. Pisarkiewicz: W 1922 r. nazwę placówki przemianowano na „Sześcioklasową Wyższą Szkołę Realną w Łęczycy”. Prowadziła ją nadal Polska Macierz Szkolna, jako szkołę prywatną, w której nie można było uzyskać matury [w:] *Z dziejów Liceum...Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy ...*, op.cit., s. 27-28; Jadwiga Wojtczak: *Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. zakres nauczania powiększał się z roku na rok i w 1922 r. pierwszy rocznik przystąpił do egzaminów maturalnych. Nazwa szkoły brzmiała: „8-klasowa Wyższa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza” [w:] Szkoły średnie w Łęczycy...*, op.cit., s. 5.
- ⁵⁴ Jadwiga Wojtczak, *Szkoły średnie w Łęczycy...*, op.cit., s. 5.
- ⁵⁵ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania...*, op.cit., s. 21-22.
- ⁵⁶ APP, OŁ, PRIWPL, sygn. 1, k. 317.
- ⁵⁷ ibidem, k. 319.
- ⁵⁸ APP, OŁ, PRIWPL, sygn. 4, *Księga protokołów Sejmiku Powiatowego w Łęczycy* (od 30 września 1924 r.), tom II.
- ⁵⁹ *Protokół z posiedzenia łęczyskiego Sejmiku Powiatowego z dnia 26 listopada 1924 r. pod przewodnictwem starosty, Juliana Muszyńskiego*, ibidem, k. 19-72, strony protokołu 37-143, tu: k. 52 (strona protokołu 103 – *Analiza wydatków na szkolnictwo i oświatę*).
- ⁶⁰ *Księga protokołów posiedzeń Wydziału Powiatowego w Łęczycy z lat 1925-1928*, [w:] APP, OŁ, PRIWPL, sygn.5, nlb. (strony protokołów 61-339).
- ⁶¹ ibidem: w protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego z dnia 10 września 1925 r. pod przewodnictwem starosty, Juliana Muszyńskiego, na stronie 76, w punkcie *Interpelacje członka Wydziału Powiatowego w sprawie budowy gmachu dla męskiej Szkoły Realnej w Łęczycy*, czytamy: *P. Kropp wnosi o przyspieszenie wniesienia sprawy budowy szkoły na Wydział Powiatowy. Pan Obrębski stawia wniosek o zwołanie Komitetu Budowy. Wnioski przyjęto.* W protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego z dnia 8 października 1925 r., pod przewodnictwem starosty, Juliana Muszyńskiego, na stronie 89 protokołu podano: *Rozpatrzone propozycję Magistratu w Łęczycy, co do zaofiarowania placu pod budowę Szkoły Realnej, położonego w Łęczycy przy*
- ul. Kaliskiej, róg Solnej* (dziś: ul. Szkolna - przyp. autora), *Wydział Powiatowy przyjmuje (...) zwołanie w najkrótszym czasie posiedzenia Komitetu Budowy celem zajęcia się sprawami, z budową szkoły związanymi.* W protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego odbytego w dniu 22 lipca 1926 r., na stronie 339 protokołu zapisano: *Odnosnie punktu 27. Na zapytanie Przewodniczącego (starosta, Julian Muszyński – przyp. autora) w sprawie szkiców budowy Szkoły Realnej w Łęczycy, Kierownik Zarządu Budowy objaśnił, że szkice te zostały przed trzema tygodniami złożone w Dyrekcji Okręgowej Robót Publicznych w Łodzi do zatwierdzenia.*
- ⁶² Sprawa przemianowania Szkoły Realnej z matematyczno-przyrodniczej na gimnazjum humanistyczne, która swój początek bierze w 1926 r., zakończyła się dopiero w roku 1930. Wówczas szkoła przyjęła nazwę *Gimnazjum Humanistyczne im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*. Jak zaznacza T. Gałamon w „90-leciu szkolnictwa...”, op. cit., s. 8: „... było to oczywiście gimnazjum 8-klasowe, dające maturę ze stopniem z łaciny”, i dalej podaje w tabeli na s. 9: „szkoła prywatna PMS”. Powyższą sprawę omawiano wielokrotnie na posiedzeniach: Rady Miejskiej (patrz: *Słowo Łęczyskie* z dnia 10 października 1926 r., Nr 15), Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego (patrz: APP, OŁ, PRIWPL, sygn. 4, k. 196, k. 213-214) oraz Rady Opiekuńczej Szkoły Realnej (patrz: APP, OŁ, AMŁ cz. III, sygn. 170, k. 54).
- ⁶³ Stanowisko Rady Miejskiej i Powiatowej oraz Sejmiku Powiatowego w tej sprawie prześledzić można w protokołach z 1926 r. [w:] APP, OŁ, PRIWPL, sygn. 4, k. 196, k. 213-214, k. 221-222, sygn. 5, nlb. (strony protokołu od 313 do 314), APP, OŁ, AMŁ cz. III, sygn. 170, k. 54, *Słowo Łęczyskie* 1926, Nr 15).
- ⁶⁴ M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Liceum...*, op.cit., s. 28.
- ⁶⁵ APP, OŁ, AMŁ, tom III, sygn.173.
- ⁶⁶ ibidem, pismo z dnia 22 stycznia 1925 r., nlb.
- ⁶⁷ ibidem, *Pierwsza Ogólnopolska Loteria Tygodnika Akademika* 1924, Warszawa 1925, nlb.
- ⁶⁸ ibidem, *Pomoc i Samopomoc Akademicka* Nr 2, Warszawa 1926, k. 421.
- ⁶⁹ ibidem, s. 14-19.
- ⁷⁰ ibidem. Obok Włodzimierza Ratajewskiego wyróżnieni zostali: Broszkowski Leon, Bogucka Helena, Dołęgowska Eugenia, Dorosz J. dr, Jankowska (?), Kawiecki Stefan, Komorowska (?), Muszyński Julian starosta, Olearski Jan inż., Olearska (?), Obrembska (?), Szmidt (?) ksiądz, Sobieszkański (?).
- ⁷¹ *Dyplom* wydany w Warszawie z datą 16 lutego 1925 r., nr L. 1719, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: 1/7
- ⁷² *Zdjęcie tableau: Wychowankowie 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy (1925-1935)*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: II/5.
- ⁷³ *Łęczycza. 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, ul. Sienkiewicza 31.* Wycinek z prasy lokalnej, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/3.
- ⁷⁴ *Maturzyści Szkoły Realnej*, [w:] *Słowo Łęczyskie* 1926, Nr 1, s. 3.
- ⁷⁵ *Tableau: Wychowankowie 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy (1926-1936)*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/14.
- ⁷⁶ O Abrahamie Koneckim pisał M. Pisarkiewicz w rozdziale *Łęczycza zapomniana*, [w:] *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 10.
- ⁷⁷ imiona uczniów za *Słowem Łęczyskim* 1926, Nr 1, s. 3.
- ⁷⁸ ibidem, zapis nazwiska „Buch”.
- ⁷⁹ ibidem, zapis nazwiska „Kubiacyk”.
- ⁸⁰ ibidem, podano imię „Roman”.
- ⁸¹ Na tableau brak zdjęcia absolwenta Ide Arje Szajbe, ale podaje je *Słowo Łęczyskie* 1926, Nr 1, s. 3, [także] M. Pisarkiewicz [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VI, s. 394 (obok nazwisk wymienionych trzech innych absolwentów).
- ⁸² M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w II Rzeczypospolitej. Oświata i kultura*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...* op.cit., rozdział VII, s. 405.
- ⁸³ <http://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage>
- ⁸⁴ *Polish Deklarations of Admiration and Friendship for the Unidet States*, volume 11, s. 291-292.
- ⁸⁵ O pisemku *Nasze Łoty* M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., s. 28.

- ⁸⁶ W Miejskiej i Powiatowej Bibliotece Publicznej w Łęczycy znajduje się pięć numerów dwutygodnika *Nasze Łoty*: Nr 1 z 15 lutego 1927 r., Nr 2 z 9 marca 1927 r., Nr 3-4 z 1 kwietnia 1927 r., Nr 5 z 1 maja 1927 r.
- ⁸⁷ *Nasze Łoty. Dwutygodnik Szkół Średnich w Łęczycy*, 1927, Nr 1, s. 5.
- ⁸⁸ „Jasfer”, *Jak się wiersze robi? (Podpatrzone)*, ibidem, Nr 3-4, s. 6-8; tamże: J. Gładzinówna *Tęsknota*.
- ⁸⁹ ibidem, *Punktualność i obowiązkowość*, Nr 2, s. 3-5.
- ⁹⁰ ibidem, W 64 rocznicę powstania 1863 r., Nr 1, s. 4-6, Trzeci Maja, Nr 5, s. 1-4, autor: „Narcy”; *Ukochanej ziemi*, Nr 1, s. 6, autor: „Sławuta”.
- ⁹¹ ibidem, *Szumcie drzewa*, Nr 1, s. 8-10, autor: „Steks”; *Wiosna*, Nr 3-4, s. 13-14, autor: „Iskierka”.
- ⁹² ibidem, Nr 1, s. 7, *Tajemnica złotego zegarka*, autor: Jawnuta Gładzinówna, teże: fraszka *Do matematyka* (o prof. Doroszewskim) Nr 3-4, s. 10, *Wiele znaczy przecinek?* (o prof. Sokołowskim), autor: „Jur”, Nr 5, s. 10.
- ⁹³ ibidem, *Kultura*, Nr 2, s. 7-8, autor: „Stef”; *Czy ideały nam potrzebne?*, Nr 5, s. 6-8; tamże: M. Mikołajczak, *Moje myśli*, s. 9-10.
- ⁹⁴ ibidem, Nr 2, s. 6.
- ⁹⁵ ibidem, Nr 1, s. 16.
- ⁹⁶ Antoni Mazur, *Skąd pochodzimy*, ibidem, Nr 5, s. 16.
- ⁹⁷ ibidem, Nr 2, s. 16.
- ⁹⁸ Jerzy Świątki, *Poezja ostatnich lat 30.*, ibidem, Nr 1, s. 16.
- ⁹⁹ K. Sieczkowski, *Ku czci powstania styczniowego*, ibidem.
- ¹⁰⁰ ibidem, Nr 5, s. 16.
- ¹⁰¹ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/17.
- ¹⁰² *Święto Przystosowania Wojskowego*, [w:] *Słowo Łęczyckie* 1926, Nr 16, s. 3; *Święto Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego*, ibidem, Nr 17, s. 3.
- ¹⁰³ O działalności łęczycyckiego PTK w Łęczycy patrz: Janina Rębalaska, *Działalność PTTK w Łęczycy w latach 1924-1950*, [w:] *Działalność Oddziału PTTK w Łęczycy w Łęczycy w latach 1922-1972*, Łęczycza 1972.
- ¹⁰⁴ Zachowane pocztówki i zdjęcia Tumu, podpisane przez córkę, Marię: *Widok od strony południowo-zachodniej*, pocztówka sprzed 1914 r. (pocztówka została umieszczona w albumie *Łęczycza zapomniana*, op.cit., s. 29), *wnętrze z portretami trumiennymi, widok na chór*, pocztówka sprzed 1925 r. (pocztówka została umieszczona w albumie *Łęczycza zapomniana*, op.cit., s. 31), *zdjęcie dzwonnicy w Tumie, portal w Tumie* (zdjęcie portalu zostało umieszczone w monografii *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., ibidem, s. 826), *zdjęcie chrzcielnicy w Tumie, zdjęcie wejścia do kolegiaty od strony zakrystii*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego: II/19.
- ¹⁰⁵ T. Gałamon, *90-lecie polskiego szkolnictwa...*, op.cit., s.1.
- ¹⁰⁶ T. Gałamon, W. Zarachowicz, *Przyczynek do historii średniego szkolnictwa...*, op.cit., s.30.
- ¹⁰⁷ M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego...*, op.cit., s. 27.
- ¹⁰⁸ Jadwiga Wojtczak, *Szkoły średnie w Łęczycy...*, op.cit., s. 4. patrz: przypis 22.
- ¹⁰⁹ Wykaz nauczycieli oraz nazwiska szkolnych sekretarek Żerńskiego Gimnazjum w roku szkolnym 1930/1931 podaje Jadwiga Wojtczak [w:] *Szkoły średnie...*, op.cit., s. 4-5.
- ¹¹⁰ Jadwiga z d. Cuevas Grodzka. 1905-1990. Materiały z sesji naukowej 19 kwietnia 1993 r. w Łęczycy, *Łęczycza 1993*, s. 4.
- ¹¹¹ Władysław Zarachowicz. 1913-1992. Materiały z sesji naukowej 15 listopada 1993 r. w Łęczycy, *Łęczycza 1995*, s. 3. patrz: przypis 22, passim.
- ¹¹² APP, OŁ, PRIWPL, sygn.1, k.19, s. 38 protokołu.
- ¹¹³ ibidem, sygn. 181, nlb.
- ¹¹⁴ *Protokół z posiedzenia Komisji Szkolnej w dniu 4 października 1932 r.*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, k. 131, tamże: *Protokół z posiedzenia Komisji Szkolnej w dniu 25 stycznia 1933 r.*, k. 132.
- ¹¹⁵ T. Gałamon, *90-lecie polskiego szkolnictwa...*, op. cit., s. 9.
- ¹¹⁶ APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, k. 86.
- ¹¹⁷ *Protokół posiedzenia Powiatowej Rady i Wydziału Powiatowego w Łęczycy z dnia 14 października 1931 r.*, punkt 23 obrad, [w:] APP, OŁ, PRIWPL, sygn. 7, nlb.
- ¹¹⁸ *Księga protokołów posiedzeń Wydziału Powiatowego w Łęczycy. Tom IV, 1928-1933*, [w:] APP, OŁ, PRIWPL, sygn. 7, nlb.
- ¹¹⁹ *Pismo - apel do społeczeństwa łęczycyckiego powiatu o składanie deklaracji przystąpienia w poczet członków Towarzystwa Oświatowego w Łęczycy*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 182, k. 3.
- ¹²⁰ *Ziemia Łęczycza* 1935, Nr 27, s. 7, Nr 28, s. 7, Nr 30, s. 7, Nr 31, s. 7.
- ¹²¹ *Pisma urzędowe* [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn.181, karty: 78, 79, 80, 83; sygn. 182, k. 3, także: pisma z dnia 5 października 1934 r., 12 marca 1935 r., tamże, nlb.
- ¹²² *Do Pana Ministra Opieki Społecznej*, pismo ŁTO z dnia 5 października 1934 r., [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, nlb.
- ¹²³ *Do Pana Kuratora Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, pismo Zarządu Miejskiego w Łęczycy z dnia 12 marca 1935 r., [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, nlb.
- ¹²⁴ *Do Pana Ministra Opieki Społecznej*, op. cit., sygn. 181, nlb.
- ¹²⁵ *Odpis klauzuli egzekucyjnej Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 14 maja 1932 r.*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, karty: 78, 79, 80.
- ¹²⁶ M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w II Rzeczypospolitej. Oświata i kultura*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VI, s. 395.
- ¹²⁷ patrz: przypis 116.
- ¹²⁸ Maria Czaplińska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego I/19.
- ¹²⁹ Andrzej Czapliński, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego II/4.
- ¹³⁰ Apolonia Prasnowska, *Kadra pedagogiczna i personel pomocniczy w latach 1906-1939*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op. cit., rozdział IV, s. 33-36.
- ¹³¹ Maria Czaplińska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/19.
- ¹³² *Zgłoszenie w sprawie wydania dowodu osobistego*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 281, k. 281.
- ¹³³ Maria Czaplińska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/19.
- ¹³⁴ Mirosław Pisarkiewicz, *Oświata, kultura i sztuka w II Rzeczypospolitej*, maszynopis, MiPBP w Łęczycy.
- ¹³⁵ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/17, zdjęcie z 1913 r. zostało zamieszczone w wydawnictwie *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 278.
- ¹³⁶ *Do Zarządu m. Łęczycy*, pismo Zarządu Koła PMS z dnia 20 stycznia 1937 r., [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 170, k. 75.
- ¹³⁷ ibidem, k. 75.
- ¹³⁸ ibidem, k. 75.
- ¹³⁹ ibidem, k. 75.
- ¹⁴⁰ Barbara Wachowska, *Łęczycza w II Rzeczypospolitej. Życie polityczne miasta*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., s. 372-393.
- ¹⁴¹ Władysław Zarachowicz, *Lata II wojny światowej*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VIII, s. 435.
- ¹⁴² Historia dramatu łęczycyckiej okupacji [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VIII, s. 417-468.
- ¹⁴³ Maria Czaplińska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego I/19.
- ¹⁴⁴ *Zgłoszenie celem policyjnego stwierdzenia ludności*, [w:] APP, OŁ, Akta z okresu okupacji hitlerowskiej, sygn. 70, k. 27.
- ¹⁴⁵ Na *Zgłoszeniu celem policyjnego stwierdzenia ludności* p. Eugenia podata adres: Łęczycza, ul. Żwirki i Wigury, przed okupacją Ratajewscy mieszkali przy ul. 18 Stycznia 13, na ten adres przychodzi cała wojenna i powojenna korespondencja (w okresie okupacji hitlerowskiej ul. 18 Stycznia nazywała się Blaskowitstr.), choć w 1935 r. na *Zgłoszeniu w sprawie wydania dowodu osobistego* żona dyrektora podata adres córki, tj. plac Kościuszki 31.
- ¹⁴⁶ Władysław Zarachowicz, *Lata II wojny światowej*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., ibidem, s. 445.
- ¹⁴⁷ Patrz: *Wykaz 2A. Łęczycanie aresztowani zbiorowo i wysłani do obozów koncentracyjnych lub zagłady*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., ibidem, rozdział VIII, s. 468.
- ¹⁴⁸ Franciszek Jaszczak, *Złota Księga...*, op.cit., s. 26.
- ¹⁴⁹ ibidem, s. 25.
- ¹⁵⁰ Mieczysław Cieniak, *Z Łęczycy do Gusen*, [w:] *Ziemia Łęczycza* 1957, Nr 1, s. 5-6; Nr 2, s. 5; Nr 3, s. 5; Nr 6, s. 4; 1958, Nr 2-3, s. 3; Nr 6, s. 6; Nr 12, s. 3; 1959, Nr 3, s. 9.
- ¹⁵¹ Jadwiga Wojtczak, *41-sza rocznica...wywiezienia pierwszego transportu Polaków z terenu Łęczycy i okolic do niemieckich obozów koncentracyjnych*, [w:] *Ziemia Łęczycza* 1991, Nr 8, s. 5 i 7.
- ¹⁵² Mieczysław Cieniak, *Z Łęczycy do Gusen*, patrz: przypis 152.
- ¹⁵³ ibidem, s. 4.
- ¹⁵⁴ Relacja usna wnuka dyrektora, jego imiennika, Włodzimierza Zygmunta Ratajewskiego.

- ¹⁵⁷ *Sterbeurkunde (Akt zgonu)*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5-1); tłumaczenie własne.
- ¹⁵⁸ *Konzentrationslager Dachau, Kommandantur Abd. II, Frau Eugenie Ratajewski, Lentschütz/Warthegeu, Blaskowitzstr. Nr 13*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5-3); tłumaczenie własne.
- ¹⁵⁹ *Pismo z Urzędu Ewidencji Zmarłych w Monachium*, z dnia 15 lutego 1941 r., Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5-2); tłumaczenie własne.
- ¹⁶⁰ *Kartka informująca o śmierci Włodzimierza Ratajewskiego*; bez daty i podpisu, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/8.
- ¹⁶¹ Tadeusz Stanisław Jałmuża, *Martyrologia nauczycieli województwa łódzkiego w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945 r.)*, [w:] *Rocznik Łódzki XVI. Ogólnego zbioru tom XIX, Zbrodnie hitlerowskie w Łodzi i województwie łódzkim*, Łódź 1972, tabela 1, s. 338.
- ¹⁶² Marian Walczak, *Ludzie nauki i nauczyciele podczas II wojny*

- światowej*, rozdział III, Warszawa 1995, s. 602 informacja brzmi: *Ratajewski Włodzimierz, dyrektor Gimnazjum i Liceum PMS (powinno być: dyrektor Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza) w Łęczycy, woj. łódzkie. Aresztowany przez policję niemiecką w 1940 r. i zesłany do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zginął zamordowany w tym samym roku. (powinno być: gdzie zginął zamordowany w 1941 r.)*.
- ¹⁶³ Mirosław Pisarkiewicz, *Zmarli łęczyckiego cmentarza*, [w:] *Ziemia Łęczycka*, 1990, Nr od 12 do 18; 1991, Nr 1.
- ¹⁶⁴ *ibidem*, 1990, Nr 14, s. 10.
- ¹⁶⁵ *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., s. 342, 393, 408, 468.
- ¹⁶⁶ *Historia grobami pisana*, op.cit., s. 87.
- ¹⁶⁷ Władysław Zarachowicz, *Nas nie pożarzy płomień. Radogoszcz-Gusen*, Warszawa 1991.
- ¹⁶⁸ T. Gałamon, *50-lecie matury...*, op.cit., s. 7.
- ¹⁶⁹ *Modlitewnik Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5.

WŁODZIMIERZ RATAJEWSKI (1872–1941): KNOWN AND UNKNOWN FACTS FROM THE BIOGRAPHY OF THE HEADMASTER OF THE FIRST „REAL” POLISH SCHOOL IN ŁĘCZYCA

Summary

Włodzimierz Ratajewski (born in Sieradz, 1872, died in Dachau, 1941), was a lawyer by profession, a teacher and form tutor by choice, and, finally, a drawer, translator, cartographer and historian by avocation. He used to be the headmaster of the first „Real” Polish School in Łęczycza (in the educational system of the tsarist Russia, „real” meant „with a bias on science and modern languages”) from 1910 till 1934 – excluding the period of 1914–1918, when he lived with his family in Sławuta, Ukraine.

Along with Paweł Korwin-Kossakowski the headmaster of the local Grammar School in this town, he is locally considered a father of Polish private education, which both of them initiated after 1905.

Due to the lack of significant information on Włodzimierz Ratajewski – for example, in the book *From the History of the Casimir the Great Grammar School in Łęczycza*, published in 2006 on the occasion of the 100th anniversary of this school – we are not able to view Włodzimierz Ratajewski and his educational, cultural, social and political activities in a thorough, objective way. Valuable information, provided e. g. by hitherto unknown documents and photographs from his childhood (Sieradz), youth (Kalisz), studies (Warszawa) as well as his working experience in Sieradz, Rawa Mazowiecka, Sławuta and Łęczycza, was obtained by the author from Ratajewski's family – including the facts about him being tortured to death in the concentration camp of Dachau. The documents found in the National Archives in Płock proved to be an additional source for this article. Finally, the Łęczycza branch of National Archives provided an astounding amount of relevant information about this outstanding person from the perspective of the history of the school he was in charge of.

The history of Włodzimierz Ratajewski's life, work and tragic death, along with his contribution to the shaping of his students' characters, both in times of partitions and the Second Polish Republic, must not be ever forgotten. Furthermore, his souvenirs donated to the Grammar School in Łęczycza may be viewed by the present students and teachers of this school as a unique legacy for descendants – to keep Ratajewski's achievements in fond memory.

MOTORYZACJA W MIĘDZYWOJENNYM PŁOCKU

Abstrakt

Lata 1918–1939 to okres rozwoju automobilizmu w Płocku. Liczba aut, zarówno osobowych jak i ciężarowych oraz autobusów doszła w szczytowym okresie do liczby około dwustu. Płock łączyła z większymi miejscowościami sieć połączeń autobusowych, w mieście świadczyli usługi taksówkarze.

Słowa kluczowe: motoryzacja, samochody, Płock w latach 1918–1939.

„Pierwszy samochód pojawił się w Płocku wkrótce po wybuchu pierwszej wojny światowej, najprawdopodobniej wiosną 1915” – pisał w tekście „Wspomnienia samochodowe” Kazimierz Askanas. „Była to duża, wysoka limuzyna z wolną przestrzenią dla szofera (...), szklana ścianką na przedzie i dwiema latarniami pod daszkiem, będącym przedłużeniem samochodu. Z tyłu pojazdu maleńkie okienko, na stopniu stanowiącym połączenie przedniego i tylnego błotnika – skrzynka z narzędziami. Urządzenia sygnałowego nie było. (...) jak twierdzono później, był to stary samochód firmy Benz. Pojazd ten zakupił płocki przedsiębiorca komunikacyjny, Neumark (...)”¹.

Czy rzeczywiście był to pierwszy samochód widziany w Płocku, tego się już pewnie nie dowiemy. Nie jest to jednak specjalnie istotne. Ważne, że motoryzacja dotarła (dojechała!) do Płocka.

Jeszcze przez jakiś czas „stare” toczyło wojnę z „nowym”: „(...) Wehikuł bez koni nie wzbudzał zaufania. Obawiano się wypadku, zepsucia samochodu na drodze, co zresztą nie należało do rzadkości, poza tym były też zastrzeżenia, że sama szybkość dochodząca nawet do 20 wiorst na godzinę (wiorsta = 1067 m), może powodować ciężką chorobę”². Siła przyzwyczajenia i strach przed nieznanym powodowały, że trochę to trwało, zanim samochód ostatecznie i bezpowrotnie zatriumfował.

Płock łączyła wówczas ze światem droga śródlądowa (Wisła) oraz stacja kolejowa w Kutnie. O ile statki pasażerskie odpływały z przystani znajdującej się w mieście, o tyle do Kutna trzeba było jakoś dojechać. Na trasie Płock – Kutno kursowały więc tzw. karetki, tj. zaprzęgi konne z miejscami dla pasażerów. Jednym z właścicieli takich karetek był Neumark, ów nabywca pierwszego w Płocku samochodu³.

Na początku trzeciej dekady XX wieku auto było w Płocku absolutnym wyjątkiem. Kilka lat później wspomniano, że w 1921 roku, na pal-

cach jednej ręki można było policzyć ilość samochodów w Płocku i okolicy. Jednymi z pierwszych ich posiadaczy byli okoliczni ziemianie: Stefan Mieczkowski z Dzierżanowa, Stanisław Piwnicki z Sikorza i Antoni Czaplicki z Osieka⁴.

W mieście tymczasem prasa narzekała, iż mimo powrotu do pokojowych, „normalnych warunków. (...) Płockowi trudno jakoś do nich powrócić. Dotkliwie daje się we znaki brak choć jednej dorożki (...), wszak miałyby ona powodzenie”⁵. Sytuacja ta uległa z pewnością wkrótce zmianie. Po pięciu latach, w mieście kursowało już pięć dorożek, a w połowie 1925 roku pojawiły się wreszcie dwie pierwsze taksówki samochodowe⁶.

W tym czasie liczba aut w Płocku i powiecie dochodziła już do stu. Wśród nich najwięcej, bo 60% całości, stanowiły fordys. Ponadto pojawiły się inne marki: Buick, Berliet i Rochet Schneider. Na polach powiatu płockiego pracowało również traktorów produkcji Forda. W samochód wyposażona była miejscowa jednostka straży pożarnej⁷.

Samochód Renault należący do rodziny Górnickich.
Źródło: M. Łukomski, *Album Tumski*, Płock 2008, s. 304.

Samochód był jednak wciąż towarem luksusowym, na który nieliczni mogli sobie wówczas pozwolić. Kuria biskupia np. nabyła auto dopiero w 1924 roku. Wcześniej miejscowy biskup

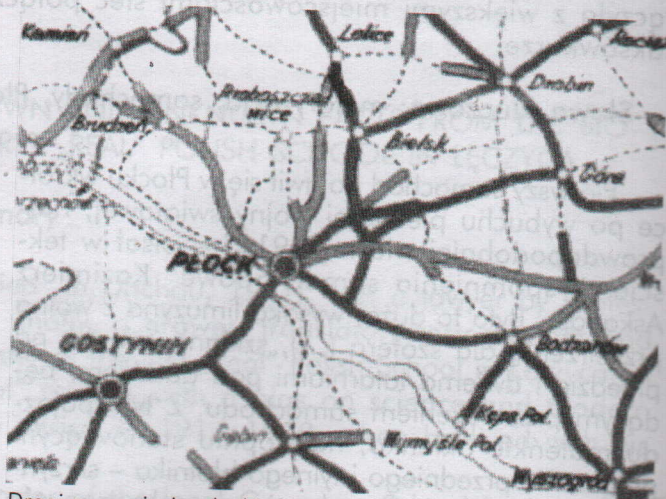
podróżował po terenie diecezji zaprzęgiem konnym lub (w ostatnim okresie przed kupnem auta) korzystając z samochodów, użyczanych przez ziemian⁸.

Jak rzadkim zjawiskiem był samochód niech świadczy chociażby stosunek liczby samochodów do liczby mieszkańców powiatu plockiego. Według spisu z 1921 roku w Płocku i powiecie mieszkało łącznie 109 751 osób⁹. Wspomnieliśmy już, że w połowie lat 20. szacowano liczbę aut na tym terenie na ok. 100. Łatwy stąd wniosek, że jedno auto przypadało na ok. 1100 osób (do połowy lat 20. liczba mieszkańców powiatu wzrosła, więc zwiększeniu uległa statystyczna liczba osób na jedno auto).

O ile na samochód stać było jedynie nielicznych, o tyle powszechnie korzystano z komunikacji autobusowej. Pierwsze autobusy kursowały do Warszawy i Kutna od 1921 roku¹⁰. W 1922 roku zawiązała się w Płocku spółka z ograniczoną odpowiedzialnością pn. Polskie Towarzystwo Automobilowej Komunikacji (PTAK) spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Płocku¹¹. Już wkrótce autobusy tej firmy obsługiwały linię Płock – Kutno i Płock – Sierpc¹². Ponadto między poszczególnymi miejscowościami kursowały autobusy należące do indywidualnych właścicieli.

trzy lata później. W trasę wyruszały z trzech przystanków: z podwórza przy ul. Tumskiej 4, przy Hotelu Polskim (ul. Kolegialna 8) oraz przy Hotelu Poznańskim (Stary Rynek róg ul. Bielskiej)¹³.

Wykaz autobusów zarejestrowanych w powiecie plockim na dzień 7 stycznia 1931 roku, przynosi liczbę 33 pojazdów, jednak z nazwy (każdy autobus miał nazwę) wymienia siedemnaście. Dwanaście pojazdów¹⁴ było własnością mieszkańców Płocka¹⁵, cztery¹⁶ – mieszkańców Bodzanowa¹⁷ i jeden¹⁸ należał do wyszogrodzianina¹⁹. W 1930 roku powstał w Płocku oddział Związku Właścicieli Autobusów RP²⁰.

Drogi w powiecie plockim wg „Mapy dróg w Polsce na dzień 1 stycznia 1939 r.” Drogi zbudowane do 1918 roku w kolorze czarnym, zbudowane po 1918 r. w kolorze szarym.

Rozwój komunikacji samochodowej hamowany był przez brak odpowiednich dróg. W chwili odzyskania niepodległości w powiecie było ok. 155 – 175 km dróg tzw. bitych. Do końca 1930 roku oddano do użytkowania kolejne 100 kilometrów. Następne trzy lata przyniosły kolejne 15 km. W drugiej połowie lat 30. liczone, iż w powiecie plockim znajduje się 331 km tego rodzaju dróg²¹.

Drogi w powiecie plockim wg „Mapy samochodowej Polski z 1939 r.” Drogi bite dobre zaznaczone kolorem czarnym, drogi bite średnie – kolorem czarno-białym, przerywanym, drogi bite złe – kolorem białym.

Ogromny rozwój ostatnich lat we wszystkich dziedzinach życia oraz zaostrzające się współzawodniczenie w walce o byt zmuszają nas do lepszego wykorzystania naszego czasu i do zwiększenia wydajności naszych wysiłków i energii.

Przekonaliśmy się o konieczności ścisłego podziału naszego dnia pracy i co za tem idzie, nauczyliśmy się cenić znaczenie samochodu w codziennym życiu.

Samochód Ford posiada znaną własność, że przejedzie wszędzie i o każdej porze. Łatwość kierowania nim oraz prostota i wytrzymałość konstrukcji, gwarantujące jazdę bez jakichkolwiek napraw, sora wiążą, że wszyscy posługują się Fordem z ufnością.

Zadajcie demonstracji od jednego z upoważnionych przedstawicieli.

OPOWIĄZANI PRZEDSTAWICIELE W NASTĘPUJĄCYCH MIASTACH RZECZYSPOLITEJ POLSKIEJ
I W. W. GÓRSKA:

PŁOCK, BYDOSZCZ, BRYSLAW, WIELSKO, BRZEŃ, Bugim, CHORONICE, ŚWIEŻO, GRUZIĄŻ, INOWROCŁAW, KATOWICE, KALISZ, KIELCE, KRAKÓW, KUTNO, LUBLIN, LWÓW, ŁÓDź, OLSZCZ, OSTROWIEC, (Włda), POZNAŃ, PRZEMYŚL, RZESZÓW, RADOM, RÓWNE, SĄDEK, STANISŁAWÓW, STARGARD, SOBÓWICZ, STRYK, TORUŃ, TARNÓPOL, TARNÓW, WARSZAWA, WŁOCŁAWEK, WILNO, WRZEŚNIA (Włda), SOARSK, NYTYCZ.

Reklama samochodów Ford T w „Dzienniku Plockim” nr 239 z 17 X 1925 r.

W 1925 roku autobusy kursowały z Płocka do: Sierpca, Rypina, Żuromina, Bieżunia, Płońska, Gąbina, Łodzi i Warszawy. Podobnie było

Lata 1926–1929/30 to okres gospodarczej koniunktury. Można przyjąć, że rosło wówczas grono osób, które stać było na kupno i utrzymanie samochodu. Faktycznie liczba zarejestrowanych aut w Polsce w tych latach systematycznie wzrosła, sięgając szczytu w 1931 roku²².

Na miano pioniera i entuzjasty automobilizmu w Płocku zasługuje osoba Franciszka Halladina. W 1922 roku był jednym z udziałowców firmy PTAK. Doświadczony kupiec, „dobrze znany jako promotor rozwoju automobilizmu w dzielnicy naszej (...)”²³, postanowił otworzyć pierwszy w Płocku sklep, jakbyśmy dziś powiedzieli, salon samochodowy. Uroczyste otwarcie nowej placówki handlowej nastąpiło w styczniu 1928 roku, początkowo w tymczasowym lokalu²⁴. Sam Halladin do końca lat 30. był aktywnym uczestnikiem wszelkich przedsięwzięć związanych z automobilizmem.

Wspólnikami Halladina zostali: Adam Gorski – ziemianin i właściciel linii samochodowej Płock – Warszawa oraz Władysław Matuszewski – handlowiec. Nowa placówka przyjęła nazwę „Halladin, Gorski i S-ka – Generalne Przedstawicielstwo Ford Motor Company”, stając się przedstawicielem i dystrybutorem samochodów Ford²⁵. Siedziba firmy przy ul. Kościuszki 4 miała być „prawdziwą ozdobą naszego miasta. Od ulicy będzie oszklona brama wjazdowa dla samochodów, stanowiąca zarazem wystawę. Dalej mieścić się będą biura, składy i magazyny części zamiennych, a także warsztaty instalacji elektrycznych samochodowych”²⁶. W celach reklamowych firma organizowała np. publiczne pokazy nowych modeli Forda²⁷.

Półtora roku później, w lipcu 1929 roku, w ślad za Fordem, kolejny koncern samochodowy otworzył swą placówkę w Płocku. Przedstawicielstwo firmy Chevrolet otrzymała spółka z o.o. „J. Grzybowski i S-ka”, mieszcząca się przy ul. Sienkiewicza 21²⁸.

Również firma Morris, reprezentowana przez „Motors Trades” z siedzibą w Warszawie zapowiadała otwarcie w Płocku rejonowego zastępstwa. Prawdopodobnie ostatecznie do tego nie doszło, gdyż brak późniejszych wzmianek o działalności tej firmy²⁹.

Istniejące w mieście salony samochodowe, starały się pozyskać jak największą liczbę klientów. Jak wiadomo motorem handlu jest reklama. Obecnie, jako konsumenci, jesteśmy bezustannie bombardowani reklamami radiowymi, telewizyjnymi, prasowymi, banerami, ulotkami itp. W każdym salonie otrzymać można naręcza prospektów dotyczących kolejnych modeli aut. W prasie z lat 20. i 30. również znajdowały się reklamy różnych marek samochodów. Zarówno tekstowe, jak i graficzne, przedstawiające oferowane do sprzedaży modele.

HALLADIN, GORSKI i S-ka
Płock, ul. Kościuszki Nr 4. Tel. 13-10.

Zastępstwo **FORD MOTOR COMPANY**

Sprzedaje samochody FORDA (Fuzer) najnowsze modele 1936 roku. Ceny od złotych 4,615 do 8,760, na bardzo dogodnych warunkach.

Poleca: części zamienne do samochodów FORDA, Chevroleta, Fiata i innych, akcesoria samochodowe, oleje i smary.

CENY KONKURENCYJNE!

Okazyjnie do sprzedania 2 bilardy z piramidkami w dobrym stanie. Wiadomość w Administracji „Kurjera”.

Bilet kolejowy kup w „Orbisie”.

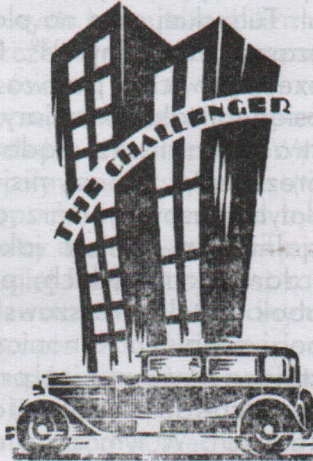
Zupełnie niezawodny i świetnie wyposażony **motocykl**:
Royal Enfield, Norton A. J. S.
Ceny od zł: 1625.
Dogodne warunki płatności!

Reklama w „Dzienniku Płockim” nr 119 z 23 V 1931.

Część z nich zawierała wizerunek auta wraz z tekstem reklamowym, czasem cennik dotyczący poszczególnych modeli danej marki. Część natomiast miała bogatszą formę graficzną, zawierającą elementy scenografii w charakterystycznym dla ówczesnego okresu stylu, nawiązującym do art deco. Auta przedstawiane były w sytuacji dynamicznej, już to w ekspresjonistycznych w formie rysunkach, na tle ówczesnych symboli postępu i nowoczesności (drapacze chmur, słupy elektryczne), już to w scenkach całkowicie realistycznych, nawiązujących do możliwości zagrożenia wypadkiem drogowym³⁰.

ESSEX
TANI LUKSOWY SAMOCHÓD SZCZĘCIELIWOŚĆ

ESSEX

Reklamy w „Dzienniku Płockim” nr 133 z 13 VII 1929, nr 143 z 27 VII 1929.

Jak wspomnieliśmy, reklamy zawierały również cenniki. W lipcu 1929 roku „Halladin, Gorski i S-ka” oferowała samochód marki Essex w cenie, zależnie od modelu, od 1465 do 1690 dolarów³¹. Przy ówczesnym kursie ok. 8,91 zł za dolara³², oznaczało to wydatek w kwocie od ok. 13 000 zł do ok. 15 000 zł. Z kolei latem 1936 roku, ta sama firma oferowała najnowsze modele Forda, w cenie od 4515 zł do 5755 zł³³. Cena znacząco więc spadła.

Trudno jednak wyobrazić sobie co oznaczały te kwoty pieniędzy bez uwzględnienia uzyskiwanych wówczas dochodów. Niewiele mamy na ten temat informacji. Wiadomo wszakże, iż latem

1928 roku robotnicy płockich fabryk metalowych (oczywiście nie oni byli potencjalnymi kupcami samochodów), wywalczyli podwyżkę do kwoty ok. 42,50 zł tygodniowo, pracownicy młynów do kwoty ok. 24,50 zł tygodniowo³⁴. Nauczyciele szkół powszechnych, wg rozporządzenia Prezydenta RP z października 1933 roku o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych, zaszeregowani byli w grupach od XI do VII, zależnie od stażu pracy. Uposażenie w tych grupach wynosiło od 130 do 335 złotych miesięcznie³⁵. Nawet wykonywanie tak pożądanego i tak poważanego zawodu jak lekarz, nie gwarantowało posiadania własnego samochodu. Płocki lekarz Bronisław Mazowiecki dojeżdżał na wizyty taksówką³⁶. Z braku źródeł trudno określić, jakie dochody osiągnęli ze swych majątków okoliczni ziemianie.

Zwiększony popyt na auta w latach koniunktury powodował, że popularność zyskiwały szkoły nauki jazdy. W miejscowej prasie reklamowały się szkoły i kursy samochodowe prowadzone przez Tadeusza Marynowskiego i Bolesława Froma³⁷.

Wiosną 1928 roku w Płocku kursowało już dwadzieścia sześć taksówek samochodowych³⁸. Rok później w mieście funkcjonowały dwie stacje benzynowe (obok Hotelu Angielskiego przy ul. Tułmskiej oraz na placu Narutowicza – wówczas: Kanonicznym)³⁹. Niestety nie znamy ówczesnych cen paliwa. Ruch samochodowy osiągnął takie rozmiary, iż urzędujący w magistracie komisarz rządowy (pełniący obowiązki prezydenta, po zdymisjonowaniu przez władze dotychczasowego zarządu miasta) ustanowił oficjalnie trzy miejsca jako postoje dla taksówek i dorożek miejskich: przy Hotelu Angielskim, obok Hotelu Warszawskiego przy ul. Kolegialnej i na placu Kanonicznym. Na każdym z postojów sześć miejsc przeznaczonych było dla samochodów, natomiast cztery dla dorożek konnych. W tym samym obwieszczeniu maksymalna prędkość dla pojazdów mechanicznych na terenie miasta określona została na poziomie 20 km/h⁴⁰.

Prasa miejscowa szacowała liczbę samochodów na terenie – jak to określała – Mazowsza Płockiego w 1929 roku na około tysiąc⁴¹. Przy czym należy wiedzieć, że przez termin Mazowsze Płockie rozumiała wówczas z pewnością powiaty: płocki, sierpecki i płoński, a być może i ciechanowski, mławski, lipnowski oraz rypiński⁴².

Od 1931 roku, wskutek kryzysu gospodarczego, spadła gwałtownie liczba zarejestrowanych pojazdów w Polsce. Liczba aut z tego roku została przekoczona dopiero w 1938 roku⁴³.

Kryzys ekonomiczny uderzając w całą gospodarkę, dotknął również branżę samochodową⁴⁴. W 1930 roku część udziałowców spółki „J. Grzybowski i S-ka”, a więc przedstawiciela Chevroleta, sprzedała swe udziały. W styczniu 1932 roku

firma została zlikwidowana⁴⁵. W maju 1931 roku, z drugiej płockiej firmy samochodowej, „Halladin, Gorski i S-ka”, odszedł Adam Gorski (nazwę spółki zachowano bez zmian)⁴⁶.

Spadły przewozy na liniach autobusowych. W prasie ukazywały się ogłoszenia oferujące sprzedaż autobusów⁴⁷. Utrzymanie pojazdów przestawało być rentowne. Dotyczyło to zresztą nie tylko właścicieli autobusów. Antoni Szempliński wspomina, że jego krewny, właściciel Giżyna, kupiony kilka lat wcześniej samochód, odstawił do wozowni w swym majątku, gdzie stał nieużytkowany⁴⁸.

Sytuację pogorszyło uchwalenie w 1931 roku ustawy wprowadzającej podatek drogowy, która obciążyła wysokim podatkiem właścicieli aut. W odpowiedzi, w lipcu 1931 roku, doszło do ogólnokrajowego protestu, zwanego strajkiem autobusowym. W Płocku wzięli w nim udział wszyscy właściciele autobusów i taksówkarze. Po czterech dniach protest zakończył się bez zmiany sytuacji⁴⁹.

Według „Głosu Mazowieckiego” wiosną 1934 roku na terenie tzw. Mazowsza Płockiego liczba samochodów wynosiła ok. trzystu⁵⁰. Dane te dotyczą – zaznaczmy – tzw. Mazowsza Płockiego. Z kolei wg rejestru pojazdów mechanicznych podlegających opłacie (z marca 1933 roku) w samym Płocku zarejestrowanych było 14 autobusów i 39 samochodów osobowych (takich marek jak: Ford, Chevrolet, Skoda, Lincoln – należący do biskupa płockiego i inne)⁵¹.

W sytuacji, gdy drobni właściciele autobusów wyzybwali się ich i likwidowali swe przedsięwzięcia, jedynymi firmami zajmującymi się przewozami autobusowymi pozostały: miejscowa spółka – Płocka Komunikacja Autobusowa⁵² oraz powiązane z kapitałem szwedzkim – Polskie Linie Samochodowe SA. W 1936 roku firmy te dokonały fuzji przyjmując nazwę Polskie Linie Samochodowe SA. Prezesem rady nadzorczej wspólnej firmy został F. Halladin, w jej skład wchodził m.in. Henryk i Ludwik Szenwicowie, natomiast w zarządzie znalazł się m.in. Henryk Krusiewicz. Wiosną 1937 roku firma posiadała 28 autobusów o 700 miejscach oraz 10 ciężarówek, zaś dwa lata później 50 autobusów z 1500 miejscami. W latach 1938 – 1939 PLS wybudowały naprzeciwko Nowego Rynku nowoczesny dworzec autobusowy⁵³.

W połowie lat 30. autobusy kursowały do: Warszawy, Łodzi, Ciechanowa, Włocławka, Sierpca, Wyszogrodu, Żuromina, Drobiną, Raciąża, Płońska, i Brudzenia. W 1936 roku bilet do Warszawy kosztował 7 zł, do Sierpca – 3 zł, Drobiną – 2,50 zł, Brudzenia – 2 zł⁵⁴.

Rozwój transportu samochodowego wiązał się m.in. z ponownym wzrostem ilości pojazdów na polskich drogach. Pośrednio potwierdzał to komentarz „Głosu Mazowieckiego”, który pisał o „wzmożonym ruchu samochodowym w Płocku”⁵⁵.

Rejestr z 1938 roku, dotyczący miasta Płocka (być może miasta i powiatu, ale tylko powiatu płockiego, nie: Mazowsza Płockiego), obejmował: 104 samochody osobowe, 77 samochodów ciężarowych oraz 36 autobusów (Płock liczył wówczas 32 941 stałych mieszkańców)⁵⁶. Z pewnością był to wzrost w porównaniu z 1934 rokiem (przypomnijmy, że tam dane dotyczyły Mazowsza Płockiego, a nie tylko Płocka i powiatu płockiego).

HALLADIN, GORSKI i S-ka Płock, ul. Kościuszki № 4, Tel. 13-10. Zastępstwo FORD MOTOR COMPANY.	
Sprzedaje samochody FORDA (Foster) najnowszego modelu 1938 roku. Ceny od 4.615 do 5.765, na bardzo dogodnych warunkach. Poleca opony i detale, części zamienne do samochodów FORDA, Chevroleta, Fiata i innych, akcesoria samochodowe, oświetlenie.	
CENY KONKURENCYJNE!	
Okazyjnie do sprzedania 2 bilardy z piromkami w dobrym stanie. Władomosa w Administracji „Korjera”.	Zastępstwo wieloletnich marek samochodów motocykli: Royal Enfield, Norton A. J. S. Ceny od zł: 1625. Dogodne warunki płatności.
Bilet kolejowy kup w „Orbisie”.	

Zamieszczona reklama w „Kurierze Mazowieckim” 195 z 24 VIII 1936 r.

Znów ukazały się ogłoszenia oferujące kursy nauki jazdy (reklamowały się: „Halladin, Gorski i S-ka” oraz „Orbis”)⁵⁷.

Firma „Halladin, Gorski i S-ka” otrzymała przedstawicielstwo „Polskiego Fiata”, którego montownia powstała w Warszawie w 1932 roku⁵⁸.

Spis taksówek płockich z sierpnia 1938 roku zamknął się liczbą piętnastu pojazdów, z czego po trzy auta to chevrolety, fordys i ople, dwa chryslery oraz po jednym: essexie, renault, polskim fiacie i włoskim fiacie. Wkrótce dołączyły do nich kolejne dwa auta (Chrysler i DKW)⁵⁹.

„Przewodnik turystyczny po Polsce”, wydany w 1938 roku informował, że w Płocku znajdowało się pięć stacji benzynowych, z których trzy należało do koncernu „Vacuum Oil Company”, pozostałe zaś do sieci: „Karpaty” i „Galicja”⁶⁰.

W pewnym sensie ukoronowaniem i zarazem potwierdzeniem tendencji wzrostu liczby samochodów na płockich drogach w końcu lat 30., było powołanie w marcu 1939 roku oddziału Automobilklubu Warszawskiego⁶¹.

Wracając jeszcze na chwilę do zagadnienia transportu miejskiego, warto przypomnieć, iż

dwukrotnie w ciągu dwudziestolecia międzywojennego (w 1926 i 1934 roku) powracał pomysł uruchomienia autobusu miejskiego, z trasą z centrum do dworca kolejowego⁶². Ostatecznie projektów tych, mogących stać się początkiem komunikacji miejskiej w Płocku, nie zrealizowano.

Tematu motoryzacji nie wyczerpują oczywiście tylko samochody. Co do motocykli, to dotyczące ich dane pochodzą dopiero z 1938 roku, tj. z końca omawianego okresu. Wskazują one 18 zarejestrowanych maszyn⁶³. „Głos Mazowiecki” pisał w lipcu tego roku, iż „Motoryzacja w Płocku w ostatnim roku posunęła się w dużym tempie, zwłaszcza w dziedzinie motocyklowej (...) Motocykliści w śródmieściu pozwalają sobie rozwijać jazdę z nadmierną prędkością”⁶⁴. Przy oddziale automobilklubu powstać miała sekcja motocykli⁶⁵. W 1936 roku „Halladin, Gorski i S-ka” oferowała pojazdy w cenach zaczynających się od kwoty 1625 zł, ale już trzy lata później ich cena minimalna spadła do 750 zł⁶⁶.

Wreszcie rowery, których liczba, dzięki obniżce kosztów rejestracji, wzrosła w latach 1935–1939, ze 149 do 1326 sztuk⁶⁷.

W tym krótkim tekście starałem się nakreślić zarys problematyki pierwszych lat automobilizmu w Płocku. W sposób szczególny, przytoczone w nim liczby aut w mieście, w porównaniu ze współczesnym stanem przepiętnienia ulic i parkingów, brzmią już cokolwiek egzotycznie. Wynika to z faktu, iż przez cały omawiany okres (tj. w latach 1918–1939) samochód nie przestał być towarem luksusowym. Autor opracowania o postępie technicznym w Drugiej Rzeczypospolitej uważa, że „Polska pozostawała na jednym z ostatnich miejsc w Europie i na świecie pod względem liczby samochodów przypadającej na jednego mieszkańca. W Europie wyprzedzała ją nawet Rumunia”⁶⁸. Mimo to, pod koniec lat 30., nikt się już w Płocku widokowi samochodu nie dziwił. Choć, jako własność, dostępny tylko nielicznym, stawał się samochód, ten ówczesny symbol postępu i nowoczesności, elementem życia codziennego miasta.

Przypisy

¹ K. Askanas, *Wspomnienia samochodowe*, „Gościniec Sztuki” 1999, nr 1/3, s. 62–63.
² tamże s. 63.
³ Jw.; L. Świdorski, *Odmieni się jako orłowa młodość twoja*, [bmw] 1968, s. 56–57.
⁴ „Dziennik Płocki” (dalej DP) 1925, nr 239 z 17 X.
⁵ „Kurier Płocki” (KP) 1921, nr 134 z 16 VI.
⁶ DP 1926, nr 37 z 13 II, 1925, nr 153 z 4 VII; kurs do przystani nad Wisłą kosztował 1, 50 zł, z powrotem - 2, 50 zł, do stacji PKP w Radziwiu - 3,50 zł - DP 1925, nr 280 z 4 XII.
⁷ DP 1925, nr 239 z 17 X.
⁸ *Kalendarium życia Antoniego Juliana Nowowiejskiego biskupa płockiego 1908–1941*, opracował M. M. Grzybowski, Płock 1992, s. 132, 133; *Listy Antoniego Juliana Nowowiejskiego do*

rodziny z lat 1904–1941, zebrał i opracował M. M. Grzybowski, Leszno 1994, s. 33, 35, 38, 39, 44.

⁹ *Pierwszy Powszechny Spis Ludności Rzeczypospolitej Polski z 30 września 1921 roku*, Statystyka Polski, tom XV, Warszawa 1926, s. 48.
¹⁰ KP 1921, nr 239, 3 XI 1921, nr 247 z 12 XI, 1922, nr 112 z 19 V.
¹¹ Wspólnikami zostali: Jan Bobrowski, Feliks Bobrowski, Kazimierz Mayzner, Antoni Marynowski, Bohdan Słubicki i Franciszek Halladin - *Kurier Płocki* 1922, nr 55 z 8 III.
¹² KP 1922, nr 66 z 21 III; PTAK stał się również płockim przedstawicielem firmy Ford, oferując samochody i traktory marki: Lincoln, Ford i Fordson - KP 1922, nr 66 z 21 III, 1925, nr 239 z 17 X.
¹³ DP 1925, nr 206 z 9 IX, 1928, nr 154 z 6 VII, *Głos Mazowiecki* (GM) 1933, nr 7 z 13 I.

- ¹⁴ Emka I, Emka II, Emka III, Baśka I, Baśka II, Bartos, Batory, Sokół, Bajka I, Bajka II, Zagłoba, Gdynia – Spis autobusów stacjonujących w Płocku z 7. I. 1931 roku, Archiwum Państwowe w Płocku (APP), Akta Miasta Płocka (AMP), t. 23887, (brak paginacji)
- ¹⁵ Jakub Kotlicki, Stanisław Zabolicki, Henryk Krusiewicz i S-ka, Aleksander Cybulski i S-ka, Aleksander Zawadzki, Helena Trzcinańska, Stanisław Cybulski, Konstanty Pełkowski – źródło j.w.
- ¹⁶ Hanka, Mewa, Polska, Łobzowianka – źródło j.w.
- ¹⁷ Feliks Kujawa, Franciszek Rogulski – źródło j.w.
- ¹⁸ Warszawianka – źródło j.w.
- ¹⁹ Szmul Szwarz.
- ²⁰ Prezes – Adam Gorski, wiceprezes – Wacław Goszczyński, skarbnik – Franciszek Halladin, członek zarządu – Antoni Marynowski, sekretarz – Henryk Krusiewicz – DP 1930, nr 76 z 31 III.
- ²¹ M. Kacprzak, *Wieś płocka. Warunki bytowania*, Warszawa 1937, s. 26; DP 1922, nr 2 z 30 X, 1930, nr 283 z 2 XII, GM 1933, nr 33 z 14 II, nr 257 z 11 XI.
- ²² J. Żarnowski, *Polska 1918–1939. Praca. Technika. Społeczeństwo*, Warszawa 1999, tabela ze s. 196.
- ²³ DP 1927, nr 291 z 19 XII.
- ²⁴ Głos Ziemi Płockiej (GZP) 1928, nr 10 z 31 I, DP 1928, nr 23 z 27 I.25
- ²⁵ GZP 1928, nr 10 z 31 I.
- ²⁶ jw.
- ²⁷ DP 1928, nr 40 z 17 II.
- ²⁸ DP 1929, nr 145 z 27 VII, nr 150 z 2 VIII, nr 168 z 24 VIII.
- ²⁹ DP 1928, nr 273 z 24 XI
- ³⁰ Reklamy zamieszczone w prasie płockiej: DP 1925, nr 239 z 17 X, 1929, nr 100 z 4 VI, nr 133 z 13 VII, nr 143 z 27 VII, 1931, nr 119 z 23 V, Kurier Mazowiecki (KM) 1936, nr 195 z 24 VIII.
- ³¹ Ceny podane w reklamach samochodów: DP 1929, nr 133 z 13 VII, nr 143 z 27 VII.
- ³² Taki kurs dolara został ustalony w październiku 1927 roku i w zasadzie na takim poziomie pozostawał w 1929 roku – Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka polski międzywojennej*, t. II, Warszawa 1971, s. 206–208; W. Morawski, *Od marki do złotego. Historia finansów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008, s. 186.
- ³³ Ceny podane w reklamie: KM 1936, nr 195 z 24 VIII.
- ³⁴ DP 1928, nr 143 z 22 VI, GZP 1928, nr 136 z 5 VII, nr 262 z 1 XII.
- ³⁵ N. Kassan, *Szkołnictwo powszechne w powiecie płockim w latach 1918–1939*, [bmv, bdw] (Płock 2009), s. 198–199.
- ³⁶ A. Szempliński, Na szlaku pokoleń [bmv, brw], s. 359–360.
- ³⁷ Reklamy w: GZP 1928, nr 82 z 27 IV, DP 1928, nr 216 z 18 IX.
- ³⁸ DP 1928, nr 71 z 24 III.
- ³⁹ DP 1929, nr 206 z 8 X.
- ⁴⁰ APP: AMP, t. 25707, Obwieszczenie komisarza A. Albrechta z 2.IX.1929 r. (brak paginacji)
- ⁴¹ GM 1934, nr 81 z 9 IV.
- ⁴² Co do określenia terytorialnego zasięgu Mazowsza Płockiego patrz: D. Kasprzyk, *Regionalizm Płocki w II Rzeczypospolitej*, Płock 2008, s. 23–29, mapy na s. 432–435.
- ⁴³ J. Żarnowski, dz. cyt., s. 195, tabela na s. 196.
- ⁴⁴ Choć liczba aut w skali ogólnokrajowej jeszcze przez dwa lata rosta – jw.
- ⁴⁵ DP 1930, nr 132 z 7 VI, 1932, nr 43 z 22 II.
- ⁴⁶ DP 1931, nr 103 z 4 V.
- ⁴⁷ DP 1931, nr 54 z 6 III.
- ⁴⁸ A. Szempliński, dz.cyt., s. 445.
- ⁴⁹ J. Żarnowski, dz. cyt., s. 195; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski ...*, t. III, Warszawa 1982, s. 311–312; DP 1931, nr 152 z 4 VII, nr 153 z 6 VII.
- ⁵⁰ GM 1934, nr 81 z 9 IV.
- ⁵¹ APP: AMP, t. 23965, Rejestr pojazdów mechanicznych podlegających opłacie z marca 1933 roku (brak paginacji).
- ⁵² Na czele z F. Halladinem – GM 1934, nr 64 z 19 III.
- ⁵³ GM 1934, nr 64 z 19 III, nr 70 z 26 III, KM 1937, nr 104 z 8 V, 1939, nr 159 z 15 VII.
- ⁵⁴ KM 1936, nr 263 z 11 XI, GM 1938, nr 227 z 4 X.
- ⁵⁵ GM 1937, nr 242 z 19 X.
- ⁵⁶ J. Chojnacki, *Petrochemia a rozwój Płocka*, Płock 1977, tabela na s. 147; GM 1938, nr 56 z 10 III.
- ⁵⁷ GM 1937, nr 140 z 21 VI, nr 190 z 19 VIII.
- ⁵⁸ KM 1937, nr 76 z 3 IV.
- ⁵⁹ APP: AMP, t. 25794, Spis dorożek samochodowych na 10.VIII.1938 r. (brak paginacji); GM 1938, nr 185 z 16 VIII, nr 187 z 30 VIII, KM 1938, nr 184 z 16 VIII; spis z poprzedniego roku wykazał 19 taksówek samochodowych i 26 dorożek konnych – APP: AMP, t. 25794, Spis dorożek w 1937 roku (brak paginacji); KM 1937, nr 44 z 24 II; w latach 1936–1938 za kurs po mieście płacono: taksówką – 1 zł, dorożką – 0,75 – 1 zł – KM 1936, nr 6 z 9 I, GM 1938, nr 143 z 25 VI.
- ⁶⁰ *Przewodnik turystyczny po Polsce z 16 mapami województw w/g nowego podziału administracyjnego*, red. M. Babiński, Warszawa 1938, s. 144.
- ⁶¹ GM 1939, nr 61 z 15 III.
- ⁶² DP 1926, nr 152 z 6 VII, 1934, nr 263 z 16 XI.
- ⁶³ J. Chojnacki, dz. cyt., tabela na s. 147.
- ⁶⁴ GM 1938, nr 161 z 18 VII.
- ⁶⁵ GM 1939, nr 61 z 15 III.
- ⁶⁶ GM 1936, nr 195 z 24 VIII, 1937, nr 133 z 12 VI, KM 1939, nr 67 z 22 III.
- ⁶⁷ GM 1938, nr 113 z 18 V, 1939, nr 129 z 7 VI.
- ⁶⁸ J. Żarnowski, dz. cyt., s. 195.

MOTORIZATION IN PŁOCK IN THE PERIOD BETWEEN WW I AND WW II

Summary

The period from 1918 till 1939 was the time of growing popularity of motor transport in Płock. At the peak moment, the number of cars, trucks and buses in this town reached 200. Between WW I and WW II, Płock used to have a network of bus connections with bigger cities as well as the local taxi service.

uwagę, że zwlekać, nie mając ostony i karabinów maszynowych, było niebezpiecznym, i że teren na lewym skrzydle był nieprzejrzysty, a oddalenie od piechoty, która od wyjazdu plutonu na pozycję znacznie się posunęła naprzód, było dość duże, por. Hartingh kazał zaprzodkować i poprowadził pluton kłusem w kierunku, gdzie ewentualnie znajdowało się dwo piechoty, by organizować wspólną akcję. Piechotę pluton dopędził koło wsi Stare Boryszewo. W trakcie marszu powrócił jeden z wystanych wywiadowców i zameldował, że na lewym skrzydle nieprzyjacielska kawaleria i że on sam ledwie uszedł kilku ścigającym go kozakom. O tym wszystkim został poinformowany również dca piechoty por. Karasiński z 37 pp.

Spodziewając się ewentualnego pojawienia się przeciwnika z tyłu pluton odprzodkował się w linii wśród piechoty frontem na zachód. Z przeciwnikiem na wschodzie kontaktu nie było. Po pewnym czasie (15–30 minut) oddział z plutonem artylerii (przy czym dla ściągnięcia tyralier piechoty byli użyli wywiadowcy baterii) pomaszerował na szosę Bielsk–Ośnica, by tą szosą udać się na szosę warszawską i od tej strony, przypuszczając, że Płock zajęty przez przeciwnika (co się w rzeczywistości stało koło godz. 16) rozpocząć szturm na miasto.

W tym samym mniej więcej czasie 1 pluton baterii konnej, który udał się w kierunku Trzepowa, po wystrzeleniu całej amunicji, mocno ostrzeliwany od strony zachodniej, wrócił w obręb miasta, a następnie na swe pierwotne stanowisko koło cmentarza. Później, na wieść o naciskaniu bolszewików na zachodnie skrzydło, otrzymał rozkaz natychmiastowego zajęcia pozycji na szosie wiodącej z zachodu (przy tzw. rogatce dobrzyńskiej) i strzelania wprost, ale już w drodze został odrzucony i porwany na most przez cofającą się naszą jazdę.

Tymczasem kolumna, z którą maszerował 2-gi pluton po dojściu do szosy warszawskiej, nie skręciła w prawo na Płock, jak była planowane, lecz pomaszerowała w dalszym ciągu na Ośnicę. Stało się to na widok okopującej się piechoty i nieprzyjacielskiej kawalerii koło szosy Warszawa – Płock, w stronie Płocka. Kolumna pomaszerowała przez Ośnicę ku Wiśle, gdzie miały znajdować się jakoby statki, na których oddział ma się przeprawić na lewy brzeg rzeki. Tymczasem okazało się, że statków na Wiśle nie ma. Wobec tego przeprawa miała się odbyć na podanych przez chłopów z drugiego brzegu łodziach. Zapadł zmrok. Biorąc pod uwagę trudność i ryzyko podobnej przeprawy dział i koni dca baterii por. Hartingh zaprotestował przeciwko przeprowadzaniu się na łodziach i zaproponował Dowództwu piechoty por. Karasińskiemu marsz na Wyszogród, co jednakże zostało odrzucone wobec silnego przemęczenia żołnierzy i braku jakiegokolwiek informacji o sytu-

acji w tamtych stronach. Zdecydowanym natomiast został marsz na Płock brzegiem samej Wisły. Miejscowość była dobrze znana piechocie, która od pewnego czasu zajmowała odcinek przylegający do Wisły i wobec czego przypuszczała ona, że wykorzystując jary i wysoki brzeg rzeki oraz biorąc pod uwagę noc, uda się oddziałowi niewidocznie podejść pod sam Płock i w razie ewentualnego zajęcia Płocka przez przeciwnika, niespodziewanym i szybkim atakiem wyparcie bolszewików z miasta lub przerwanie się oddziału do mostu.

Kolumna posuwała się bardzo wolno, często zatrzymując się i wysyłając wywiady. Dowództwo piechoty znajdowało, że najodpowiedniejszą porą dla niespodziewanego napadu będzie przed świtem i tym kierowało się w marszu na Płock. Ludzie byli do tego stopnia przemęczeni, że podczas najkrótszego nawet zatrzymania się momentalnie kładli się i zasypiali, tak, że trzeba było ich budzić. W miarę zbliżania się do Płocka droga dla armat stawała się coraz trudniejszą z powodu swej wąskości, krętości i nierówności, gdyż armaty musiały przechodzić między dwoma urwiskami, samym brzegiem głębokich jarów, przechodzić przez nie i posuwać się tak krętymi brzegami rzeki, że chwilami dalszy marsz stawał się wprost niemożliwy. Działa musiały co chwila przebywać grząskie strumyki, co chwila też wpadały w jary i urwiska i tylko dzięki podtrzymywaniu w porę przez obługę nie zlatywały na ich dno. Dzięki nadzwyczajnym wysiłkom ludzi i koni, a czasami dopiero po godzinnych wprost nadludzkich wysiłkach żołnierzy i oficerów, którzy działali na swych podwładnych bezpośrednim i czynnym przykładem udawało się wyostać wiszące nad urwiskiem działa. Czasami na przestrzeni kilkudziesięciu kroków jedno działo zlatywało kilka razy.

Gdy oddział podchodził już pod sam Płock dowództwo piechoty zdecydowało, że, by nie sprawić przedwczesnego alarmu turkotem dział i nie narażać się niepotrzebnie na ogień przeciwnika, pluton ma wyjechać z ukrycia dopiero wówczas, gdy otrzyma wiadomość, że droga na most jest wolna lub, że miasto jest przez nasze wojsko zajęte. Do osiągnięcia tego liczone na pomoc z drugiego brzegu, gdyż meldunek o naszych planach był wystany przez łączników, przeprowadzonych na drugi brzeg rzeki. Dla ostony dział zostawiono pluton, reszta zaś piechoty pomaszerowała naprzód. Po pewnym czasie dał się słyszeć silny ogień karabinowy, a wkrótce potem zjawiała się z powrotem piechota z wiadomością, że wobec silnego ognia przedostanie się do miasta jest niemożliwe. Por. Karasiński powiadomiwszy o tym dca baterii, pomaszerował z powrotem, nie troszcząc się o los baterii. W trakcie tego jedno z dział prawie bez nadziejn timer wisiądo nad urwiskiem. Wydobywanie go trwało koło godziny, podczas której nie było mowy o zastanowieniu się nad sytuacją, która się

obecnie wytworzyła. Do wyprowadzenia dział na szersze miejsce trzeba była dać spocząć ludziom i koniom, wystawiwszy przedtem posterunki. W tym czasie zjawilo się od strony Płocka paru żołnierzy z meldunkiem, że nadbrzeżna część miasta i most są w naszym ręku. Nie znając tych żołnierzy i obawiając się ewentualnego podstępu ze strony bolszewików dca baterii wysłał patrol pchor. Kleinerta dla sprawdzenia powyższych wiadomości i dla zbadania, czy przejazd do miasta z działami jest możliwy.

Po pewnym czasie od pchor. [Henryka] Kleinerta przybył z ustnym meldunkiem kan. [Leon] Wasilewski, że droga do cmentarza jest niewidoczna dla przeciwnika, zaś od cmentarza do miasta odstępnieta i że przeciwnik obsadza szosę warszawską, skąd słabo ostrzeliwał wywiad. Przestrzeń między szosą warszawską a drogą z cmentarza wynosiła około 1 km. Nie mając ani chwili do stracenia, gdyż zaczynało już świtać, nakazawszy spokój i ciszę, por. Hartingh poprowadził półbaterię po wskazanej przez kan. Wasilewskiego drodze i nie bacząc na ogień przeciwnika (co prawda niezbyt silny, gdyż nie zdążył się on zapewne zaalarmować wobec małej stosunkowo odległości cmentarza od miasta) szczęśliwie dotarł do miasta.

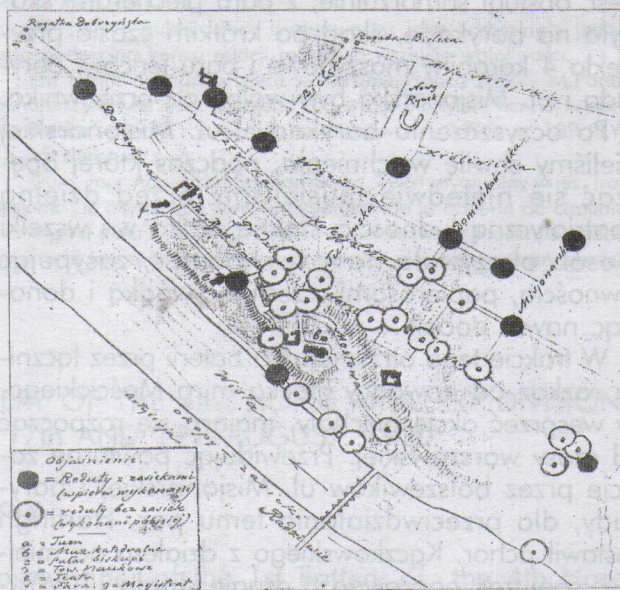
W mieście pluton stanął na ul. Warszawskiej, nie dojeżdżając do wieży ciśnień. Dca półbaterii odszukał w pierwszym rzędzie dcę kompanii strzelców podhalańskich, która obsadzała tę część miasta, prosząc go o zorientowanie w sytuacji, jaka panuje w mieście. Wobec panującego jednakże w mieście chaosu ten ostatni uczynić tego nie mógł, tylko z trudem i dzięki nadzwyczajnemu patriotyzmowi ludności Płocka, która, nie bacząc na wyjątkowo groźną sytuację w mieście i na gęsto padające strzały niosła żołnierzom naszym wydatną pomoc, można się było po pewnym czasie zorientować co do linii zajętej przez bolszewików w samym mieście.

W trakcie tego ludność Płocka z całym zaparciem się siebie otoczyła najtroskliwszą opieką w najwyższym stopniu przemęczonych żołnierzy półbaterii. Niezmiernie ważną dla półbaterii okazała się wiadomość, że na jednym z sąsiednich podwórzzy znajduje się amunicja artyleryjska. Po sprawdzeniu okazało się, że była to amunicja rosyjska, co ogromnie wzmocniło położenie plutonu, który w tym czasie rozporządzał zaledwie 20-ma pociskami.

Tymczasem niespodziewanie na wschodnim końcu ulicy Warszawskiej dał się zauważyć ożywiony ruch naszej piechoty, a na szosie warszawskiej rozpoczął się gwałtowny ogień karabinowy. W tym czasie wrócił pchor. Kleinert z meldunkiem, że jedyna droga możebna do mostu jest obecnie nie do przebycia, gdyż na ul. Misjonarskiej w odległości 300 kroków od ul. War-

szawskiej znajduje się barykada silnie obsadzona przez bolszewików z karabinami maszynowymi, którzy nie przepuszczają nawet pojedynczych osób. Na dalszej drodze półbateria spotkałaby się z ogniem karabinów maszynowych z barykady znajdującej się koło poczty z odległości około 300-400 m. Prócz tego most znajduje się pod ogniem silnym karabinów maszynowych i artylerii. Zelektryzowany powyższym meldunkiem dca baterii, obawiając się chwiejnej sytuacji na wschodnim krańcu ul. Warszawskiej, kazał dla lepszego pojazdu odczepić przednie pary, a zostawić tylko konie dyszlowe, obsłudze zaś oddać konie koniowodnym i z jednym działem wraz z dowódcą plutonu pchor. Kączkowskim ruszył na wschodni kraniec ul. Warszawskiej.

Po paru krokach, nie dojeżdżając al. Kilińskiego, zastąpione przed przeciwnikiem wysokim parkanem, dział się zatrzymało, dca zaś udał się na róg al. Kilińskiego, obsadzony przez kilku strzelców. W trakcie tego bolszewicki karabin maszynowy zamilkł, natomiast strzelcy donieśli, że jeden z karabinów maszynowych znajduje się koło murewanego zbiornika, spirytusu, czy nafty, drugi zaś w prawo na prochni. Nie tracąc czasu obsługa wyrwała parę desek w parkanie i w powstały otwór wstawiła wylot lufy. Celując na wprost przez krzaki i między drzewami działo rozpoczęło ogień po wskazanych kulomiotach. Niektóre granaty, zawadzając o drzewa i grubsze krzaki rozrywały się w odległości kilkudziesięciu kroków, tak, że były niebezpieczne nawet dla nas. Lecz biorąc pod uwagę, że jedyną osłoną i tarczą naszą jest szybkość i skuteczność naszego ognia, nie zwracaliśmy na to uwagi. Rezultaty strzałów były świetne, gdyż z powodu bliskiej odległości strzały były b. celne - ogień przeciwnika milkł momentalnie i widać było uciekających w popłochu bolszewików. Zachęceni

Fot. 2. Plan rozmieszczenia barykad (wg „Tygodnika Ilustrowanego” 1920, nr 39)

odniesionym sukcesem przetoczyliśmy armatę w al. Kilińskiego, skąd szerszy był obstrzał i rozpoczęliśmy ogień po miejscach i budynkach zajętych przez bolszewików, jak po koszarach przy szosie warszawskiej, po szpitalu i sąsiednich budynkach. Po pewnym czasie działo zaprzestało ognia nie widząc przeciwnika i po zacementowaniu pojechało ku ul. Misjonarskiej. Tutaj również, nie pokazując się, o kilkanaście kroków przed rogami ulicy, dca baterii por. Hartingh zatrzymał działo, aby zbadać dokładnie sytuację. W odległości 200–300 kroków od ul. Warszawskiej ul. Misjonarską przegradzała barykada której ogień karabinów i kulomiotów tamował przejście nawet dla poszczególnych ludzi. Po zbadaniu i ocenie sytuacji dca baterii kazał w narożnym ogródku wyrwać nieznacznie dwie deski; w powstały w ten sposób otwór obsługi wstawiła niezwłocznie wylot lufy. Barykady jednakże widać nie było, a ze stanowiska działo widocznym było tylko dom przylegający do barykady. Dogodniejszej zaś pozycji nie było, gdyż o wysunięciu się na odkrytą pozycję z powodu bliskości, silnego obsadzenia i czujności barykady mowy być nie mogło. Wobec tego załadowali działo granatem z opóźnieniem, licząc na rykoszet i wybuch nad barykadą. Wystrzałowi odpowiedział przeciągły brzęk lecących szyb. Armatę nie mając oparcia na bruku poleciała na przeciwległą stronę ulicy, gdzie rozbijając i zarywając się w trotuar, zatrzymała się. Barykadę zastaniał gęsty dym i kurz. Jednakże z miejsca, gdzie zatrzymało się działo był dogodniejszy obstrzał ul. Misjonarskiej. A więc nie tracąc chwili czasu, celując przez dym i kurz rozpoczęliśmy ogień do barykady, więzienia i wzdłuż ul. Misjonarskiej. Po kilku strzałach spostrzegliśmy bandę bolszewików, która, widocznie obłąkana strachem, przelatowała ulicę to w tę, to w ową stronę, prześladowana naszym ogniem. Po kilku strzałach część obsługi samorzutnie, z paru piechurami skoczyła na barykadę, skąd po krótkim czasie przywlekła 4 karabiny maszynowe i paru jeńców. Barykada i ul. Misjonarska były wolne od przeciwnika.

Po oczyszczeniu barykady i ul. Misjonarskiej mieliśmy chwilę wytchnienia, podczas której opętać się nieledwie musieliśmy przed dzielną i patriotyczną ludnością Płocka, która we wszelki sposób okazywała nam swą pomoc, zasypując żywnością, papierosami, częstując wódką i donosząc nawet pociski.

W trakcie tego otrzymał dca baterii przez łącznika rozkaz od dowódcy Płocka mjr. Mościckiego, by wesprzeć akcję piechoty, mającą się rozpocząć od szosy warszawskiej. Przewidując powtórne zajęcie przez bolszewików ul. Misjonarskiej i barykady, dla przeciwdziałania temu por. Hartingh zostawił pchor. Kączkowskiego z działem na miejscu, sam zaś poprowadził drugie działo ul. Warszawską do al. Kilińskiego, gdzie, ustawivszy je na pozycji rozpoczął ogień po wskazanych przez

mjr. Mościckiego budynkach, jak koszary, szpital i innych miejscach zajętych przez przeciwnika, ostrzeliwującego działo ogniem swej artylerii.

Po wypędzeniu przeciwnika z obsadzonych przez niego miejsc por. Hartingh udał się z działem ul. Warszawską na plac Floriański, dokąd natarczywie był wzywany przez piechotę i gdzie miało się jakoby pojawić pancerne auto przeciwnika wraz z armatą. Po oddaniu paru strzałów z rogu pl. Floriańskiego w ul. Dominikańską, skąd padały strzały działo przepchano na róg pl. Floriańskiego i ul. Kolegialnej, dokąd zostało wezwane przez piechotę. Następnie por. Hartingh otrzymał rozkaz od mjr. Mościckiego, by ostrzelać pocztę i barykadę koło niej. A więc objechawszy sobór [prawosławny – G.G.], zajął pozycję naprzeciw ul. Dominikańskiej, przy czym musiał działo od razu wysuwać na odkrytą pozycję, w miejscu, gdzie przeciwnik był wstrzelany z karabinów maszynowych i artylerii. Lecz dzięki sprawności obsługi i pomocy piechoty zrobione to było tak szybko, przy tym 1 strzał trafił od razu w barykadę, że przeciwnik nie zdążył uprzedzić swym ogniem. Po kilku strzałach po barykadzie i poczcie pocisk utkwiał w lufie armaty. Nie chcąc stać biernie i reperować działa w tak niebezpiecznym miejscu, dca baterii odesłał działo do reperacji pchor. Kączkowskiemu, a kazał mu przysłać swoje. Gdy por. Hartingh strzelał w al. Kilińskiego i na pl. Floriańskim bolszewicy próbowali zająć z powrotem ul. Misjonarską i barykadę i silnie ostrzeliwali z karabinów maszynowych stojącego tam z działem pchor. Kączkowskiego, przy którym zostali 2 kanonierzy i 1 kapral. Lecz pchor. Kączkowski ogniem z działu uniemożliwił bolszewikom kontratak i zmusił do opuszczenia ulicy. Gdy działo od pchor. Kączkowskiego przybyło na plac Floriański, tak samo jak poprzednie zostało ustawione na otwartej pozycji i rozpoczęło ogień na pocztę i w głąb ul. Dominikańskiej. Wtedy dało się zauważyć, że bolszewicy wycofują się w pośpiechu z miasta. Po wystąpieniu uprzednio wywiadu dla zbadania, czy barykada i pocztą są jeszcze obsadzone przez bolszewików, piechota ruszyła naprzód. Wobec tego zaczęto działo i dca baterii skierował je ul. Dominikańską na brzeg miasta, by stąd ogniem prześladować cofającego się wroga, lecz po paru strzałach pocisk znowu uwił w lufie. Wobec tego, że bolszewicy byli już znacznie oddaleni, a konie i ludzie padali wprost ze zmęczenia dalszej akcji prześladowczej półbateria konna zaniechała⁶.

Nowosiółki, 5.IV.1921 r.

Hartingh kapt.

Opisane czyny 1 baterii 4 dyonu 4 daka stwierdzam jako wiarygodne. Działalność baterii zasłużyła uznaniem jak swoich przetożonych, tak wszystkich oficerów załogi Płocka.

J. Mościcki mjr

Płock, 10 kwietnia 1921 r.

Sądzę, że bez interwencji baterii kapitana Hartingha byłoby trudno utrzymać się w Płocku. Bateria miała wyjątkową wytrzymałość i wykazała się największą odwagą⁷.

De Buré mjr

Jako b. adiutant dcy przyczółka mostowego Płock, stwierdzam, że bateria 4 d.k. pod dowództwem kpt. Hartingha Konstantego stanowiła ważną podporę dla piechoty w boju o stanowiska poza Płockiem, jak również działała samorzutnie, samodzielnie i ze znakomitymi rezultatami – w samej obronie miasta w dn. 18 i 19 sierpnia 1921 r. Były chwile, kiedy baterię uważano za straconą. Dzięki wybitnym przymiotom swojego dcy, oficerów i żołnierzy – bateria kpt. Hartingha zyskała zastężoną sławę po wieczne czasy, związaną ściśle z obroną miasta i przyczółka mostowego Płock.

Płock, 10/4 1921

J. Waluszewski kpt.

Zaświadczenie

Zaświadczam niniejszym, że udział baterii 1/4 d.a.k. w walkach na odcinku Płocka, do którego przybyła dn. 16 sierpnia 1920 r., był bardzo wybitny. W czasie akcji defensywnej t.z. aż do 17/8 włącznie, bateria ta, zajmwszy wyzna-

czoną pozycję koło cmentarza tuż za linią okopów, w samym mieście, walczyła rozdzielonymi plutonami na dwa fronty, tj. na północ i na półn.–wschód. W tym czasie pluton 1 wykonał (dn.17/8) wycieczkę przed linię własnych okopów ku folwarkowi Trzepowo, który jako twierdzę bolszewicką skutecznie ostrzelał i zapalił.

W dniu krytycznym (18/8) bateria rozdzielona plutonami na dwie grupy piechoty, wzięta udział w akcji na Trzepowo i Rogozino, które też dzięki akcji plutonu 2 zostało zajęte. Po wtargnięciu bolszewików do miasta, pluton ten odcięty przez bolszewików i opuszczony przez własną piechotę, przedarł się w nocy do miasta i rano pod osobistym dowództwem d-cy baterii por. Hartingha wziął udział (19/8) w kontrakcji, atakując po ulicach miasta, bez żadnej osłony, bolszewickie barykady i gniazda bolszewickich karabinów maszynowych ogniem z odległości 200–350 m, czym przyczynił się niezmiernie do wyparcia bolszewików z miasta.

Podnoszę z uznaniem bohaterstwo d-cy baterii por. Hartingha i ze wszelkich miar wzorowe zachowanie się jego oficerów i szeregowych całej baterii, która odegrała tak ważną rolę w obronie Płocka.

W Warszawie, dn. 17 kwietnia 1921

dr Gustaw Przychocki

mjr w rez.

b. dca artylerii w Grupie „Dolnej Wisły”

przygotował do druku Grzegorz Gołębiowski

Przypisy

¹ Rękopis, datowany na 5 kwietnia 1921 r., znajduje się w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie, Wojskowe Biuro Historyczne, relacje i wspomnienia, sygn. I.400.1038

² Osikowski Mikołaj Ignacy (1873-1950), w czasie I wojny światowej w armii rosyjskiej, osiągając stopień pułkownika. Jako dca brygady piechoty walczył na froncie bałkańskim. W grudniu 1918 r. wstąpił do Armii Polskiej gen. J.Hallera i wrócił z nią do Polski, biorąc udział w wojnie z Ukrainą. Od 14 sierpnia 1920 r. dca Grupy „Dolna Wisła”, od 20 września t.r. dca 2 Dywizji Lit.–Biał., przemianowanej na 20 DP. Następnie dca 29 DP. 31 lipca 1923 r. przeniesiony w stan spoczynku. Po wrześniu 1939 r. przedostał się do Wlk. Brytanii, gdzie żadnych funkcji nie sprawował. Pozostał w Szkocji, gdzie zmarł w 1950 r. Gen. ppor. z maja 1920 r., w 1922 r. zweryfikowany jako gen. bryg. Liczne odznaczenia wojskowe.

³ Gimnazjum im. Władysława Jagiełły.

⁴ Powyższy fragment jest niemal dokładnym powtórzeniem początku artykułu mjr. dr. Gustawa Przychockiego z 1920 r. (Artyleria w walkach o Płock w dn.17–19 sierpnia 1920 r., „Bellona”, 1920, z. 10, s. 728, 730).

⁵ W różnych publikacjach występuje też jako – Hurtingh, jednak jego podpis na końcu relacji rozwiewa wszelkie wątpliwości.

⁶ Na temat działań artylerii w obronie Płocka zob. – M.Panek, Bohaterscy artylerzyści. 3 bateria 4 dywizjonu artylerii konnej w obronie Płocka w 1920 r., „Gazeta na Mazowszu”, 1999, nr 189 PLY z 14–15 sierpnia, s. 6.

⁷ Tłum. mgr Agnieszka Szymanowska. Tekst oryginalny w jęz. francuskim: „Je pense que sans l'intervention de la batterie du capitaine Hartingh il aurait été difficile de se maintenir dans Płock. La batterie avait une tenue exellante et s'est montrée des plus courageuses

DESCRIPTION OF THE FIGHTS OF THE 1st BATTERY OF THE 4th HORSE ARTILLERY DIVISION IN DEFENCE OF PŁOCK BETWEEN 17th AND 19th AUGUST. 1920

Summary

The account by Captain Konstanty Hartingh, the commander of the 1st Battery of the 4th Horse Artillery Division, concerns his unit's fights near Płock between 17th and 18th August, 1920, as well as in the streets of the town on 19th August, 1920.

BOGDAN KAŻMIERCZAK
KRZYSZTOF OLEJNICKI
NORBERT GAJEWSKI

AWIFAUNA REZERWATU PRZYRODY „JEZIORO SZCZAWIŃSKIE”

Abstrakt

Prezentowane opracowanie ma charakter pracy badawczej i dotyczy składu gatunkowego, ilościowego awifauny rezerwatu „Jezioro Szczawińskiego”. Odnosi się do zmian w składzie awifauny w latach 1999–2008. Ponadto określa rolę rezerwatu w zachowaniu krajowej populacji ptaków. Podsumowaniem pracy jest określenie zagrożeń i wytyczenie kierunków ochronnych.

Słowa kluczowe: rezerwat przyrody „Jezioro Szczawińskie”, awifauna

1. Ogólne informacje o położeniu i użytkowaniu terenu.

Rezerwat przyrody „Jezioro Szczawińskie” znajduje się w granicach mezoregionu geograficznego zwanego Równiną Kutnowską. Administracyjnie teren należy do gminy Szczawin Kościelny w powiecie gostyńskim. Położony jest w obrębie geodezyjnym Lubieniek i Szczawin Kościelny. Najbliższe miejscowości, zlokalizowane w sąsiedztwie „Jeziora Szczawińskiego” to: Krzymów, Modrzew, Szczawin Borowy.

Opisywana ostoja leży w środkowej dzielnicy rolniczo-klimatycznej na pograniczu Mazowsza i Kujaw.

Decydującym elementem, który wskazuje na rodzaj użytkowania terenu są gleby. Dane z zakresu charakterystyki gleb występujących w okolicy projektowanego rezerwatu pochodzą z operatów glebowych w skali 1:5000 i map glebo-rolniczych gminy Szczawin Kościelny w skali 1:2500 i podawane są za Rąkowskim et. al. (1989).

W dnach dolin i zagłębień bezodpływowych wypełnionych utworami organiczno-mineralnymi, na omawianym terenie, wykształciły się czarne ziemie właściwe i zdegradowane. Czarne ziemie właściwe są glebami IV i V klasy oraz niekiedy III klasy bonitacyjnej. Uprawia się na nich żyto i ziemniaki. Czarne ziemie zdegradowane to gleby V i VI klasy, znajdują się na nich ubogie łąki i pastwiska w rejonie jeziora i rzeki Osetnicy. Na torfowiskach niskich powstały gleby torfowo-mułowe w klasie V i VI z warstwowo zalegającym poziomem wód gruntowych. Występują na tych siedliskach ubogie łąki, a także bory bagienne. Gleby murszowe wykształciły się na piaszczystym podłożu mineralnym i sąsiadują z poprzednimi na suchszych terenach.

Duże powierzchnie zajmują gleby rdzawe o małej przydatności gospodarczej tj. V i VI klasy, zajęte przez bór sosnowy. Spotykamy je w rejonie miejscowości: Misiadła, Budy Kaleńskie, Przychód. Gleby bielcowe i pseudobielcowe to przede wszystkim grunty orne IV klasy, a nawet III klasy. Występują one na wysoczyźnie morenowej we wschodniej części terenu.

Obok gleb bielcowych i murszowych występują również miejscami gleby brunatne wylugowane lub właściwe klasy III i IV, zajęte pod uprawę ziemniaków i żyta.

Poza gospodarką rolną, w rejonie Jeziora Szczawińskiego prowadzono w przeszłości eksploatację torfu z misy jeziornej i doliny Osetnicy. Pozostałością po tym sposobie użytkowania są obniżenia i doły, częściowo wypełnione wodą i nie rekultywowane. Wyrobiska po dawnej eksploatacji torfu stanowią istotny element w krajobrazie omawianego terenu. Ich powierzchnia oceniana jest na 300 ha. Eksploatacja prowadzona była z różnym natężeniem przez kilkadziesiąt lat na cele opałowe, zarówno przez indywidualnych właścicieli jak i przez Gminną Spółdzielnię Samopomoc Chłopska w Szczawinie Kościelnym. Ustała dopiero w pierwszej połowie lat 60. Torf był wydobywany ręcznie jak i koparkami Brzozowskiego do głębokości 3–4 metrów (Rąkowski et al. 1989).

Ślady eksploatacji są liczne i rozproszone, tylko część z nich tworzy skupienia. Między wyrobiskami i obok nich znajduje się teren, który na skutek działania drewnującego uległ przesuszeniu, co spowodowało powstanie mozaiki obszarów o nadmiernym uwilgotnieniu (wyrobiska zarośnięte w różnym stopniu) i ostro od nich odgraniczonych progów o uwilgotnieniu niedostatecznym.

Na potrzeby lokalne pozyskuje się obecnie surowce mineralne takie jak piaski i żwiry dla celów budowlanych.

Czapla siwa – fot. B. Kaźmierczak

2. Ogólna charakterystyka awifauny

Na terenie mokradła szczawińskiego stwierdzono występowanie 161 gatunków ptaków, co stanowi 37% krajowej awifauny w odniesieniu do 436 gatunków podawanych przez Tomiałowicza i Stawarczyka (2003). Liczba gatunków lęgowych wynosi 110, a dalszych 32 jest prawdopodobnie lęgowych. Jest to odpowiednio 48,4%, 14% z 227 gatunków gnieźdzących się w całej Polsce (Tomiałowicz i Stawarczyk 2003). Dla porównania w podobnych biotopach błot rakutowskich awifauna lęgowa liczy 118 z 220 obserwowanych tam gatunków (Zieliński i Studziński 1996). Wyraźnie wyższa jest tu liczba gatunków przelotnych, co związane jest z okresowym wysychaniem Jeziora Rakutowskiego oraz jego położeniem geograficznym.

Obszar rezerwatu przyrody nie leży na trasie intensywnych wędrówek ptaków – rolę tą odgrywa stosunkowo blisko usytuowana dolina Wisły.

Dla tego terenu bardzo skąpe są starsze materiały źródłowe (Tomiałowicz 1990), a uzyskane wyniki pochodzą prawie wyłącznie z prezentowanych, 15-letnich obserwacji własnych. Na tej podstawie można stwierdzić, że w ciągu ostatnich dziesięcioleci bardzo silnie zwiększył liczebność łabędź niemy (*Cygnus olor*) i kruk (*Corvus corax*), podobnie jak miało to miejsce prawie w całym kraju. Nie wzrosła natomiast liczebność bociana czarnego (*Ciconia nigra*), który w innych regionach jest gatunkiem ekspansywnym. W początku lat 70. osiedliła się tu sierpówka, pospolita już wtedy na terenie całego kraju.

Na terenie objętym badaniami gnieździ się łącznie 39 gatunków ptaków wodno-błotnych i błotnych, a dalszych 11 to gatunki przelotne lub zalatujące. Jezioro Szczawińskie jest jednym z nielicznych w Polsce miejsc lęgowych podgorzałki. Na terenie rezerwatu przyrody gnieździ się 4 gatunki perkozów i 8 gatunków kaczek.

Dość licznie występuje bąk (*Botaurus stellaris*) i bączek (*Ixobrychus minutus*).

Jeziorno Szczawińskie wraz z przyległymi torfiankami spełnia kryteria terenów o szczególnym znaczeniu dla ptaków wodnych i błotnych w Polsce.

Na szczególną uwagę zasługują drapieżniki, gdyż ich obecność świadczy o wysokiej wartości ekologicznej terenu. W rejonie jeziora zaobserwowano 11 gatunków ptaków drapieżnych i 4 gatunki sów. Z trzcinowiskami porastającymi obrzeża zbiorników wodnych związany jest błotniak stawowy (*Circus aeruginosus*), który gniazduje tu w liczbie kilku par. W lasach otaczających jezioro gnieździ się: myszołów zwyczajny (*Buteo buteo*), jastrząb gołębiarz (*Accipiter gentilis*) i krogulec (*Accipiter nisus*). W sosnowych borach, na północ od jeziora, gniazduje sowa uszata (*Asio otus*), a pozostałe gatunki sów gnieździ się w pobliskich wsiach.

Lasy otaczające Jezioro Szczawińskie od wschodu i północy – to głównie niezbyt stare bory sosnowe, graniczące w niektórych miejscach z olsami i łęgami w dolinie Osetnicy. Gnieździ się tu ptaki leśne głównie pospolite w całym kraju z ciekawszych warto wymienić: kruka (*Corvus corax*), grubodzioba (*Coccothraustes coccothraustes*), muchotłówkę szarą (*Muscicapa stia*) i skowronka borowego (*Lullula arborea*).

Na terenie rezerwatu wykazano występowanie 19 gatunków lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych, spośród 45 wymienianych przez Tomiałowicza (1990) jako zagrożone. Wśród nich stosunkowo liczne są: krogulec (*Accipiter nisus*), kobuz (*Falco subbuteo*) i pleszka (*Phoenicurus phoenicurus*).

W Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt wymieniono 12 występujących tu gatunków ptaków lęgowych i przelotnych (Głowaciński 1992).

Gniazdujące, na opisywanym terenie, podgorzałka (*Aythya nyroca*) i derkacz (*Crex crex*) to dwa z czterech występujących w Polsce gatunków zagrożonych w skali światowej (Gromadzki et. al 1994). Na omawianym obszarze stwierdzono gniazdowanie nie mniej niż 1% krajowej populacji: bączka (*Ixobrychus minutus*) – 2,7%, podgorzałki (*Aythya nyroca*) – 2,3%, błotniaka zbożowego (*Circus cyaneus*) – 2,8%, zielonki (*Porzana parva*) – 1%, rybitwy czarnej (*Chlidonias niger*) – 1,3%.

Bogactwo występujących na tym terenie gatunków spełnia kryteria stosowane dla ostoi ptaków o randze krajowej.

3. Przegląd gatunków.

W rozdziale podano istotne informacje uzupełniające dla gatunków rzadkich, stwierdzonych w okresie od 1989 do 2004 r. Szczegółowe dane o liczebności wszystkich stwierdzonych gatunków zestawiono w tabeli nr 2.

Tabela 1. Liczbowa i słowne określenia zastosowanych ocen liczebności za Jermaczkim [red.] (1995)

Stopień	Liczebność bezwzględna par w okresie lęgowym	Liczebność bezwzględna par w okresie pozalęgowym	Zagęszczenie par/100 km ²	Zagęszczenie osobników/100 km ²	Terminy wg Tomiałowicza (1990)
1	do 12	do 24	do 0,2	do 0,4	skrajnie nieliczny
2	13-60	25-120	0,2-1	0,4-2	bardzo nieliczny
3	61-120	121-240	1,1-2	2,1-4	nieliczny
4	121-600	241-1 200	2,1-10	4,1-20	nieliczny
5	601-1 200	1 201-2 400	10,1-20	20,1-40	średnioliczny
6	1 201-2 400	2 401-6 000	20,1-40	40,1-80	średnioliczny
7	2 401-6 000	6 001-12 000	40,1-100	80,1-200	średnioliczny
8	6 001-12 000	12 001-24 000	100,1-200	200,1-400	liczny
9	12 001-60 000	24 001-120 000	200,1-1 000	400,1-2 000	liczny
10	ponad 60 000	ponad 120 000	ponad 1 000	ponad 2 000	bardzo liczny lub masowy

Tabela 2. Wykaz gatunków i charakterystyka ptaków badanego obszaru, stwierdzonych w latach 1988-2004. Stopnie zagrożenia przyjęto za Głowacińskim (1980) po uwzględnieniu sytuacji niektórych gatunków na Nizinie Mazowieckiej: 1-gat. ginący, 2-gat. silnie zagrożony wyginięciem, 3-gat. zagrożony wyginięciem w dłuższym okresie czasu, 4-gat. potencjalnie zagrożony wyginięciem, 5-gat. nie zagrożony.

Kategorie lęgowości: A - gniazdowanie możliwe, B - gniazdowanie prawdopodobne, C - gniazdowanie stwierdzone.

Lp.	Gatunek	Stopień zagrożenia	Kategoria lęgowości	1	2	3	4
1	2	3	4	38	Wodnik <i>Rallus aquaticus</i>	3	B
2	Perkoz <i>Tachybaptus ruficollis</i>	4	C	39	Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	2	C
3	Perkoz dwuczuby <i>Podiceps cristatus</i>	4	C	40	Zielonka <i>Porzana parva</i>	3	C
4	Perkoz rdzawoszy <i>Podiceps cristatus</i>	3	C	41	Derkacz <i>Crex crex</i>	2	B
5	Zausznik <i>Podiceps nigricollis</i>	3	A	42	Kokoszka wodna <i>Gallinula chloropus</i>	4	C
6	Kormoran czarny <i>Phalacrocorax carbo</i>	3	zalatujący	43	Łyska <i>Fulica atra</i>	4	C
7	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	3	C	44	Żuraw <i>Grus grus</i>	2	B
8	Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	2	C	45	Sieweczka rzeczna <i>Charadrius dubius</i>	3	przelotny
9	Czapla biała <i>Egretta alba</i>	4	A	46	Czajka <i>Vanellus vanellus</i>	4	C
10	Czapla siwa <i>Egretta cinerea</i>	4	przelotny	47	Batalion <i>Ptilinopus pugnax</i>	2	przelotny
11	Bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>	4	C	48	Bekas kszyc <i>Gallinago gallinago</i>	3	C
12	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	3	B	49	Słonka <i>Scolopax rusticola</i>	3	C
13	Łabędź niemy <i>Cygnus olor</i>	4	C	50	Rycyk <i>Limosa limosa</i>	3	C
14	Gęś gęgawa <i>Anser anser</i>	4	B	51	Kulik wielki <i>Numenius arquata</i>	2	przelotny
15	Gęś zbożowa <i>Anser fabalis</i>	4	przelotny	52	Brodziczek krwawodzioby <i>Tringa totanus</i>	2	A
16	Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	4	C	53	Brodziczek piskliwy <i>Actitis hypoleucos</i>	3	przelotny
17	Cyranka <i>Anas querquedula</i>	3	B	54	Mewa śmieszka <i>Larus ridibundus</i>	5	C
18	Krakwa <i>Anas strepera</i>	3	B	55	Mewa pospolita <i>Larus argentatus</i>	3	zalatujący
19	Świstun <i>Anas penelope</i>	2	zalatujący	56	Mewa srebrzysta <i>Larus argentatus</i>	3	zalatujący
20	Płaskonos <i>Anas clypeata</i>	3	B	57	Rybitwa zwyczajna <i>Sterna hirundo</i>	2	B
21	Głowienka <i>Aythya ferina</i>	4	C	58	Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	3	C
22	Czernica <i>Aythya fuligula</i>	4	C	59	Grzywacz <i>Columba palumbus</i>	5	C
23	Podgorzałka <i>Aythya nyroca</i>	1	C	60	Sierpówka <i>Streptopelia decaocto</i>	5	C
24	Ogorzałka <i>Aythya marila</i>	1	C	61	Turkawka <i>Streptopelia turtur</i>	3	B
25	Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	3	zalatujący	62	Kukułka <i>Cuculus canorus</i>	5	C
26	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	1	A	63	Płomykówka <i>Tyto alba</i>	3	B
27	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	4	C	64	Pójdźka <i>Athene noctua</i>	3	A
28	Błotniak zbożowy <i>Circus cyaneus</i>	1	B	65	Puszczyk <i>Strix aluco</i>	4	C
29	Jastrząb gołębniak <i>Accipiter gentilis</i>	3	C	66	Uszatka <i>Asio otus</i>	4	B
30	Krogulec <i>Accipiter nisus</i>	3	C	67	Lelek <i>Caprimulgus europaeus</i>	4	B
31	Myszołów zwyczajny <i>Buteo buteo</i>	4	C	68	Jerzyk <i>Apus apus</i>	5	B
32	Myszołów włochaty <i>Buteo lagopus</i>	4	C	69	Dudek <i>Upupa epops</i>	3	C
33	Orlik krzykliwy <i>Aquila pomarina</i>	2	zalatujący	70	Krętogłów <i>Jynx torquilla</i>	3	A
34	Pustułka <i>Falco tinnunculus</i>	3	przelotny	71	Dzięcioł zielonosiwy <i>Picus canus</i>	3	A
35	Kobuz <i>Falco subbuteo</i>	3	C	72	Dzięcioł zielony <i>Picus viridis</i>	4	C
36	Kuropatwa <i>Perdix perdix</i>	3	C	73	Dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	3	C
37	Przepiórka <i>Coturnix coturnix</i>	2	B	74	Dzięcioł duży <i>Dendrocopos major</i>	4	C
	Bażant <i>Phasianus colchicus</i>	introdukowany	C	75	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	4	B
				76	Dzięciołek <i>Dendrocopos minor</i>	4	C
				77	Lerka <i>Lullula arborea</i>	4	C
				78	Skowronek <i>Alauda arvensis</i>	4	C
				79	Brzegówka <i>Riparia riparia</i>	4	C

1	2	3	4
80	Dymówka <i>Hirundo rustica</i>	4	C
81	Oknówka <i>Delichon urbica</i>	4	C
82	Świergotek drzewny <i>Anthus trivialis</i>	4	C
83	Świergotek polny <i>Anthus campestris</i>	3	C
84	Świergotek łąkowy <i>Anthus pratensis</i>	4	C
85	Pliszka żółta <i>Motacilla flava</i>	4	C
86	Pliszka siwa <i>Motacilla alba</i>	5	C
87	Jemiołuszka <i>Bombicilla garrulus</i>		zalatujący
88	Strzyżyk <i>Troglodytes troglodytes</i>	4	C
89	Pokrzywnica <i>Prunella modularis</i>	4	C
90	Rudzik <i>Erithacus rubecula</i>	5	C
91	Słowiak szary <i>Luscinia luscinia</i>	3	C
92	Słowiak rdzawy <i>Luscinia megarhynchos</i>	3	C
93	Podróżniczek <i>Luscinia svecica</i>	2	B
94	Kopciuszek <i>Phoenicurus ochruros</i>	5	C
95	Pleszka <i>Phoenicurus phoenicurus</i>	4	C
96	Pokląska <i>Saxicola ruberta</i>	4	C
97	Białorzytka <i>Oenanthe oenanthe</i>	4	C
98	Kos <i>Turdus merula</i>	4	C
100	Kwiczot <i>Turdus pilaris</i>	5	C
101	Drozd śpiewak <i>Turdus philomelos</i>	4	C
102	Drozdzik <i>Turdus iliacus</i>	3	C
103	Paszkot <i>Turdus philomelos</i>	4	C
104	Świerszczak <i>Locustella naevia</i>	3	C
105	Strumieniówka <i>Locustella fluviatilis</i>	3	C
106	Brzęczka <i>Locustella luscinioides</i>	3	C
107	Rokitniczka <i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	3	C
108	Łozówka <i>Acrocephalus palustris</i>	4	C
109	Trzcinniczek <i>Acrocephalus scirpaceus</i>	4	C
110	Trzciniak <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	4	C
111	Zaganiacz <i>Hippolais icterina</i>	4	C
112	Jarzębka <i>Sylvia nisoria</i>	4	C
113	Piegża <i>Sylvia curruca</i>	5	C
114	Ciemiówka <i>Sylvia communis</i>	5	C
115	Gajówka <i>Sylvia borin</i>	5	C
116	Pokrzewka czarno-bista <i>Sylvia atricapilla</i>	5	C
117	Świstunka leśna <i>Phylloscopus trochiloides</i>	5	B
118	Pierwiosnek <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	5	C
119	Piecuszek <i>Phylloscopus trochilus</i>	5	C
120	Mysikrólik <i>Regulus regulus</i>	5	B
121	Zniczek <i>Regulus ignicapillus</i>		przelotny

1	2	3	4
122	Muchołówka szara <i>Muscicapa stia</i>	4	C
123	Muchołówka mała <i>Muscicapa parva</i>	4	A
124	Muchołówka żałobna <i>Muscicapa hypoleuca</i>	4	B
125	Raniuszek <i>Aegithalos caudatus</i>	4	C
126	Sikorka uboga <i>Parus palustris</i>	3	C
127	Czarnogłówka <i>Parus montanus</i>	5	C
128	Czubatka <i>Parus cristatus</i>	5	C
129	Sosnówka <i>Parus ater</i>	5	C
130	Modraszka <i>Parus caeruleus</i>	5	C
131	Bogatka <i>Parus major</i>	5	C
132	Kowalik <i>Sitta europaea</i>	4	C
133	Petzacz leśny <i>Certhia familiaris</i>	3	C
134	Petzacz ogrodowy <i>Certhia brachydactyla</i>	3	C
135	Remiz <i>Remiz pendulinus</i>	4	C
136	Wilga <i>Oriolus oriolus</i>	4	C
137	Gąsiorek <i>Lanius collurio</i>	4	C
137	Sójka <i>Garrulus glandarius</i>	4	C
138	Sroka <i>Pica pica</i>	5	C
139	Kawka <i>Corvus monedula</i>	5	C
140	Gawron <i>Corvus frugilegus</i>	5	C
141	Wrona siwa <i>Corvus corone</i>	4	C
142	Kruk <i>Corvus corax</i>	4	C
143	Szpak <i>Sturnus vulgaris</i>	5	C
144	Wróbel <i>Passer domesticus</i>	5	C
145	Mazurek <i>Passer montanus</i>	5	C
146	Zięba <i>Fringilla coelebs</i>	5	C
147	Jer <i>Fringilla montifringilla</i>		zalatujący
148	Kulczyk <i>Serinus serinus</i>	5	C
149	Dzwoniec <i>Carduelis chloris</i>	5	C
150	Szczygieł <i>Carduelis carduelis</i>	5	C
151	Czyż <i>Carduelis spinus</i>	4	C
152	Makolągwa <i>Carduelis cannabina</i>	5	C
153	Czczotka <i>Carduelis flammea</i>		przelotny
154	Dziwonia <i>Carpodacus erythrinus</i>	4	C
155	Gil <i>Pyrrhula pyrrhula</i>		zalatujący
156	Grubodziób <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	4	C
157	Śnieguła <i>Plectrophenax nivalis</i>		zalatujący
158	Trznadel <i>Emberiza citrinella</i>	5	C
159	Ortolan <i>Emberiza hortulana</i>	4	B
160	Potrzos <i>Emberiza schoeniclus</i>	4	C
161	Potrzeszcz <i>Miliaria calandra</i>	4	A

W przeglądzie gatunków zastosowano za Jermaczkiem [red.] (1995) dziesięciostopniową skalę liczebności (tabela nr 1). Dla ułatwienia porównań, liczebności bezwzględne odniesiono w przybliżeniu do zagęszczenia par lub osobników na 100 km².

Status występowania gatunków określono również stosując terminologię wprowadzoną przez Tomiałojcia (1990) i stosowaną przez Dyrca et al. (1991), jednak z uwagi na różnice w skali wielkości omawianych obszarów znaczenie niektórych pojęć zmodyfikowano.

W odniesieniu do niektórych gatunków zalatujących i przelotnych zastosowano następujące określenia:

- zalatujący wyjątkowo, to gatunek stwierdzony mniej niż 5-krotnie,
- zalatujący sporadycznie to taki, który obserwowany był 5–20 razy,
- nieregularnie przelotny, to obserwowany ponad 20 razy, ale nie corocznie,

- przelotny, obserwowany corocznie lub prawie corocznie.

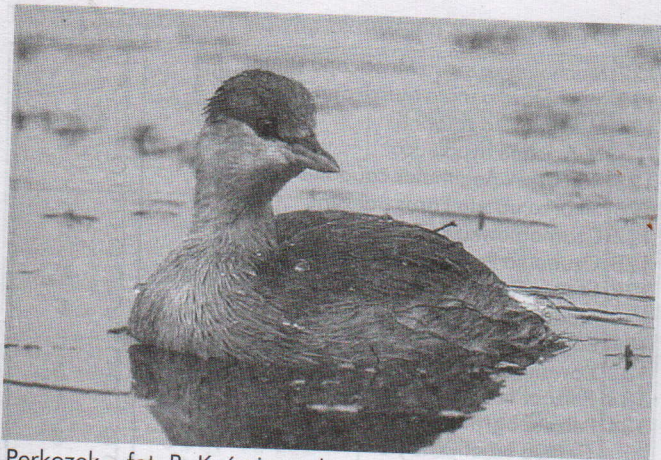
W niektórych przypadkach powyższe określenia zastosowano również do gatunków lęgowych.

Perkozek – *Tachybaptus ruficollis*. Nieliczny ptak lęgowy. Jego liczebność oszacowano na 5–7 par lęgowych. Stanowiska lęgowe stwierdzono na większości torfianek rozmieszczonych wokół Jeziora Szczawińskiego.

Perkoz rdzawoszyi – *Podiceps grisegrna*. Prawdopodobnie lęgowy. Na terenie projektowanego rezerwatu przyrody obserwowany tylko 26.06.1989r. – 1 samiec w szacie godowej.

Zausznik – *Podiceps nigricollis*. Skrajnie nieliczny. Jedną parę stwierdzono w okresie lęgowym 2004 r. na Jeziorze Szczawińskim.

Kormoran czarny – *Phalacrocorax carbo*. Nie-lęgowy, choć pojedyncze ptaki (od roku 1990) były obserwowane często w sezonie lęgowym. W ostatnich latach gatunek ten obserwowany jest coraz częściej. Najbliższa kolonia lęgowa kormoranów

Perkozek – fot. B. Kaźmierczak

(istniejąca od 1989 r.) znajduje się na Zbiorniku Włocławskim (w odległości ok. 20–30 km od jeziora) licząca w 1999 r. około 1200 zajętych gniazd.

Bąk – *Botaurus stellaris*. Regularnie notowano 3–5 jednocześnie odzywających się ptaków na Jeziorze Szczawińskim oraz 1–2 na torfiance w rejonie wsi Krzymów. Najwcześniej słyszano ptaki 20.03.1999 r. Obecność bąków stwierdzono też w okresie zimowym: 20.02.2000 r., 14.01.2001 r.

Bączek – *Ixobrychus minutus*. Możliwe gniazdowanie 1–3 par w pasie trzcinowisk na Jez. Szczawińskim oraz 2–5 par na torfiankach przyległych do jeziora. Odnotowano 2 wiosenne spotkania: 2.05.2000 r. – przelatujący samiec, 4.05.2002 r. – słyszano głos.

Czapla biała – *Egretta alba*. Trzy ptaki obserwowano w okresie przelotów w dn. 28.08.1989 r. na torfiankach w rejonie miejscowości Misiadła.

Bocian czarny – *Ciconia nigra*. Istnieje możliwość gniazdowania, co najmniej 1 pary w kompleksie leśnym na północ od Jez. Szczawińskiego, gdzie w okresie lęgowym 1988 i 2004 roku obserwowano regularnie 1 parę. Pomimo lic-

Czapla biała – fot. B. Kaźmierczak

nych prób gniazda nie udało się zlokalizować.

Gęgawa – *Anser anser*. W roku 1995 r. prawdopodobnie 2 pary lęgowe notowane były na Jeziorze Szczawińskim. Stada po 40–45 osobników stwierdzano, w okresie przelotów wiosennych, corocznie na Jeziorze Szczawińskim.

Krakwa – *Anas strepera*. Bardzo nieliczny gatunek lęgowy. Zaledwie jedna obserwacja: 20.07.1990 r. – 1 para + 5 pull.

Cyranka – *Anas querquedula*. Lęgowa na torfiankach w pobliżu m. Misiadła i Przychód w liczbie ok. 2–4 par. W okresie przelotów spotykana na Jeziorze Szczawińskim w niewielkich stadkach – do kilku osobników.

Płaskonos – *Anas clypeata*. Szacunkowo oceniono liczebność na maksimum 10–12 par. Na Jez. Szczawińskim gniazduje co najwyżej 6 par, a pozostałe pary na torfiankach przyległych do rzeki Osetnicy.

Najwcześniejsze pojawienie się – 23.03.2000 r. Szczyt przelotów wiosennych przypadł na drugą połowę kwietnia, gdy zwykle notowano stada liczące do ok. 30–40 ptaków.

Podgorzałka – *Aythya nyroca*. Skrajnie nieliczny gatunek lęgowy. Jedynym bezpośrednim dowodem lęgu tego gatunku jest obserwacja w sezonie lęgowym 1989 r. pary z młodymi na torfiance k. Krzymowa.

Ogorzałka – *Aythya marila*. Jednego osobnika obserwowano w dniu 28.08.1989 r. nad Jeziorzem Szczawińskim.

Trzmielojad – *Pernis apivorus*. Prawdopodobnie lęgowy: w okresie lęgowym spotykano niemal corocznie 1–2 pary na terenach sąsiadujących z doliną Przysowy.

Kania czarna – *Milvus migrans*. W latach 1984–1985 od maja do sierpnia obserwowano regularnie jedną parę polującą na łąkach przyległych do wschodniej części lasów szczawińskich, zlokalizowanych pomiędzy Misiadłami a Budami Kaleńskimi, koło leśniczówki Kaleń. Pod koniec sierpnia obserwowano 1 parę z dwoma młodymi krążące nad łąkami.

Błotniak zbożowy – *Circus cyaneus*. Prawdopodobnie lęgowy na łąkach przyległych do rzeki Osetnicy koło Mościsk, gdzie obserwowano regularnie w okresie lęgowym 1986–1995 roku jedną parę.

Przepiórka – *Coturnix coturnix*. Gniazdowanie prawdopodobne. Na podstawie odzywających się samców liczebność oceniono na 4–5 par. Trzy pary na łąkach k. Misiadł nad Osetnicą oraz dwie na łąkach w miejscowości Przychód.

Wodnik – *Rallus aquaticus*. Regularnie lęgowy i przelotny. Obecność 5–6 terytorialnych osobników (V–VII) odnotowano w sezonach 1991–1992, 1995–1996 i 2004 r.

Kropiatka – *Porzana porzana*. Bardzo nieliczny gatunek lęgowy. W trakcie badań w latach 1989–1995 przy wykorzystaniu stymulacji głosowej wykryto 13–15 równocześnie odzywających się samców na Jez. Szczawińskim i torfiankach przyległych do jeziora. Najwcześniejszą obecność kropiatek odnotowano 1.05.2003 r.

Kureczka wodna – fot. K. Olejnicki

Zielonka – *Porzana parva*. Skrajnie nieliczny gatunek lęgowy. Podobnie jak w przypadku gatunku poprzedniego, stwierdzono w okresie lęgowym 1989–1995 osiem terytorialnych osobników.

Derkacz – *Crex crex*. Odnotowano 3 pary lęgowe. Głosy samców słyszano nad Ostnicą na wysokości Lubieńka, nad Jeziorem Szczawińskim k. miejscowości Przychód, nad rz. Przysową między Modrzewem a Krzymowem.

Zuraw – *Grus grus*. Istnieje możliwość gniazdowania co najmniej 2 par na Jeziorze Szczawińskim lub w jego pobliżu. W okresie lęgowym 2003–2004 słyszano regularnie odbywające się ptaki. Liczny w okresie przelotów wiosennych – pierwsze ptaki obserwowano na początku marca. Maksymalne wiosenne skupienia liczyły: III – 10 osobników, IV – 8 osobników, V – 19 osobników.

Kszyk – *Gallinago gallinago*. Regularnie lęgowy na łąkach w pobliżu Jeziora Szczawińskiego – około 6 par. Liczebność oszacowano na podstawie tokujących ptaków, pojedyncze gniazda znajdowano bardzo rzadko.

Rycyk – *Limosa limosa*. Corocznie obserwowano 3–7 tokujących par (znaleziono 1 gniazdo), na łąkach przy rzece Osetnicy. Fluktuacje liczby par lęgowych uzależnione były od poziomu wody, zarówno przy nadmiernie wysokim stanie wody (notowanym wyjątkowo), jak i nadmiernym przesuszeniu łąk, liczba par przystępujących do lęgów malała.

Krwawodziób – *Tringa totanus*. Nieregularnie lęgowy zarejestrowano 2 pary. Znajdowano gniazda na łąkach bądź na błotnistym brzegu jeziora. Fluktuacje liczby par podobne jak u rycyka. Zwykle przylot przypada na drugą połowę marca.

Mewa śmieszka – *Larus ridibundus*. Do roku 1998 istniała niewielka kolonia (do 20 par) w pasie trzcinowisk w północnej części Jeziora Szczawińskiego.

Rybitwa czarna – *Chlidonias niger*. Regularnie przelotna i lęgowa. 20–40 par na jeziorze, 20 na torfiankach. Pierwsze ptaki spotkano 20 kwietnia 1999 r. – 2 osobniki. Szczyt wiosennego przelotu przypada na drugą dekadę maja.

Puszczyk – *Strix aluco*. Lęgowy 1–3 par w kompleksie leśnym na wschód od jeziora oraz 1–2 w okolicy gajówki w Szczawinie.

Sowa uszata – *Aiso otus*. Prawdopodobnie lęgowa. Głosy terytorialne słyszano w kwietniu i czerwcu na granicy lasów przyległych od wschodu do jeziora.

Perkonos samica – fot. K. Olejnicki

Dzięcioł zielonosiwy – *Picus canus*. Skrajnie nieliczny. Jego biotopem są stare prześwietlone drzewostany mieszane bądź liściaste w lasach przylegających do jeziora.

Dzięcioł średni – *Dendrocopos medius*. Nieliczny ptak lęgowy 4–5 par. Występuje w drzewostanach mieszanych i liściastych przeplatanych kompleksami pól. Stwierdzony w podmokłych olszynach koło Jeziora Szczawińskiego.

Pokrzewka jarzębata – *Sylvia nisoria*. Bardzo nieliczny ptak lęgowy. Występuje najczęściej w kępach krzewów pośród łąk. Na obszarze projektowanego rezerwatu przyrody stwierdzona tylko na 7 stanowiskach w wiklinowiskach w dolinie Osetnicy.

Muchotówka mała – *Ficedula parva*. Bardzo nieliczny gatunek lęgowy. Jedna para prawdopodobnie lęgowa obserwowana była, w sezonie lęgowym 1996 r., w okolicy gajówki w Szczawinie.

Ortolan – *Emberiza hortulana*. Nieliczny ptak lęgowy na opisywanym terenie. Zamieszkuje miejsca otwarte, porośnięte dookoła wysokimi drzewami i rzadką roślinnością zielną. W 1999 r., wykryto 2–3 stanowiska na podstawie śpiewających samców w okolicy wsi Misiadła i Modrzew.

4. Zmiany w składzie awifauny w latach 1989–2008

W trakcie badań awifauny w rejonie Jeziora Szczawińskiego, w latach 1989–2008 stwierdzono odpowiednio: 144 i 146 gatunków lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych, z czego 140 gatunków występowało w obu porównywanych okresach. W tym okresie ubyły 4 gatunki, a przybyło 5. Pod koniec lat 80., na badanym obszarze, występowały jako lęgowe 3 taksony: gęś gęgawa (*Anser anser*) i błotniak zbożowy (*Cir-*

cus cyaneus), podgorzałka (*Aythya nyroca*), które nie zostały zaobserwowane w latach 2004–2008 (tabela 3).

Tabela 3. Zmiany liczebności wybranych gatunków lęgowych na obszarze rezerwatu „Jezioro Szczawińskie” w latach 1989–2008

Tendencja	Gatunek	Liczba par	
		1989	2004–2008
Spadek liczebności lub zanik gatunku	gęś gęgawa	1	0?
	błotniak zbożowy	1	0
	kania czarna	1	0
	podgorzałka	1	0
	czajka	15–20	3–6
	kszyk	6	3
	dudek	4–9	3
	lerka	3–6	3
	rycyk	7	2–4
Wzrost liczebności	zielonka	1	6–8
	rybitwa rzeczna	1	6
	rybitwa czarna	20	60
	zimorodek	3	5
	ortolan	2	3
Nowe gatunki przypuszczalnie lęgowe	perkoz zausznik	0	1
	kropiatka	0	13–15
	wodnik	0	5
	trzmiełojad	0	1
	żuraw	0	1–2

Zanik populacji błotniaka zbożowego (*Circus cyaneus*), i podgorzałki (*Aythya nyroca*) na obszarze projektowanego rezerwatu nie jest zjawiskiem lokalnym, lecz wynika ze zmian zachodzących w całym kraju. Podgorzałka (*Aythya nyroca*) była jeszcze w ubiegłym wieku najpospolitszą naszą grąźcą (Taczanowski 1882). Katastrofalny spadek jej liczebności odnotowano w całym kraju (Tomiałojć i Stawarczyk 2003), zwłaszcza na Śląsku po ostrej zimie 1962/63 (Dyrz et al. 1991). W niektórych rejonach Mazowsza oraz Niziny Południowopodlaskiej podgorzałka była gatunkiem dominującym, natomiast w latach 60. stała się gatunkiem bardzo nielicznym (Wasilewski 1973). Obecnie w skali środkowej i zachodniej Europy podgorzałka (*Aythya nyroca*) jest najmniej liczną kaczką (Cramp i Simmons 1977). Nie zostało również potwierdzone występowanie kani czarnej (*Milvus mi-*

Wodnik – fot. K. Olejnicki

grans), chociaż lęg tego gatunku w latach 90. należy uznać za niepewny. Spadek liczebności kani czarnej (*Milvus migrans*) odnotowano już na początku lat 80. w różnych rejonach Śląska (Dyrz et al. 1991). W tym czasie zarejestrowano zanik wielu stanowisk tego gatunku na obszarze całej środkowowschodniej Polski (materiały Regionalnej Kartoteki Faunistycznej Towarzystwa Przyrodniczego „Bocian”).

Do grupy ptaków, które zostały stwierdzone jako lęgowe lub prawdopodobnie lęgowe podczas ostatnich lat badań (2004–2008) należą: perkoz zausznik (*Podiceps nigricollis*), kropiatka (*Porzana porzana*), wodnik (*Rallus aquaticus*), trzmiełojad (*Pernis apivorus*), żuraw (*Grus grus*).

Dla wielu gatunków bardzo wyraźne są zmiany liczebności w porównywalnych okresach. Część z zanotowanych w ostatnich dziesięcioleciach zmian niewątpliwie dotyczy rzeczywistego wzrostu lub spadku liczebności ptaków. Należy jednak pamiętać, że podane zmiany liczebności nie muszą odzwierciedlać tendencji populacyjnych poszczególnych gatunków, ze względu chociażby na coroczne fluktuacje liczebności lub też niewielką liczbę par lęgowych.

Do taksonów, których liczebność wyraźnie zmniejszyła się na badanym obszarze należały: czajka (*Vanellus vanellus*), kszczyk (*Gallinago gallinago*), dudek (*Upupa epos*), lerka (*Lullula arborea*) i rycyk (*Limosa limosa*). W przypadku czajki (*Vanellus vanellus*), jak i pozostałych gatunków, odnotowane tendencje spadkowe trzeba tłumaczyć wpływami czynników oddziaływujących w większej, ponadregionalnej skali. Z całą pewnością nie zaszyły tu drastyczne, niekorzystne zmiany siedliskowe, zarówno w przypadku miejsc gniazdowania jak i żerowisk. Jednocześnie, w ostatnich dekadach, ornitolodzy odnotowali zmniejszenie się liczebności populacji tych gatunków zarówno w skali Polski (Tomiałojć 1990) jak i wielu krajach europejskich (Cramp i Simmons 1977). W przypadku czajki (*Vanellus vanellus*), i kszczyka (*Gallinago gallinago*), odnotowano wyraźne tendencje spadkowe na całym obszarze Niziny Mazowieckiej oraz Pojezierza Mazurskiego, a dla rycyka (*Limosa limosa*) wyraźny spadek liczebności odnotowano w niektórych rejonach Pomorza Zachodniego (Kalasiński et al. 1998).

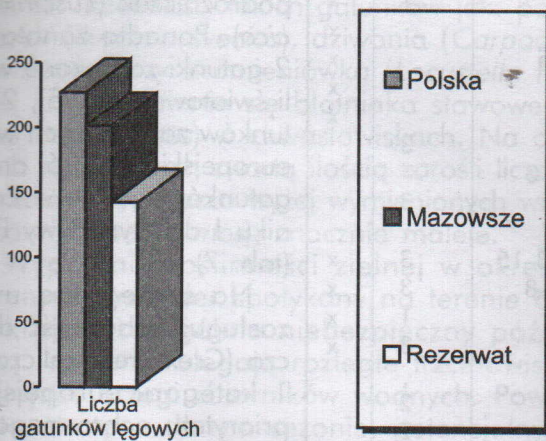
Kolejną grupę stanowi 5 gatunków, które w okresie 1989–2008 wzrost wykazały liczebność (tabela 3). Szczególnie interesujący jest wyraźny wzrost populacji zielonki (*Porzana parva*) i odnotowanie dość dużej populacji kropiatki (*Porzana porzana*) oraz wodnika (*Rallus aquaticus*).

Dane uzyskane na początku lat 90., dotyczące chruścieli, były zapewne zaniżone, ponieważ nie stosowano wówczas odpowiednich metod (stymulacja głosowa) pozwalających na ich wykrycie.

5. Rola rezerwatu w zachowaniu krajowej awifauny

Rezerwat przyrody „Jezioro Szczawińskie” został umieszczony w wykazie ostoi ptaków o randze krajowej. O dużej wartości ornitologicznej badanego obszaru, a zwłaszcza Jeziora Szczawińskiego i przyległych torfianek, zdecydował wysoki poziom bogactwa gatunkowego awifauny lęgowej (ryc. 1). Wykazana liczba 142 gatunków lęgowych stanowi 70,6% mazowieckiej populacji lęgowej oraz 62,5% aktualnej krajowej listy gatunków lęgowych (227 gatunki – za Tomiałojciem i Stawarczykiem 2003)

Ryc. 1. Porównanie ilościowe gatunków awifauny lęgowej obszaru Polski, Mazowsza i rejonu Jeziora Szczawińskiego.

Oceny liczebności lęgowych populacji ptaków w poszczególnych krajach europejskich, przeprowadzone w końcu lat 80. umożliwiają sklasyfikowanie rangi dowolnego terenu dla poszczególnych gatunków ptaków w skali kraju. Analiza liczebności ptaków gniazdujących na

Tabela 4. Liczba par lęgowych wybranych gatunków w Polsce oraz liczebność i udział procentowy populacji zasiedlającej rezerwat przyrody w latach 1989–2008

Gatunek	Liczebność w Polsce	Liczebność na terenie rezerwatu „Jezioro Szczawińskie”	Udział w populacji krajowej
Bączek <i>Botaurus stellaris</i>	400–700	15	2,7
Podgorzałka <i>Aythya nyroca</i>	40–45	1	2,3
Błotniak zbożowy <i>Circus cyaneus</i>	30–40	1	2,8
Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	2500–3500	17	0,7
Zielonka <i>Porzana parva</i>	900–1100	9–10	1,0
Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	4000–5000	60	1,3

obszarze rezerwatu przyrody pozwala na wyłonienie listy 5 taksonów, których liczebność stanowiła minimum jeden procent polskiej populacji lęgowej (tab. 4).

Tabela 5. Wykaz gatunków zagrożonych w skali światowej (wg Grimmetta i Jonesa 1989) zarejestrowanych na obszarze ostoi

Gatunek	Konwencja Berneńska	Konwencja Bolońska
Podgorzałka	*	*
Derkacz	*	

Tabela 6. Wykaz gatunków zagrożonych w skali europejskiej (wg Grimmetta i Jonesa 1989) zarejestrowanych na obszarze ostoi

Gatunek	Konwencja Berneńska	Konwencja Bolońska
Bąk	*	
Bączek	*	
Bocian czarny	*	*
Bocian biały	*	*
Podgorzałka		
Trzmielojad	*	*
Błotniak stawowy	*	*
Błotniak zbożowy	*	*
Kropiatka	*	
Zielonka	*	
Żuraw	*	*
Rycyk		*
Rybitwa zwyczajna	*	
Rybitwa czarna	*	
Lelek	*	
Zimorodek	*	
Dzięcioł zielonosiwy	*	
Dzięcioł czarny	*	
Dzięcioł średni	*	
Skowronek borowy		
Świergotek polny	*	
Podróżniczek	*	*
Jarzębatka	*	*
Muchołówka mała	*	*
Gąsiorek	*	
Ortolan		

Opisywany obszar odgrywa największą rolę w przypadku populacji bączka (*Ixobrychis minutus*) oraz błotniaka zbożowego (*Circus cyaneus*), stanowiąc jedną z głównych ostoi tego gatunku w kraju (około 3%). Jezioro Szczawińskie jest również ważną ostoją lęgową podgorzałki (*Aythya nyroca*) – 2,3% oraz rybitwy czarnej (*Chlidonias niger*) – 1,3%. Znacząca jest także ranga tego obszaru dla zielonki (*Porzana parva*), której liczebność stanowi 1% populacji krajowej. Nieco poniżej progu 1% znajdują się dalsze 3 gatunki: kropiatka (*Porzana porzana*), płaskonos (*Anas clypeata*), błotniak stawowy (*Circus aeruginosus*).

Wysoki udział populacji opisywanych gatunków wynika przede wszystkim z wyjątkowo dobrze zachowanej różnorodności wielu typów środowisk charakterystycznych dla obszarów podmokłych To

Tabela 7. Liczebność wybranych gatunków ptaków gniazdujących na terenie ostoi Jezioro Szczawińskie.

Gatunek	Kategoria	Rok	Liczebność		SPEC	DP
			min.	max.		
Perkozek	L	99 - 01	7			
Perkoz rdzawoszyi	L	96	1			
Bąk	L	01 - 04	2		3	x
Bączek	L	99 - 00	1	15	3	x
Czapla siwa	L?	96		8 - 10		
Bocian czarny	L	91 - 96	1 - 2		3	x
Bocian biały	L	96 - 04	9 - 15		x	
Łabędź niemy	L	95 - 02	10 - 20			
Gęgawa	L?	99 - 00		1 - 2		
Krakwa	L	99		1	3	
Cyranka	L	96 - 00	1 - 2		3	
Płaskonos	L	96 - 01		10 - 12		
Podgorzałka	L	96		1	1	x
Kania ruda	L?	99		1		x
Błotniak stawowy	L	lata 90-	15	25		x
Błotniak zbożowy	L	lata 90		1		x
Trzmielojad	L	02 - 04	1	2		x
Pustułka	L	99 - 01		2	3	x
Kobuz	L	00 - 01		1 - 3		
Przepiórka	L	98 - 99	2	9	3	
Wodnik	L	02 - 04		5		
Kropiatka	L	02 - 04		13 - 15	3	x
Zielonka	L	96 - 00	1	6 - 8	3	x
Derkacz	L	96 - 99		3	1	x
Żuraw	L?	02 - 03	1	2	3	x
Kszyk	L	96		6		
Rycyk	L	96 - 00		7	2	
Krwawodziób	L	00 - 01		2	2	
Mewa śmieszka	L	96 - 98	20			
Rybitwa rzeczna	L	96 - 99	1	6		x
Rybitwa czarna	L	96 - 99	20	60		x
Płomykówka	L	95		1	3	
Pójdzka	L	96		1	3	
Puszczyk	L	00 - 01	1	5		
Sowa uszata	L	00 - 01	1	6		
Brzegówka	L	96 - 00		c.498	3	
Lelek	L	96 - 00	3	6		x
Zimorodek	L	00 - 01	3	5	3	x
Dzięcioł zielonosiwy	L?	95 - 99		1	3	x
Dzięcioł czarny	L	00 - 01		5		x
Dzięcioł średni	L	99		4 - 5		x
Lerka	L	99 - 00	10			x
Świergotek polny	L	99 - 00	5 - 10			x
Podróżniczek	L	96 - 99	1			x
Pokrzewka jarzębata	L	96 - 99		7		x
Muchołówka mała	L	96		min. 1		x
Gąsiorek	L	99 - 01		15 - 20	3	x
Ortolan	L	99	2	3	2	x

gatunków (2 stopień zagrożenia), 40 gatunki (3 stopień zagrożenia), 58 gatunki (4 stopień), 34 gatunki (5 stopień zagrożenia). Do gatunków ujętych w Polskiej Czerwonej Księdze, których lęgi stwierdzono na terenie ostoi należą: bąk (*Botaurus stellaris*), bączek (*Ixobrychis minutus*), podgorzałka (*Aythya nyroca*), błotniak zbożowy (*Circus cyaneus*), kania czarna (*Milvus migrans*), zielonka (*Porzana parva*), podróżniczek (*Luscinia svecica*). Ponadto zanotowano 2 gatunki zagrożone w skali światowej (tab. 5), 26 gatunków zagrożonych w skali europejskiej (tab. 6) oraz 27 gatunków ujętych w Załączniku I do Dyrektywy Ptasiej (tab. 7)

Na szczególną uwagę zasługuje obecność derkacza (*Crex crex*) zaliczanego 1 kategorii europejskiego priorytetu ochronnego. Ponadto występuje tu 5 gatunków zaliczanych do 2 kategorii europejskiego priorytetu ochronnego: kuropatwa (*Perdix perdix*), rycyk (*Limosa limosa*), krwawodziób (*Tringa totanus*), makolągwa (*Carduelis cannabina*), trznadel (*Emberiza citrinella*). Kolejną grupą 18 gatunków zalicza się do 3 kategorii priorytetu ochronnego. Są to (oprócz wymienionych w poniższej tabeli): czernica (*Aythya fuligula*) i skowronek (*Alauda arvensis*).

Biorąc pod uwagę gatunki objęte Konwencją

z kolei jest efektem zachowania stosunkowo naturalnego stanu Jeziora Szczawińskiego. Niski stopień penetracji niedostępność mokradła szczawińskiego wpłynął na stosunkowo wysoki poziom zagrożenia gatunków wodno-błotnych.

Według podziału ptaków na grupy uwzględniające ich stopień zagrożenia wyginieciem w kraju (Głowaciński et al. 1980), zanotowano gatunki lęgowe należące do pięciu kategorii zagrożenia (tab. 2). W poszczególnych grupach znalazło się: 4 gatunki (1 stopień zagrożenia), 12

Bolońską, na obszarze badanego terenu występuje 10 gatunków ptaków z tej grupy, natomiast na liście gatunków objętych Konwencją Berneńską odnotowano aż 22 gatunki. Większość gatunków objętych obiema konwencjami jest na terenie projektowanego rezerwatu przyrody reprezentowanych jest przez dość liczne populacje lęgowe np. ortolana (*Emberiza hortulana*), rybitwy czarnej (*Chlidonias niger*), jarzębatki (*Sylvia nisoria*), świergotka polnego (*Anthus campestris*).

6. Zagrożenia i ochrona wartości ornitologicznej rezerwatu.

Na podstawie przeszło dziesięcioletnich badań mokradeł szczawińskich możliwe jest zidentyfikowanie zagrożeń dla awifauny. W większości przypadków są to zagrożenia pospolite w kraju, inne są specyficzne dla warunków Jeziora Szczawińskiego.

Do najistotniejszych zagrożeń badanego regionu należą:

- Zaniechanie gospodarki tąkarskiej, co powoduje wkraczanie na użytki zielone trzciny, olchy oraz innych gatunków drzew i krzewów.

Porównując fragmenty tąg w różnej fazie zarostu zauważono, że początkowo ma miejsce wzrost liczebności takich gatunków jak: podrózniczek (*Luscinia svecica*), dziwonina (*Carpodacus erithrinus*) czy strumieniówka (*Locustella fluviatilis*) lub pojawienie się błotniaka stawowego (*Circus aeruginosus*) w chwastowiskach. Na obszarach porośniętych zwartą ilością zarośli liczebność ptaków, zwłaszcza wyżej wymienionych wróblowców (*Passeriformes*), znacznie maleje.

- Wypalanie roślinności zielonej w okresie wiosennym. Proceder spotykany na terenie całego kraju, szczególnie niebezpieczny późną wiosną. Spaleniu ulegają rozległe trzcinowiska porastające brzegi zbiorników wodnych. Powoduje to utratę w danym sezonie, potencjalnych miejsc nadających się do gniazdowania wielu gatunków ptaków związanych z tego rodzaju siedliskami. Ponadto przy pożarach wzniesionych późną wiosną giną lęgi ptaków, które założyły już swoje gniazda. W trakcie badań stwierdzono marginalne przypadki wypalania roślinności w obrębie analizowanego terenu. Niemniej jednak, zjawisko to jest powszechnie notowane, należy, więc zaliczyć je do zagrożeń potencjalnych.

- Wykaszenie tąg i trzcinowisk w nieodpowiednich terminach (niszczenie gniazd i lęgów).

Niekorzystny wpływ na występowanie niektórych zgrupowań ptaków ma na badanym obszarze dominacja koszenia nad wypasem. Zbyt wczesny pierwszy pokos, odbywający się zwykle na przełomie maja i czerwca, powoduje straty w lęgach i płożeniu ptaków. Z kolei pozostawienie niewykoszonych fragmentów tąg po okresie wegetacji uniemożliwia zakładanie lęgów w kolejnych sezonach.

- Dzikie wysypiska śmieci.

W kilku miejscach znaleziono punktowe wysypiska śmieci. Zwykle były to wypełnione odpadami doły potorfowe. Odnotowano również pojedyncze przypadki wydobywania torfu i piasku. Przy czym należy podkreślić, iż sporadyczna eksploatacja torfu przez miejscową ludność nie wpływa zasadniczo na warunki przyrodnicze tego terenu.

- Przekształcanie użytków zielonych w grunty orne na terenach położonych wokół projektowanego rezerwatu.

Konwersja tąg w pola uprawne powoduje kurczenie się powierzchni szeregu siedlisk najbardziej konserwatywnych stenobiontów (wśród nich wiele gatunków jest zagrożonych) i zastępowanie ich eurobiontami, często synantropijnymi i nie zagrożonymi wyginięciem. Ponadto zmiana sposobu użytkowania ziemi prowadzi do fragmentacji siedlisk w obrębie doliny Osetnicy i rozdzielenie pasów tąg na mniejsze obszary, już nie tak atrakcyjne dla taksonów wymagających rozległych przestrzeni jednorodnego siedliska.

- Niekontrolowane wycinanie drzew.

Istotnym problemem, na obszarze projektowanego rezerwatu przyrody, jest wycinanie drzew porastających brzegi rzeczki Osetnicy oraz torfianek. Ginią przede wszystkim olchy, ale też inne gatunki drzew, głównie z przeznaczeniem na opał.

- Nielegalne rybołówstwo sieciowe (w sieciach giną ptaki nurkujące: perkozy i grążyce).

- Zanieczyszczenie tąg i wód na skutek wylewania ścieków z pobliskich gospodarstw.

Do zachowania wysokiej wartości przyrodniczych, zwłaszcza ochrony awifauny, rezerwatu przyrody konieczne jest podjęcie i konsekwentne realizowanie następujących zasad gospodarowania w rezerwacie:

- Definitywnie powinny być zarzucone plany jakichkolwiek nowych prac melioracyjnych.

- Przesunięcie terminu pierwszego pokosu (na okres po 10 czerwca) oraz koszenie od środka do skraju tąki.

- Zakaz usuwania nadwodnych zadrzewień łęgowych i odtworzenie ciągłości lasów łęgowych, najlepiej w drodze sukcesji.

- Na jeziorze i kompleksach torfianek zarosnięcia wysoką roślinnością szuwarową (trzcina, pałka wodna) utrzymywanie na poziomie 15%–20% powierzchni zbiornika.

- Powstrzymanie procesów spontanicznej sukcesji wtórnej na podmokłych tągach i suchych murawach, na których zaniechano wykaszania lub wypasu. Najlepszą metodą jest jednorazowe w ciągu roku wykaszanie – (po 10 czerwca) lub wypas przy obsadzie bydła nie przekraczającej 1 szt./ha.

- Wprowadzenie przemiennego wykaszania (co 2 lata) fragmentów tąg odznaczających się najwyższym zagęszczeniem derkacza. Jest to jedyna metoda pozwalająca na pomyślne wprowadzenie lęgów tego gatunku

- Przeciwdziałanie wypalaniu traw i wyrzucaniu śmieci na opisywanym terenie.

- Ograniczenie presji wędkarskiej (limit wydawania koncesji) oraz całkowity zakaz połowu

sieciami na zbiornikach wodnych w granicach rezerwatu.

• Całkowity zakaz zarybiania gatunkami obcego pochodzenia (karp, amur, tołpyga).

• W przyszłości, dla utrzymania powiązań ekologicznych z terenami sąsiednimi oraz zapewnienia osłony dla rezerwatu, zaleca się wykup i włączenie do rezerwatu przyległych działek

Literatura

1. Cramp S., Simmons K.E.L. 1977. Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North. Africa. The Birds of the Western Palearctic. Oxford Univ. Press.
2. Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia Faunistyczna. UW Wrocław.
3. Głowaciński Z., Bieniek M., Dyduch A. i in. 1980. Stan fauny kręgowców i wybranych bezkręgowców Polski – wykaz gatunków, ich występowanie, zagrożenia i status ochrony. *Studia Naturae, Ser.A*, 21: 1:163.
4. Głowaciński Z. 1992. Polska czerwona księga zwierząt. PWRiL, Warszawa.
5. Grimmett R.F.A., Jones T.A. 1989. Important bird areas in Europe. ICBP Technical Publ. 9, Cambridge, pp. 888.
6. Gromadzki M., Dyrz A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańsk.
7. Jermaczek A., Czajka P., Jermaczek D. i in. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia Faunistyczna. Świebodzin.
8. Kalasiński M., Czeraszewicz R., Wysocki D. i in. 1998. Kostrzyńskie Rozlewisko. W: Ptaki łąk i mokradł Polski – stan populacji, zagrożenia i perspektywy ochrony (red.) I. Krogulec. Fundacja IUCN Poland. Warszawa.
9. Rąkowski G., Bernat J., Halicki S., Kaźmierczak B. 1989. Dokumentacja projektu rezerwatu „Jezioro Szczawińskie” – Etap I. Warszawa.
10. Taczanowski W. 1882. Ptaki krajowej. I-II. Kraków.
11. Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski – rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
12. Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
13. Wasilewski J. 1973. Awifauna okolic Zatora ze szczególnym uwzględnieniem liczebności ptaków wodnych. *Acta zool. Cracov.* 18: 475-528.
14. Zieliński M., Stodziecki S. 1996. Awifauna Błot Rakutowskich pod Włocławkiem. *Not. Orn.* 37: 259-300.

THE BIRD WORLD OF THE „SZCZAWIN LAKE” NATURAL RESERVE.

Summary

The above paper is the outcome of research work concerning the species and general number of birds living in the „Szczawin Lake” natural reserve. The text discusses the changes in the composition of the reserve's bird world in the years 1999-2008. It also stresses the reserve's role as far as the preservation of bird population on the nationwide scale is concerned. In the conclusion, the possible threats – as well as protective measures in this field – are indicated

AGROTURYSTYKA W POWIECIE PŁOCKIM

Abstrakt

Agroturystyka w powiecie płockim istnieje od 1991 roku. Obecnie działalność prowadzi 17 gospodarstw. Powiat płocki posiada walory turystyczne sprzyjające agroturystyce. Jednak oferta usług turystycznych jest zbliżona i w większości skromna, a standard kwater raczej średni. Walory turystyczne powiatu w dalszym ciągu nie są wykorzystane.

Słowa kluczowe: agroturystyka, powiat płocki, kwatery

Wprowadzenie

Zwyczaj wyjazdów na letnisko znany był już na przełomie XIX i XX wieku. Mieszkańcy Warszawy udawali się w okolice Świdra, Otwocka, Broku nad Bugiem, poznaniacy do Puszczykowa, bądź jeździli nad morze lub w góry.

W latach 70. ubiegłego wieku modne stały się „wczasy pod gruszą” dofinansowywane z Funduszu Wczasów Pracowniczych. Korzystali z nich przeważnie mieszkańcy miast wypoczywający najczęściej u swoich krewnych, przy okazji pomagając przy żniwach.

Agroturystyka w formie znanej nam obecnie zaczęła być lansowana z początkiem lat 90. Zmienił się ustrój, poprawiła sytuacja finansowa społeczeństwa wielkomiejskiego, natomiast pogorszyła dochodowość małych gospodarstw rolnych dominujących w polskim rolnictwie. Jednocześnie okazało się, po zintensyfikowaniu kontaktów Polski z krajami UE wobec spodziewanej akcesji, iż agroturystyka w krajach Europy Zachodniej i Południowej jest sposobem nie tylko na wypoczynek mieszkańców miast ale również, w małych gospodarstwach położonych w atrakcyjnie turystycznych rejonach stanowi liczące się źródło dochodów rodzin rolniczych. Ten argument przesądził o zainteresowaniu agroturystyką i popieraniu jej rozwoju przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Znalazło to swój wyraz w polityce rolnej oraz polityce rozwoju obszarów wiejskich popartych instrumentami w postaci programów dofinansowujących rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej ze środków krajowych i unijnych.

Ludzie chcący wypoczywać w tradycyjnym krajobrazie wiejskim poszukują terenów ciekawych pod względem form przyrody, bogatych w zabytki kultury materialnej, z dala od miejskiego zgiełku. Najbardziej sprzyjające odpoczynkowi są obszary zalesione, zasobne w jeziora, rzeki, o urozmaiconej rzeźbie terenu.

Przyjmuje się, iż w Polsce walorami turystycznymi odznacza się 60% powierzchni kraju. Szczególnie chętnie odwiedzane są Mazury, Pomorze, pas nadmorski, oraz południowa Polska z terenami górskimi i podgóorskimi. Ale i w oko-

licach Warszawy i Łodzi, dwóch wielkich aglomeracji miejskich są miejsca zasługujące na miano okolic turystycznych. W zachodniej części województwa mazowieckiego Pojezierze Gostynińskie jest takim terenem zasobnym w lasy i jeziora. Dodatkowym atutem jest bliskość Warszawy i Łodzi – 120 km. Możliwość dotarcia na miejsce po 2 godzinach jazdy sprawia, iż tereny te dostępne są nie tylko na dłuższe 1–2-tygodniowe pobyty ale są też doskonałe na wypady weekendowe. Nie wszyscy bowiem pracujący mogą sobie pozwolić na dłuższy urlop.

Walory turystyczne powiatu płockiego

O powodzeniu agroturystyki w dużej mierze przesądza wartość przestrzeni agroturystycznej. Tworzą ją bliskie i dalsze otoczenie gospodarstwa. To pierwsze związane jest z samym gospodarstwem i jego sąsiedztwem. To drugie wyznacza charakter okolicy – im bardziej jest ona urozmaicona pod względem ukształtowania terenu, zalesienia, zadrzewienia, bogata w zbiorniki wodne, pomniki przyrody a także zabytki kultury materialnej tym większa szansa na odwiedzinę turystów.

Liczący 15 gmin powiat płocki zlokalizowany w zachodniej części województwa mazowieckiego, położony jest po obu stronach rzeki Wisły, na odcinku od Wyszogrodu do Nowego Duninowa. Zalicza się do największych powiatów województwa mazowieckiego. Ma charakter typowo rolniczy – 40% udział ludności zawodowo związanej z rolnictwem i wysoka produktywność w gminach: Wyszogród, Staroźreby, Radzanowo, Bulkowo, Brudzeń Duży, Mała Wieś. Mniejsze znaczenie rolnicze a większe przyrodnicze posiadają gminy Nowy Duninów, Łąck i Gąbin. Średnie gospodarstwo liczy 9,7 ha powierzchni.

Powiat posiada walory, które z powodzeniem mogą być wykorzystane w działalności turystycznej. Rzeka Wisła przecinająca ten teren obfituje w liczne zadrzewione wyspy i kępy będące siedliskiem wielu gatunków ptaków. Został on wydzielony jako obszar NATURA 2000. Wzdłuż obu brzegów rzeki rozciągają się lasy. Szczególnie duże skupisko występuje po jej lewej stronie

w gminie Nowy Duninów i Łąck. Jest to obszar wchodzący w skład Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego. Na prawym brzegu w gminach Brudzeń i Stara Biała wyodrębniono Brudzeński Park Krajobrazowy. Zwarte kompleksy leśne spotkać też można w gminie Bodzanów, Mała Wieś, Gąbin. Przy średniej lesistości powiatu na poziomie 16,9%, lesistość w wyżej wymienionych gminach kształtuje się od 13,4% (Brudzeń) do 69,4% (Nowy Duninów).

Szczególnymi walorami przyrodniczymi odznacza się Brudzeński Park Krajobrazowy ze względu na meandrującą rzekę Skrwę Prawą, pofałdowany teren pełen jarów i wąwozów oraz liczne rozlewiska.

Z kolei Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy obok urozmaiconej szaty roślinnej, bogactwa gatunkowego roślin obfituje w liczne jeziora i jeziorka. W granicach powiatu plockiego jest ich 6. Największe – Jezioro Zdwojskie o powierzchni 355 ha, położone w gminie Gąbin jest też największym jeziorem w województwie mazowieckim. Pozostałe 5 to zbiorniki o powierzchni od 14 ha (Sendeń) do 55 ha (Łąckie Duże). Wszystkie one posiadają III klasę czystości.

Po prawej stronie Wisły w gminie Brudzeń Duży położone jest Jezioro Józefowskie (25 ha) a w gminie Bodzanów – Starorzecze Biało-brzeskie (10 ha). Na obszarze powiatu skatalogowano 178 pomników przyrody, w większości są to pojedyncze drzewa i grupy drzew. Obszary o szczególnych wartościach przyrodniczych w powiecie plockim stanowią 45% powierzchni powiatu.

Do walorów turystycznych omawianych terenów należy zaliczyć rozrastającą się ciągle sieć ścieżek rowerowych, przybywa również tras rowerowych – jest ich obecnie ponad 100 km. W minionym 10-leciu na obszarach chronionych przybyło również ścieżek dydaktycznych. Natomiast w dalszym ciągu doinwestowania wymaga infrastruktura turystyczna – parkingi, wyposażenie kąpielisk, sieć kanalizacyjna.

Wartość przestrzeni agroturystycznej wyznacza również obecność zabytków: dworów, kościołów, skansenów i innych obiektów historycznych. Dużą atrakcją dla turystów wypoczywających na terenie powiatu plockiego jest możliwość zwiedzania miasta Płocka, położonego na wysokim, prawym brzegu Wisły z urzekającą perspektywą widokową na pradolinę rzeki. Atrakcją są również zabytki w postaci katedry, kościołów, muzeum oraz innych obiektów kulturalnych. Turystów przyciągać mogą, odbywające się w okresie letnim, liczne imprezy masowe o uznanej już wartości.

Rozwój agroturystyki w powiecie plockim

Pierwsze gospodarstwa agroturystyczne powstały w 1991 roku w powiecie gostynińskim w gminie Gostynin i Sanniki. Inspiratorem działań był Ośro-

dek Doradztwa Rolniczego w Płocku. Powstanie gospodarstw poprzedzono spotkaniami organizowanymi w sołectwach gmin o walorach turystycznych: Gostynin, Sanniki, Łąck, Gąbin, Brudzeń Duży. Specjalistka zakładowa Jadwiga Skibowska oraz specjalistki terenowe ds. wiejskiego gospodarstwa domowego (dalej: wgd) informowały zainteresowanych rolników o tej formie działalności turystycznej przysparzającej dodatkowych dochodów.

Korzystając z obecności w Ośrodku specjalistów amerykańskich zorganizowano w ramach Polsko-Amerykańskiego Programu Doradztwa Rolniczego kurs agroturystyki „Bed+Breakfast – Agrotourism Course”; trzydniowe szkolenie odbyło się w Srebrnej k/Płocka w dniach 20–22 XI 1991 r. Słuchaczki, którymi były rolniczki i specjalistki wgd poznały zasady przyjmowania turystów, urządzania kwater, przygotowania ofert usług agroturystycznych, kalkulacji cen i promocji.

Jednym z wykładawców była specjalistka zajmująca się w Stanach Zjednoczonych agroturystyką. Ona to właśnie zaangażowała się w promocję agroturystyki przedstawiając różne jej formy i ich skuteczność. Dzięki tej współpracy w 1991 roku ukazała się pierwsza ulotka przeznaczona dla rolników i mieszkańców miast wyjaśniająca istotę agroturystyki, wówczas „agroturizmu”.

W następnym 1992 roku ODR wydał pierwszy w kraju folder z 12 gospodarstwami agroturystycznymi. Wykorzystano w nim po raz pierwszy piktoqramy do oznaczania wachlarza usług proponowanych przez każde gospodarstwo. W tymże roku Jadwiga Skibowska została włączona do grupy doradczej Ministerstwa Rolnictwa. Owocem konsultacji było uznanie agroturystyki za alternatywne źródło dochodów gospodarstw rolnych w wymiarze nie przekraczającym wynajmu 5 pokoi.

Od 1993 roku za pilotowanie agroturystyki w ODR odpowiedzialna jest Barbara Snopek.

Następnym etapem wtajemniczenia była organizacja wyjazdów w małych ośmioosobowych grupach do gospodarstw agroturystycznych na Mazurach, bowiem tam zwyczaj przyjmowania turystów istniał od lat.

Ośrodek Doradztwa Rolniczego sprawował pieczę nad rozwojem agroturystyki świadcząc bezpośrednio doradztwo dotyczące urządzania pokoi, wyposażenia w niezbędny sprzęt, kategoryzacji. Rolniczki uczestniczyły także w prowadzonych przez specjalistki wgd pokazach żywieniowych by doskonalić swoje umiejętności kulinarne.

Aby wywołać kreatywną rywalizację organizowano w latach 1992–1999 coroczne konkursy „Najlepsze gospodarstwo agroturystyczne”.

Do stałych działań doradczych należała promocja agroturystyki. Korzystając z zakładowej poligrafii wydawano foldery. Na łamach „Tygodnika Plockiego” – przed sezonem prezentowano poszczególne gospodarstwa. Dzięki wydanej

Lp.	Miejscowość	Wielkość gospodarstwa w ha	Wykształcenie	Znajomość języków obcych	Liczba pokoi	Liczba miejsc noclegowych	Liczba łazienek	Liczba zatrudnionych członków rodziny	Liczba zatrudnionych obcych	Korzystanie ze środków unijnych	Sezon turystyczny	Kategoryzacja liczba „stoneczek”
1.	Czeremo	11,4	Ś	Ros./Ang.	3	6	wspólna	—	—	—	VI–IX	
2.	Zaźdierz	22,0	Z	Ros./Niem.	2	9	wspólna	1	—	—	I–XII	
3.	Drwały	17,0	Z	Rosyjski	3	10	wspólna	2	—	tak	IV–X	
4.	Borowice	8,0	W	Rosyjski	5	12	3	—	3	tak	I–XII	1,5
5.	Parzeń	11,0	W	Rosyjski	5	9	1	3	1	—	I–XII	
6.	Koszelówka	3,4	P	—	4	12	2	—	3	—	I–XII	
7.	Grabie P.	10,0	Z	—	2	5	2	3	—	—	I–XII	
8.	Studzieniec	40,0	Ś	Angielski	5	10	3	2	—	—	I–XII	
9.	Wilczkowo	10,0	W	Niem./Ang.	12	30	9	4	2	tak	I–XII	2
10.	Białobrzegi	1,5	W	Ros./Ang.	5	20	4	1	—	—	I–XII	
11.	Nowy Duninów	2,0	W	Angielski	5	18	5	2	2	—	I–XII	
12.	Zdwórż	6,6	Ś	Flamandzki	4	10	3	3	—	tak	VI–IX	
13.	Zdwórż	12,0	Z	Rosyjski	2	18	wspólna	4	—	—	I–XII	

Źródło: Opracowanie na podstawie M. Wieczorkowska, Agroturystyka jako szansa aktywacji terenów wiejskich na przykładzie powiatu plockiego. Praca licencjacka, PWSZ Płock 2009

pomocy rzeczowej ODR gospodarstwa przedstawiały swoje oferty na Targach Turystycznych w Warszawie i Łodzi a także podczas takich imprez jak Giełda Rolnicza w Płocku, dożynki wojewódzkie i gminne.

We wrześniu 1998 roku zorganizowany został 7-dniowy wyjazd autokarowy do gospodarstw agroturystycznych we Francji. Uczestniczyły w nim rolniczki-kwaterodawczynie oraz specjalistki wgd z gmin turystycznych. Korzystając z noclegów i wyżywienia we francuskich gospodarstwach polskie rolniczki mogły naocznie ocenić sposób prowadzenia agroturystyki w wydaniu zachodnioeuropejskim. Poznały również standard kwater co zaowocowało po przyjeździe pracami modernizacyjnymi poprawiającymi dotychczasowy stan.

Pomoc świadczona przez ODR polegała również na opracowywaniu biznes planów niezbędnych w latach 90. przy ubieganiu się o preferencyjne kredyty z dopłatami ARiMR, a z chwilą uruchomienia środków przedakcesyjnych w ramach Programu SAPARD oraz akcesyjnych w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” a także PROW 2007–2013.

Wyniki badań

Wiosną 2009 roku studentka III roku Instytutu Nauk Ekonomicznych PWSZ, Milena Wieczorkowska, w oparciu o opracowaną ankietę, przeprowadziła rozmowy z właścicielami 13 gospodarstw agroturystycznych na temat prowadzonej działalności. Od pozostałych 4 gospodarstw nie udało się uzyskać danych¹.

Ankietowane gospodarstwa pochodziły z następujących gmin: 4 z Łącka, 2 z Gąbina, 2 z Bodzanowa, 2 z Wyszogrodu i po 1 z Brudzenia, Nowego Duninowa i Słubic.

Wielkość gospodarstwa

Spośród 13 ocenianych gospodarstw, większość (7) stanowiły jednostki niewielkie obszarowo, od 1,5 ha do 10 ha; 3 gospodarstwa mieściły się z zakresie 11–12 ha; 1 gospodarstwo posiadało powierzchnię 17 ha, 1–22 ha, a największe – 40 ha. Poza jednym 10-hektarowym gospodarstwem położonym w gminie Wyszogród, dla którego prowadzona działalność stanowiła główne źródło utrzymania, w pozostałych dochód z działalności turystycznej był uzupełnieniem dochodu rolniczego.

Wykształcenie

Większość kwaterodawców legitymuje się wykształceniem wyższym (38,5%). Średnie po-

siada 23% rolników, zawodowe – 30,8%, podstawowe – 7,7%. Poza właścicielem gospodarstwa w gminie Bodzanów pozostali ukończyli kursy w zakresie prowadzenia działalności agroturystycznej.

Większość osób deklaruje znajomość języków obcych: w 5 gospodarstwach można porozumieć się po angielsku, w 2 po niemiecku, w 4 po rosyjsku, w 1 po flamandzku. Cztery gospodarstwa były „dwujęzyczne”. Jedyne w 2 gospodarstwach prowadzonych przez osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym nie posługiwano się żadnym obcym językiem.

Wiek

Zdecydowana większość kwaterodawców to osoby powyżej 40 roku życia. Ta grupa licząca 10 osób stanowi udział 77%. Pozostałe 3 osoby (23%) są w przedziale wiekowym 25–39 lat. Z danych tych wynika, iż agroturystyką zajmują się przeważnie osoby, które odchowwały dzieci, mają doświadczenie w prowadzeniu gospodarstwa domowego i dysponują większą ilością czasu².

Kwatery

W omawianych gospodarstwach dla gości przeznaczono łącznie 52 pokoje ze 169 miejscami noclegowymi. Najwięcej gospodarstw (5) wynajmuje maksymalną liczbę pokoi przewidzianych prawem dla działalności agroturystycznej tj. 5, w których oferuje od 9 do 20 miejsc noclegowych. Dwa gospodarstwa przeznaczają dla gości po 4 pokoje, w których może nocować 10 i 12 osób. Trzema pokojami dysponują 2 gospodarstwa. Mieści się tam odpowiednio 6 i 10 miejsc do spania. W dwóch gospodarstwach gościom udostępnia się po 2 pokoje z 9 i 18 (!) miejscami.

Jeżeli chodzi o wyposażenie kwater w łazienki, to sytuacja przedstawia się różnie. Wspólną łazienkę z gospodarzami posiada 38,5% kwater. Są to kwatery z 2, 3 lub 5 pokojami dla maksymalnie 10 osób. W dwóch gospodarstwach z 2 i 5 pokojami łazienka jest przy każdym pokoju. W pozostałych 6 gospodarstwach część pokoi ma łazienkę, w części zaś łazienka jest wspólna dla 2 pokoi.

Dane te potwierdzają raczej średni standard oferowanych kwater. Większość kwaterodawców stara się maksymalnie zagęścić pokoje i proponuje wspólne korzystanie z łazienki.

Kategoryzacja

Od poziomu wyposażenia kwater uzależniona jest kategoria gospodarstwa. Decyduje o tym nie tylko wygląd domu, jego otoczenia, brak zagrożeń dla życia i zdrowia ale również warunki bytowe oferowane gościom. W Polsce przyjęto oznakowanie kategorii symbolem słoneczka: od jednego do trzech (kategoria najwyższa).

Tylko 2 gospodarstwa z powiatu płockiego poddały się dobrowolnej ocenie przeprowadzonej przez Polską Federację Turystyki Wiejskiej Gospodarstwa Gościnne. Kategorię 1,5 słoneczka uży-

skąło gospodarstwo z Borowic gmina Bodzanów a 2 słoneczka gospodarstwo z Wilczkowa położone w gminie Wyszogród. Oba prowadzone przez osoby z wyższym wykształceniem.

Sezon turystyczny

Większość gospodarstw (10), tj. 77% prowadzi działalność agroturystyczną przez cały rok. Do sezonu letniego ograniczyły się 2 gospodarstwa; jedno położone w Czerminie gmina Gąbin a drugie w Zdworzu gmina Łąck. Natomiast gospodarstwo z Drwał, gmina Wyszogród przyjmuje turystów od kwietnia do października.

Niestety nie udało się uzyskać danych odnośnie obłożenia kwater i wykorzystania posiadanego zasobu.

Zatrudnienie

Przygotowanie kwater na przyjęcie turystów, bieżąca obsługa, przygotowanie posiłków wymagają nakładów pracy. Ze sprostaniem tym obowiązkom różnie sobie radzą właściciele gospodarstw. Niektórzy liczą tylko na własne siły inni zaś zatrudniają w sezonie lub na stałe pracowników.

Spośród 13 gospodarstw tylko w jednym, w Czerminie, obsługa turystów spoczywa na barkach właścicieli gospodarstwa. W 7 gospodarstwach (54%) zatrudniane są tylko osoby pochodzące z najbliższej rodziny; od 1 do 4 osób w gospodarstwie. W 2 gospodarstwach (15%) zatrudniane są po 3 osoby obce spoza rodziny. W pozostałych 3 gospodarstwach (23%) obok członków rodziny pracują osoby obce; razem po 4 i 6 osób.

Największe zatrudnienie ma miejsce w Wilczkowie w gospodarstwie dysponującym 12 pokojami i 30 miejscami noclegowymi. Właściciele dają pracę 4 osobom z najbliższej rodziny oraz 2 niespokrewnionym.

Łącznie w 13 gospodarstwach oprócz właścicieli pracę posiada 25 osób spokrewnionych w właścicielami i 11 obcych.

Każda zatrudniona osoba to źródło utrzymania dla siebie i swojej rodziny; to liczące się w środowisku wiejskim miejsce pracy. Widzą to również kwaterodawcy; 77% z nich uważa iż agroturystyka pozytywnie wpływa na zmniejszenie bezrobocia na wsi a także przysparza dochodów sklepikarzom i osobom prowadzącym usługi turystyczne i inne.

Promocja

O dochodowości z prowadzenia działalności agroturystycznej w zdecydowanej mierze przesądza liczba wypoczywających turystów. A to uzależnione jest między innymi od promocji gospodarstwa. Organizacja poszczególnych elementów promocji leży w gestii kwaterodawców a także instytucji współpracujących – ODR, biur turystycznych, samorządów lokalnych czy stowarzyszeń.

Istnieje wiele sposobów reklamy, od tych tradycyjnych jak ogłoszenia w prasie, katalogi, foldery po najnowocześniejszą formę jaką stwarza Internet.

W powiecie płockim wszystkie gospodarstwa posiadają własne strony internetowe. Poprzez ulotki, foldery i prasę reklamuje się 31% kwaterodawców. Mniej popularne jest uczestnictwo w targach agroturystycznych (15%). W dalszym ciągu bardzo poważnym źródłem informacji o gospodarstwie są relacje osób wypoczywających w danym gospodarstwie. Potwierdza to ponad połowa ankietowanych (54%).

Źródła finansowania

Zdecydowana większość kwaterodawców rozpoczęła działalność finansując ją z własnych oszczędności (69%)³. Osiągnięte dochody sukcesywnie inwestowano w poszerzenie działalności i podniesienie standardu kwater. Tylko 4 gospodarstwa – z Drwał, Borowic, Wilczkowa, Zdworza korzystało ze środków unijnych. Dysponują one prawie połową (48%) pokoi do wynajęcia.

Usługi agroturystyczne⁴

Podstawowe usługi agroturystyczne sprowadzają się do świadczenia noclegu i wyżywienia. Jednak nie wszystkie gospodarstwa oferują posiłki. Gospodarstwo w Studzieńcu proponuje jedynie śniadania. We własnym zakresie przygotowują muszki jedzenie turyści wypoczywający w Grabiu, Zdworzu (2 gospodarstwa) i Juliszewie. W 2 gospodarstwach w Czerminie i w 1 w Zdworzu kwestię wyżywienia pozostawiono do uzgodnienia z turystami. Tam jednak goście mają do dyspozycji kuchnię. Całodzienne wyżywienie proponuje natomiast 7 gospodarstw.

Większość gospodarstw położona jest w pobliżu jezior stąd podstawową usługą rekreacyjną staje się korzystanie z kąpielisk. Taką ofertę przedstawia 10 kwaterodawców. W 4 gospodarstwach wypoczywający turyści mogą wędkować w stawach rybnych. Jazdę konno we własnym gospodarstwie proponują 3 gospodarstwa a dostępną w pobliskim ośrodku jeździeckim – 2. Ponadto w 2 gospodarstwach można korzystać z przejażdżek bryczką.

Najbogatszą ofertę przygotowało gospodarstwo w Wilczkowie. Można tam jeździć konno, bryczką, korzystać z boiska do siatkówki i koszykówki a także pograć w tenisa stołowego. Dla gości przygotowano również miejsce na ognisko i grill.

Z ciekawą propozycją wystąpiło gospodarstwo z Brwilna Dolnego, oferując swoim gościom naukę wyplatania wikliny.

Do 10 gospodarstw można przyjechać z własnym czworonogiem a 11 gospodarstw przyjmuje również rodziny z małymi dziećmi.

Podsumowanie

Agroturystyka w powiecie płockim liczy już sobie 19 lat. Z tej działalności utrzymuje się kilkanaście gospodarstw. Te działające od samego początku wykorzystają miniony czas do poszerzenia oferty usługowej oraz poprawy standardu kwater. Nabraty również doświadczenia w prowadzeniu tego biznesu.

Jednak w dalszym ciągu proponowany zakres usług jest zbliżony we wszystkich gospodarstwach. Brak takich, które odznaczają się wyjątkowością i atrakcyjnością. Większość kwaterodawców uważa, iż bliskość wody i lasu jest podstawową zachętą do wypoczynku. Owszem, jest to podstawa gdyż lato jest ciepłe i bezdeszczowe. Natomiast w innych warunkach pogodowych i w pozostałych okresach poza sezonem brakuje „wabika”, który zachęci do przyjazdu. Ten brak zróżnicowania ofert sprawia, iż gospodarstwa nie podjęły przez te kilkanaście lat współpracy choćby w formie stowarzyszenia, gdyż w zasadzie konkurują ze sobą. To uniemożliwia stworzenie sieci agroturystycznej, w której każde z gospodarstw specjalizuje się w jednej z usług i informuje turystów o atrakcjach w pozostałych gospodarstwach. Turyści mogą wówczas odwiedzać każde z gospodarstw należących do sieci.

Również poziom kwater ocenić można jako średni. Tylko część gospodarstw ma pokoje z łazienką. Brak natomiast gospodarstw o wysokim standardzie pomieszczeń przeznaczonych dla zamożniejszych turystów.

W warunkach powiatu płockiego w dalszym ciągu pozostają niewykorzystane jej walory turystyczne, jak choćby rzeka Wisła jako akwen dla uprawiania sportów żeglarskich i jako trasa rajdów rowerowych wzdłuż jej brzegów, od Nowego Duninowa do Wyszogrodu i z powrotem prawą stroną do Płocka. Na tej trasie można stworzyć sieć gospodarstw i zaplanować program pobytu w każdym z nich. Ta inicjatywa z pewnością zainteresowałaby turystów weekendowych chcących w ciekawy sposób wykorzystać 2–3 dni. Celowym byłoby powołanie Stowarzyszenia Gmin Nadwiślańskich. Propagowałoby ono również tereny położone wzdłuż wału wiślanego, idealne dla turystyki spacerowej, rowerowej i przyrodniczej.

Agroturystyka współgra z turystyką rowerową, dlatego też na stronie internetowej starostwa płockiego należałoby umieścić mapę powiatu z trasami przebiegu ścieżek rowerowych oraz lokalizacją gospodarstw agroturystycznych. To znacznie ułatwiłoby planowanie wyjazdów weekendowych i pobytowych, byłoby też zachętą do wypraw rowerowych.

Innym rozwiązaniem godnym polecenia jest współpraca gospodarstw agroturystycznych w ramach Lokalnych Grup Działania (LGD). Istnieje bowiem możliwość skorzystania ze środków unijnych przeznaczonych na aktywizację lokalnych społeczności związaną z wykorzystaniem istniejącego potencjału osobowego i gospodarczego.

Gospodarstwa agroturystyczne powiatu płockiego w swojej ofercie powinny również uwzględnić bliskość Płocka – miasta nie tylko pięknie położonego na wysokim brzegu Wisły, zasobnego w zabytki ale oferującego w sezonie let-

nim imprezy plenerowe o uznanej już renomie. Także Termy Gostynińskie, których budowa niebawem się rozpocznie, przyciągną turystów spragnionych ciepłych, ożywczych kąpiel. Dla wielu z nich dobrym rozwiązaniem będzie zakwaterowanie w gospodarstwie agroturystycznym. I to warto mieć na uwadze i wykorzystać.

Ostatnim argumentem przemawiającym za propagowaniem tego rodzaju turystyki jest poprawiająca się systematycznie dochodowość polskich rodzin. Wiele z nich z pewnością część swego urlopu lub weekendy spędzi w tradycyjnym krajobrazie wiejskim.

Bibliografia

1. *Katalog Mazowsze-Agroturystyka*, Wyd. Stołeczne Biuro Informacji i Promocji Turystycznej, Warszawa 2003
2. *Przykłady przedsięwzięć pozarolniczych na obszarach wiejskich*. Baza danych AGRINPOL, Poznań 2001
3. Sznajder M., Przezbórska L., *Agroturystyka*, PWE, Warszawa 2006
4. Wieczorkowska M., *Agroturystyka jako szansa aktywizacji terenów wiejskich na przykładzie powiatu płockiego.*, Praca licencjacka PWSZ, Płock 2009.
5. www.agroturystyka/powiat_plock

Przypisy

1. M. Wieczorkowska, *Agroturystyka jako szansa aktywizacji terenów wiejskich na przykładzie powiatu płockiego*, Praca licencjacka PWSZ Płock, Płock 2009
2. Por. M. Sznajder, L. Przezbórska, *Agroturystyka*, PWE, Warszawa 2006
3. Por. *Przykłady przedsięwzięć pozarolniczych na obszarach wiejskich*. Baza danych AGRINPOL, Poznań 2001
4. Dane ze stron internetowych gospodarstw i katalogu *Mazowsze-Agroturystyka*, Wyd. Stołeczne Biuro Informacji i Promocji Turystycznej, Warszawa 2003

FARM TOURISM IN THE DISTRICT OF PŁOCK

Summary

Farm tourism in the district of Płock started to exist in 1991. Currently, 17 local farms develop this kind of activity, naturally encouraged by the tourist attractions of the aforementioned district. However, the range of these services is generally modest and the accommodation standards - rather average. It seems, thus, that the tourist attractions of the district in question are still waiting to be taken full advantage of.

NASI AUTORZY

ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI

– dr nauk politycznych z Płocka, członek Kolegium Redakcyjnego „Notatek Płockich”, członek TNP

LUCYNA SZTOMPKA

– mgr filologii polskiej, dyrektor LO im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy, członek TNP

MICHAŁ SOKOLNICKI

– mgr historii z Płocka

GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI

– dr nauk humanistycznych, nauczyciel historii w III LO w Płocku, wykładowca w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, Członek Zarządu TNP

BOGDAN KAŻMIERCZAK

– mgr ekologii krajobrazu, pracownik Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, fotograf przyrody, członek TNP

KRZYSZTOF OLEJNICKI

– mgr edukacji ekologicznej, pracownik Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, główny specjalista w zakresie ochrony przyrody i edukacji ekologicznej, fotograf przyrody, członek TNP

NORBERT GAJEWSKI

– fotograf przyrody, grafik komputerowy

LUDMIŁA BĘDZIKOWSKA

– dr inż., wykładowca w Państwowej Szkole Zawodowej w Płocku, członek TNP

WITOLD LENART

– dr geografii, klimatolog, kierownik Stacji Terenowej Instytutu Geografii Uniwersytetu Warszawskiego w Mużynowie, członek TNP

MAŁGORZATA BIELAK,

ELŻBIETA DOBRONÍ,

WIESŁAWA MAZURSKA

– Książnica Płocka im. Wł. Broniewskiego

ul. Kościuszki 6, 09-400 Płock

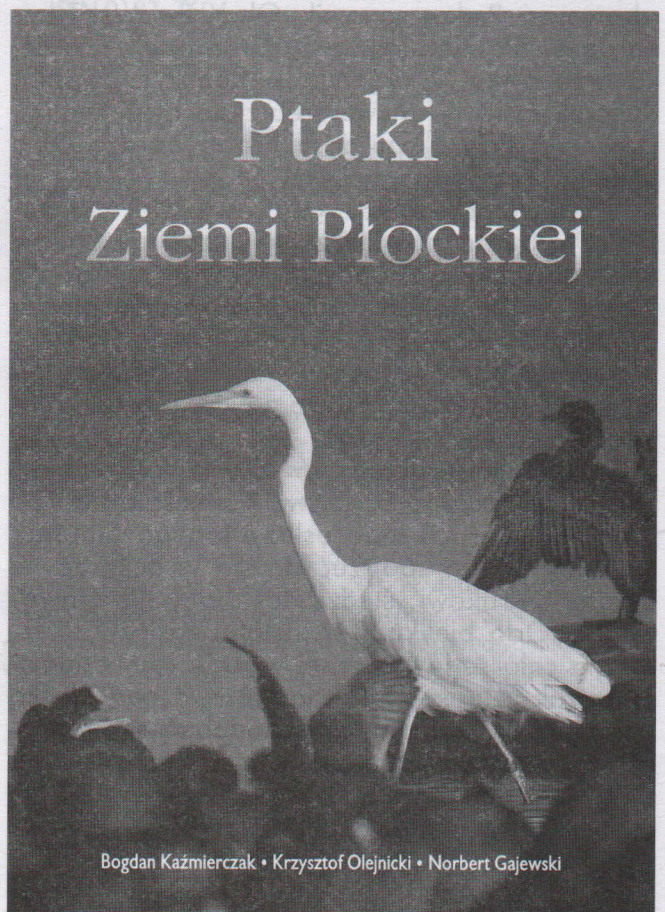
tel. 24 268 00 21 lub 24 268 00 32

**BOGDAN KAŻMIERCZAK, KRZYSZTOF OLEJNICKI,
NORBERT GAJEWSKI. PTAKI ZIEMI PŁOCKIEJ.
TOWARZYSTWO NAUKOWE PŁOCKIE.
PŁOCK 2009, ss. 152**

Polska jest krajem, gdzie najcenniejszym bogactwem faunistycznym są ptaki. Stało się to za sprawą lądolodu skandynawskiego, który dopiero co opuścił północne rubieże Polski nie dając szans na liczne przybycie innych zwierząt, w tym ssaków, ryb, gadów, płazów i przeróżnych bezkręgowców. Ptaki oczywiście przyleciały ze wszystkich stron znajdując u nas doskonałe warunki lęgowe oraz dość pożywienia, zwłaszcza roślinnego. Szczególną wartością polskiej przestrzeni ornitologicznej są krajobrazy hydrogeniczne, a więc szczęśliwie nie osuszone do końca torfowiska, smugi śródpolnych podmokłości, otoczenia polodowcowych jezior i przede wszystkim prawie naturalne doliny wielkich (jak na nasze warunki) rzek, czyli Wisły, Narwi, Bugu. Paradoksalnie, fundamentalną wartością tych rzek, jest to, że mają mało wody. Ich doliny ukształtowane w czasach obfitości wód płynących z topniejącego lądolodu obecnie prowadzą jej zdecydowanie mniej pozostawiając miejsce na przeróżne formy terenu przyjazne przyrodzie ożywionej, w tym latającej. Mowa o takich formach korytowych jak kępy, kosy, przemiały, łachy, ramiona. Mowa też o tarasach, starorzeczach, krawędziach z wcięciami erozyjnymi i ostańcach. Bogactwu temu wtóruje różnorodność ekosystemów leśnych, torfowiskowych, łąkowych, wodnych, agrarnych i synantropijnych. Gęsto tu od miejsc trudnodostępnych, gdzie założenie gniazda, nawet na ziemi nie grozi zniszczeniem. Wszystko to mamy pod Płockiem, wzdłuż Wisły, która powiat płocki obejmuje, jak żaden inny z obu brzegów.

Z wymienionych wyżej powodów doliny polskich rzek, a w szczególności Wisła stały się celem zainteresowania nie tylko naszych ornitologów, skłaniając do wizyt przyrodników z dalekich stron.

Najpiękniejsza jest Wisła Płocka i jej szeroka dolina. Mowa o odcinku górnym Wisły dolnej od ujścia Narwi do cofki spiętrzenia włocławskiego. Owe kilkadziesiąt kilometrów dzięki sąsiedztwu parku narodowego oraz wysokiej prawobrzeżnej skarpy utrzymuje naturalny charakter, a plany dalszych spiętrzeń wydają się od-

dalać na zawsze. W miarę wzrostu świadomości prostego faktu, że Wisła nie spiętrzona i nie skanalizowana jest cenniejsza, eksponowane są przyrodnicze jej wartości.

Taki cel ma prezentowana książka - album o ptakach Ziemi Płockiej, co praktycznie oznacza almanach ptactwa doliny Płockiej Wisły obejmującą zarówno rozległą dolinę Dobrzykowsko-Łłowską jak i obszary parków Krajobrazowych: Gostynińsko-Włocławskiego i Brudzeńskiego. Ile i jakie są tu ptaki?

Kilka kroków od siedziby Towarzystwa można przy pomocy lornetki popatrzeć na koniec owej Płockiej Wisły czyli na Kępę Ośnicką, brzegi po stronie Dobrzykowa i Borowiczek, otoczenie nowego wspaniałego mostu. Już tutaj gromadzi się całe pospólstwo ptactwa wszelkich gatun-

ków, dziesięciokrotnie przewyższając to co notuje się w oddaleniu od rzeki.

Na skarpie i w jej sąsiedztwie (ogródki działkowe, cmentarze, parki, zadrzewienia przydrożne) pojawiają się ptaki typowe dla okolicznych lasów (zwłaszcza znajdujących się na lewym brzegu rzeki). To Zięba, Pierwiosnek, Dzięcioł duży, Pokrzewka ogrodowa i czarnołbista, Sikora bogatka i modra, Kos, Drozd śpiewak i Sójka. W obrębie doliny gniazdują i przebywają okresowo liczne gatunki wodne i błotne. Gdy wyostrzymy wzrok zaopatrzonego w dobry sprzęt optyczny dostrzeżemy takie gatunki jak Perkozek, Perkoz rdzawoszyi, Perkoz zauszniak, Ohar, Świstun, Tracz nurogęś, Błotniak stawowy, Zimorodek, Jaskółka brzegówka, Podróżniczek, Remiz, Dziwonia, Kuliczek piskliwy, Mewa srebrzysta oraz Remiz i Dziwonia. Przy okazji dostrzeżemy bardzo dużo ptaków bardziej pospolitych.

Wnikliwy obserwator, gdy ruszy szlakami Autorów albumu powiększy tę liczbę gatunków o kilkadziesiąt następnych, tak by sięgnąć do łącznej liczby ponad dwustu. Dokładnie płocka ornitofauna liczy 171 gatunków lęgowych i 7 prawdopodobnie lęgowych. Przelotnych jest dalszych 37 gatunków, a dwa zalicza się do zalatujących.

Trójka Autorów-fotografów złowiła w swe obiektywie prawie całe to bogactwo i umieściła na 150 stronach ilustracji tego uskrzydłonego albumu. Możemy zatem spojrzeć prosto w oczy Sowie uszatej i Krukowi, śledzić lot Błotniaka stawowego i Orła bielika. Ten ostatni zasłużył słuszenie na całą serię fotografii w locie i na czatowni, wszak to nasz ptak narodowy, a nad płocką Wisłą znów się zadomowił. Podobną sesję zdjęciową poświęcono pełnemu barw zimorodkowi. Oba te ptaki znajdują się na liście Dyrektywy Ptasiej UE, a bielik także wpisany jest do czerwonej księgi gatunków zagrożonych wyginięciem. Unia szczególnie chroni ptactwo wodno-błotne. Na wspomnianej liście jest np. rybitwa rzeczna, która pomiędzy Wyszogrodem i Płoc-

kiem nie jest rzadkością. To samo dotyczy ptaków siewkowatych – wiślanego bogactwa niespotykanego w takiej liczbie na zachód od nas. Oczywiście nie zapomniano o kormoranach, których jedna z największych populacji w Polsce opanowała wyspę pomiędzy Brwilnem i Murzynowem. Dobre podpisy pod fotografiami umożliwiają dowiedzenie się, gdzie można wypatrzeć Mewę małą, a gdzie czatują Czaple i Myszolowy. Wśród prezentowanych zdjęć płockiego ptactwa zdarzają się trudne do wypatrzenia rzadkości, jak rybołów czy ortolan.

Album podzielono na cztery części grupując ptaki według siedlisk: leśnych, wodno-błotnych, łąkowo-polnych oraz antropogennych. Ptaki pokazywane są z bliska, ale też na tle przyjaznego im płockiego krajobrazu. Bo Płockie jest atrakcyjne dla ornitologa, wymienione rodzaje krajobrazów leżą bardzo blisko siebie, przenikają się niekiedy tym samym prowadząc do wzbogacenia ornitofauny. Autorzy zauważyli, jak wiele gatunków, niegdyś stroniących od terenów zabudowanych teraz wita nas w opłotkach.

Nowe wydawnictwo TNP przypomina, że tradycje jego działalności obejmują także przyrodę, że wspomnimy chociażby odległe już historycznie i przecież udane starania o utworzenie Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego. Ma on już ponad 30 lat i jest ostoją wielu gatunków ptaków. Warto też zauważyć, że obserwowanie ptaków nie jest wcale tak odległe od humanistycznych przesłań społecznej działalności naukowej. Ptaki są świadectwem całej naszej liczącej 10 000 lat polodowcowej historii oraz przypomnieniem, że dziś mamy obowiązek dbać o to ulotne dziedzictwo.

Dziękujemy Autorom i Zarządowi TNP za ten upominek. Bierzemy go pod pachę i ruszamy zobaczyć jego bohaterów w trzech wymiarach i w ruchu. Wystarczy odjechać z centrum „dwójką”, „czwórką” lub „piątką”.

Witold Lenart

BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO
za okres 1 IV – 30 VI 2009 r.

I. DZIAŁ OGÓLNY

Bibliografie

1. **Bibliografia Mazowska Płockiego za okres 1 IV – 30 VI 2008 r.** oprac. Małgorzata Bielak, Elżbieta Dobroń, Wiesława Mazurska. // Notatki Płockie. – 2009, nr 2/219, s. 56–72

Czasopisma regionalne i lokalne

2. **Auto-Kurier-Giełdowy.** – 2009, [R. 10], nr 7(303)–12(308). – Płock: Art Studio, 2009. – Dwutyg.
3. **Bibliotekarz Płocki:** biuletyn informacyjno-metodyczny / red. zespół. 2009, [R. 15], nr 1. – Płock: Książnica Płocka, 2009. – Półroc. – ISSN 1234–1215
4. **Biuletyn Gminy Bulkowo** / red. zespół. 2009, nr 1/2. – Bulkowo: Gminne Centrum Informacji, 2009. – Niereg.
5. **Biuletyn Muzealny:** kwartalnik Muzeum Mazowieckiego w Płocku / red. nac. Leonard Sobieraj. – 2009, [R. 5], nr 2/14. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2009. – Kwart. – ISSN 1734–6835
6. **Biuletyn. Okręgowa Izba Lekarska w Płocku** / red. zespół Komisji Informacyjno-Historycznej; red. odpow. Jarosław Wanecki. – 2009, [R. 19], nr 2(102). – Płock: OIL, 2009. – Kwart. – ISSN 1509–0051
7. **Biuletyn Zarządu Okręgowego ZKRP i BWP w Płocku** / red. Antoni Jelec. – 2009, [R. 10], nr 3(115)–6(118). – Płock: Zarząd Okręgowy ZKRP i BWP, 2009. – Mies.
8. **Echo Gąbina:** kwartalnik miasta i gminy Gąbin / red. zespół. 2009, nr 2. – Gąbin: UMiG, 2009. – Kwart.
9. **Fundusze Unijne dla Mazowsza:** Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013 / red. nac. Dorota Obzejta-Żbikowska. 2009, [R. 1], nr 2. – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2009. – Kwart. ISSN 2080–4865
10. **Fundusze Unijne dla Mazowsza:** Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007–2013 / red. nac. Dorota Obzejta-Żbikowska. 2009, [R. 1], nr 1, 2. – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2009. – Dwumies. – ISSN 2080–4857
11. **Gazeta Łącka:** Informator Urzędu i Rady Gminy w Łącku / red. zespół, przewod. Alicja Zbyszewska. 2009, [R. 15], nr 1(48). – Łąck: UG, 2009. – Półroc..
12. **Gazeta Niedzieli Sannickiej** / red. zespół. 2009, nr 41. – Sanniki: Wójt i Rada Gminy, Gminny Ośrodek Kultury, Towarzystwo Wspierania Rozwoju Ziemi Sannickiej, Koło Towarzystwa im. Fryderyka Chopina, 2009. – Rocz. Nr 41 Gazety Niedzieli Sannickiej ukazał się jako dodatek do Wiadomości Sannickich 2009, nr 1.
13. **Gazeta Wyborcza** / red. nac. Adam Michnik. 2009, nr 77–151. – Warszawa: Agora SA, 2009. – Dz. – ISSN 0860–908X
Zawiera dod. „Gazeta Wyborcza Płock”; red. nac. Arkadiusz Adamowski.
14. **Gazeta Związkowa.** – 2009, nr 256. – Płock: Zarząd Regionu Płockiego NSZZ „Solidarność”, 2009. – Niereg.
15. **Gazetka Akowska:** pismo Związku Żołnierzy Armii Krajowej „Mazowsze” w Płocku / red. Lesław Wojno, Zenon Kluczyński. – 2009, [R. 9], nr 4(92)–6(97). – Płock: Związek Żołnierzy AK „Mazowsze”, 2009. – Mies.
16. **Głos Gostyniński:** biuletyn miejski / red. nac. Barbara Konarska-Pabiniak. 2009, nr 4–6. – Gostynin: Gostynińska Agencja Wydawnicza Sp. z o.o., 2009. – Mies. ISSN 1452–3909
17. **Głos Rościszewa:** biuletyn samorządowy pod patronatem Wójta i Rady Gminy Rościszewo / red. zespół. 2009 [R. 7], nr 17. – Rościszewo: Urząd Gminy, 2009. – Kwart.
18. **Głos Słupna:** Gminny Biuletyn Informacyjny / red. Emilia Adamkowska. 2009, [R. 5], nr lipiec-sierpień (nr 16). – Słupno: UG, 2009. – Niereg.
19. **Gościńiec Sztuki:** magazyn artystyczno-literacki / red. nac. Andrzej Dorobek. – Nr 1/13, R. 12 (2009). – Płock: Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki, 2009. – Rocz. – ISSN 1505–5299
20. **Gość Niedzielny:** tygodnik katolicki / red. nac. ks. Marek Gancarczyk. – 2009, R. 86, nr 14–26. – Katowice: Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej w Katowicach, 2009. – Tyg. – ISSN 0137–7604
Zawiera dod. „Gość Płocki”.
21. **Humanizacja Pracy** / Fundacja Humanizacja Pracy, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku; [red. nac. Danuta Walczak-Duraj]. – 2009, nr 2(248). – [S.l.]: FHP; Płock: SWPW, 2009. – Dwumies. – ISSN 1643–7446
22. **Kontakt:** Biuletyn Informacyjny Burmistrza i Rady Miejskiej w Drobinie / red. nac. Sławomir Wiśniewski. 2009, nr 73 (kwiecień). – Drobin: UMiG, 2009. – Kwart. ISSN 1730–8208
23. **Kronika Mazowiecka:** pismo Samorządu Województwa / red. nac. Magdalena Lewandowska. – 2009, R. 7, nr 4–6. – Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2009. – Mies. – ISSN 1730–749X
24. **Kurier Sierpecki** / red. nac. Szymon Wyrostek. – 2009, nr 0–13. – Sierpc: Mazowiecka Agencja Prasowa, Klaudiusz Kwieciński, 2009. – Tyg. – ISSN 2080–1556
25. **M 4:** miesięcznik osiedli mieszkaniowych / red. zespół. – 2009, [R. 4], nr 1 (kwiecień). – Płock: „Almus.it”, 2009. – Niereg.
26. **Mariawita:** pismo Kościoła Starokatolickiego Mariawitów / red. Kolegium. – 2009, [R. 51], nr 4–6. – Płock: Kościół Starokatolicki Mariawitów, 2009. – Mies. – ISSN 0209–3103
27. **Mazowiecka Szwajcaria:** bezpłatne pismo społeczno-kulturalne Towarzystwa Przyjaciół Gminy Brudzeń im. Pawła Włodkowica / red. nac. Andrzej Dwojnych. 2009, nr 3 (maj-czerwiec). – Brudzeń Duży: TPGB, 2009. – Dwumies. – ISSN 1642–9214
28. **Mazowsze:** Studia Regionalne / red. nac. Zbigniew Strzelecki. – 2009, nr 2. – Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, 2009. – Niereg. – ISSN 1689–4774
29. **Meritum:** Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny / red. nac. Janina Ziętek. – 2009, [R. 4], nr 2(13). – Warszawa: Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli; Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, 2009. – Kwart. – ISSN 1896–2521
30. **Miasto Płock i okolice:** bezpłatne pismo informacyjno-promocyjne / red. nac. Tomasz Krajewski. – 2009, [R. 3], nr 10, 11. – Płock: Wydawnictwo TOM-PRESS, 2009. – Mies.
31. **Miesięcznik Pasternski Płocki:** organ urzędowy Diecezji Płockiej / red. ks. Dariusz Majewski. – 2009, [R. 94(104)], nr 4–6. – Płock: Kuria Diecezjalna Płocka, 2009. – Mies. – ISSN 0209–3642
32. **Miesięcznik Politechniki Warszawskiej:** Pismo Społeczności Akademickiej PW / red. nac. Iwona Kolińska. – 2009, R. 12, nr 4(136)–6(138) – Warszawa: Politechnika Warszawska, 2009. – Mies. – ISSN 1640–8411
33. **Na Szlaku Książąt Mazowieckich** / red. Daniel Sukniewicz, Robert Sypek. – 2009, [R. 1], nr 1 (maj-czerwiec 2009). – Warszawa: Wydawnictwo AiR; Wydawnictwo Polish Geographic, 2009. – Dwumies. – ISBN 978-83-925516-8-3
34. **Nasz Płock:** bezpłatny magazyn mieszkańców Płocka i Mazowsza Płockiego / red. nac. Jan Bolesław Nycek. – 2009,

- [R. 6], nr 4(50)–6(52). – Płock: Wydawnictwo MAROW – Jan Bolesław Nycek. 2009. – Mies. – ISSN 1731–5484
35. **Nasz Sierpc:** biuletyn Rady i Burmistrza / red. kolegium. 2009, nr 2 (kwiecień). – Sierpc: Urząd Miasta, 2009. – Niereg.
36. **Notatki Płockie:** kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego / [red. nac. Wiesław Koński]. – 2009, [R. 53], nr 2/219. – Płock: TNP, 2009. – Kwart. – ISSN 0029–389X
37. **Orlen Ekspres:** magazyn wewnętrzny Polskiego Koncernu Naftowego ORLEN Spółka Akcyjna / red. nac. Renata Krawczyńska. – 2009, [R.10], nr 7–12. – Płock: PKN ORLEN SA, 2009. – Dwutyg. – ISSN 1641–0629
38. **Płocki Kalejdoskop Miesiąca:** magazyn publicystyczno-społeczny / red. nac. Jacek Dąbrowski. – 2009, [R. 2], nr 3–4 (kwiecień/maj). – Warszawa: AWA – Wydawnictwo i Promocja Sztuki, 2009. – Niereg.
39. **Powiat Płocki:** Biuletyn Samorządowy / red. prow. Małgorzata Struzik, Elżbieta Subotowicz. – Płock: Rada i Zarząd Powiatu w Płocku, 2009.
40. **Region Płocki Regionem Europejskim:** Kwartalnik Związku Gmin Regionu Płockiego. – 2009, [R. 3], nr 1–2 /styczeń–czerwiec. – Płock: Związek Gmin Regionu Płockiego, 2009. – Kwart. – ISSN 1898–6021
41. **Rocznik Mazowiecki** / [Kolegium red. Krzysztof Braun, Benon Dymek]. – T. 21(2009). – Warszawa: Mazowieckie Towarzystwo Naukowe w Warszawie: Wyższa Szkoła Rozwoju Lokalnego w Żyrardowie, 2009. – Roczn. – ISBN 978-83-61552-24-6. – ISSN 0080–3529
42. **Słowo Gozdowa:** biuletyn Wójta i Rady Gminy / red. zespół. 2009, nr (drugi kwartał). – Gozdowo: Urząd Gminy, 2009. – Niereg.
43. **Studia Mazowieckie** / red. nac. Zbigniew Ptasiewicz. – R. [5]/11(2009), nr 1–2. – Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2009. – Roczn. – ISSN 1231–2797
44. **Sursum Corda:** czasopismo studentów Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku / red. odpow. Paweł Brzeziński. – Numer powołaniowy (2008). – Płock: Wyższe Seminarium Duchowne, 2008.
45. **Sygnaty Płockie:** pismo Urzędu Miasta Płocka / red. nac. Ewa Jasińska. – 2009, [R. 15], nr 7–12. – Płock: UM, 2009. – Dwutyg. – ISSN 1425–5235
46. **Tygodnik Płocki** / red. nac. Tomasz Szatkowski. – 2009, [R. 37], nr 14–26. – Płock: Dziennikarsko-Wydawnicza Spółdzielnia Pracy „AKAPIT”, 2009. – Tyg. – ISSN 0208–6992
47. **Wiadomości Sannickie:** gazeta samorządowa / red. Agnieszka Lewandowska. 2009 [R. 2], nr 1 (czerwiec). – Sanniki: Urząd Gminy, 2009. – Niereg. – ISSN 1689–4529.
48. **Wiś Mazowiecka:** Miesięcznik Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Warszawie / red nac. Ewa Gregorczyk. – 2009, [R. 11], nr 4(112)–6(114). – Warszawa: Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, 2009. – Mies. – ISSN 1507–4714
49. **Wiści Gminne:** pismo Urzędu Gminy Bielsk. 2009, [R. 3], nr 7(2). – Bielsk: Urząd Gminy, 2009. – Niereg.
50. **Wiści z Ziemi Sochaczewskiej:** Magazyn Informacyjny Starostwa Powiatowego w Sochaczewie / red. prow. Anna Syperek. 2009, R. 2, nr 3(12)–5(14). – Sochaczew: Starostwo Powiatowe w Sochaczewie, 2009. – Niereg. – ISSN 1898–9756
51. **Wiści z nad Wisły** / red. Ewa Smuk–Stratenwerth, Renata Maślanka. – 2009, [R. 16], nr 73 (kwiecień) – 74 (czerwiec). – Grzybów: Stowarzyszenie „Ziarno”, 2009. – Kwart. – ISSN 1643–7810
52. **Zadwoń:** gazeta ogłoszeniowa / red. nac. Janina Bednarek. – 2009, [R. 5], nr 27(211)–39(223). – Płock: JAN-BED, 2009. – Tyg. – ISSN 1734–0071
53. **Zagraj to Sam:** przeboje w zapisie nutowym / red. nac. Janusz Wiśniewski. – 2009, [R.16], nr 4–6. – Płock: Studio „Bis”, 2009. – Mies. – ISSN 1231–0980
54. **Zeszyty Jagiellońskie:** Pismo Uczniów, Nauczycieli i Przejaciół LO im. Króla Władysława Jagiełły w Płocku / opiekun zespołu Wiesław Kopeć. – 2009, nr 29–35. – Płock: LO im. Wł. Jagiełły, 2009. – Niereg.
55. **Znaj:** kwartalnik artystyczno–naukowy / red. nac. Krzysztof Bieńkowski. – 2009, [R. 2], nr 2(marzec/kwiecień). – Płock: Stowarzyszenie Autorów Polskich – Oddział w Płocku, 2009. – Kwart. – ISSN 1899–8976
56. **Życie Płocka** / red. nac. Mariusz Sobczak. 2009, nr 14–17. – Warszawa: Presspublica sp. z o. o., 2009. – Tyg. – ISSN 1730–6116

Poszczególne okręgi i miejscowości Płock

57. **I love Płock.** // Sygnaty Płockie. – 2009, nr 11, s. 10–11, il. Projekt zrealizowany w „Fabryce Trzciny” w Warszawie

58. **KOWALSKI, Rafał:** Będziemy na skwerze Hoovera: kulturalna ofensywa Płocka w Fabryce Trzciny / Rafał Kowalski. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 98, s. 2, il. Reklama Płocka podczas festiwalu „I Love Płock” zorganizowanego w „Fabryce Trzciny” w Warszawie.

— **MILEWSKI, Mirosław:** Płock przedstawia się i zaprasza = poz. 186

— **Pamięć musi trwać** = poz. 280

59. **STANUSZKIEWICZ–CEGŁOWSKA, Blanka:** Płock przynosi się do Warszawy: nasze hity: Goya, Themerson, secesja, Farben Lehre i Lao Che / Blanka Stanuszkiewicz–Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 18, s. 5, il.

„I love... Płock” – promocja Płocka w „Fabryce Trzciny” w Warszawie.

Płock (powiat)

60. **BOSZKO, Michał:** O realizacji „Kierunków działania zarządu w 2008 roku” / Michał Boszko. // Powiat Płocki. – 2009, nr 40, s. 17–21, il.

Budowa dróg, ochrona środowiska, rynek pracy, inwestycje dla rolnictwa w powiecie płockim w 2008 r.

Rościszewo (gmina)

61. **JJ.:** Spacerkiem po gminie / jj. // Głos Rościszewa. – 2009, nr 17, s. 5–8, il.

Gmina Rościszewo.

62. **Rościszewo.** // Nasz Płock. – 2009, nr 4, dod. samorządowy nr 4(12)/2009, s. 11–14, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.)

Sanniki (gmina)

63. **Gmina Sanniki.** // Nasz Płock. – 2009, nr 5/6, dod. samorządowy nr 5(13)/2009, s. I–IV, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.)

Słupno

64. **Gmina Słupno** = the Community of Słupno / teksty i zdjęcia Emilia Adamkowska, Maciek Kowalski; tł. Wojciech Krużyński. – Słupno: Urząd Gminy w Słupnie, [2009]. – 23 s.: il. kolor.; 23 cm.

Słupno (pow. Płock) – informator

Wyszogród (gmina)

65. **Wyszogród.** // Nasz Płock. – 2009, nr 5/6, dod. samorządowy nr 6(14)/2009, s. A–D, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.)

Pamiętniki. Wspomnienia

— **BOJANOWSKI, Ryszard:** Generał Anders był w naszym mieście = poz. 113

66. **KAZMIEROWICZ, Wiktor:** Początki władzy ludowej w gminie Brudzeń (5): ostatnie tygodnie okupacji niemieckiej spędzone w gminie Brudzeń / Wiktor Kaźmierowicz; spisał i zredagował Paweł Piotrowski. // Mazowiecka Szwajcaria. – 2009, nr 3 (maj–czerwiec), s. 6–7

67. **RINAS, Daniel:** Mieliśmy tu raj / Daniel Rinas, rozm. przepr.

Peter Stratenwerth. // Wieści z nad Wisły. – 2009, nr 74, s. 22–23, il.

Wspomnienia Daniela Rinasa urodzonego w Wiączeminie Polskim.

86. **Warum?**: gościńcowy kącik pamięci / Redakcja. // Gościńiec Szuki. – Nr 1/13 (2009), s. 114–116

Wspomnienie o Krzysztofie Świeradzie – animatorze życia kulturalnego, artyście plastyku, właścicielu Kawiarni Muzyczno-Artystycznej „Czarny Kot”.

Biografie

89. **Kto Płocczaninem Roku?** / Redakcja „Gazety”. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 97, s. 1, il.

Nominowani do tytułu Płocczanin Roku 2008: Chrobot Wiesław, Gwiazda Bronisław, Kubissa Jacek

72. **MORYC**, Jakub.: My szczęściarze / Jakub Moryc. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 130, s. 1, il.

Konkurs „Moje 20 lat wolności”

71. **My dla regionu** / [oprac. merytoryczne i graficzne: Iwona Marczak; we współpr. z Emilią Cybulską]. – Płock; Stubice: Fundusz Lokalny Ziemi Płockiej „Młodzi Razem”, 2009. – 72 s.: il.; 26 cm. ISBN 978-83-923261-6-8

Broniewski, Władysław

72. **RUTKOWSKI**, Tadeusz Paweł.: Portret zbiorowy „Ukąszonych” / Tadeusz Paweł Rutkowski. // Mówią Wieki. – 2009, nr 05, s. 66–67, il.

Zawiera rec. książki: Kawior i popiół / Marci Shore. – Warszawa, 2008.

73. **SHORE**, Marci.: Kawior, popiół i donosy: pisarze i stalinowska Rosja / Marcin Shore; rozm. przepr. Anna Bikont. // Gazeta Wyborcza. – 2009, nr 68, s. 20, il.

Zawiera rec. książki: Kawior i popiół / Marci Shore. – Warszawa, 2008.

74. **TRAMER**, Maciej.: Nasz Broniewski: prelekcje warszawskie / Maciej Tramer, Miłosz Piotrowiak, Mariusz Jochemczyk; ze wstępem Aleksandra Nawareckiego. – Katowice: Wydawnictwo Naukowe ExMachina, 2009. – 117, [1] s.; 21 cm. ISBN 978-83-61137-16-0

Chojnacki, Mieczysław

75. **CHOJNACKI**, Mieczysław.: Do końca nie wiedziałem, czy przeżyję / Mieczysław Chojnacki; rozm. przepr. Mariusz Bober. // Nasz Dziennik. – 2009, nr 97, s. 12–14, il.

Rozmowa z kapralem podchorążym Mieczysławem Chojnackim ps. „Młodzik”, członkiem Korpusu Obrońców Polski, Armii Krajowej i Ruchu Oporu AK.

Chrobot, Wiesław

76. **SIUTA**, Małgorzata.: Chrobot Płocczaninem / Małgorzata Siuta. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 132, s. 1, il. Wiesław Chrobot – prezes Integracyjnego Klubu Tenisa w Płocku.

Ciećwierz, Anna

77. **ZIĘTEK**, Maria.: Pedagog z powołania: ludzie i czyny / Maria Ziętek. // Głos Gostyniński. – 2009, nr 8, s. 4, il. Anna Ciećwierz z Gostynina.

Drozdowski, Jerzy (ks.)

78. **DROZDOWSKI**, Jerzy.: Moje kapłaństwo / Jerzy Drozdowski, Andrzej Zych. // Echo Gąbina. – 2009, nr 2, s. 16–19, il. Wspomnienia o kapłaństwie ks. Jerzego Drozdowskiego Proboszcza i Dziekana w Gąbinie z okazji jego jubileuszu 50-lecia kapłaństwa przypadającego na 14.06.2009 r.

Dumowski, Zdzisław

79. **CZERMIŃSKI**, Kazimierz.: Trzy kolejne wyróżnienia: zastużeni dla naszego miasta / Kazimierz Czermiński. // Kurier Sierpecki. – 2009, nr 5, s. 11, il.

Zdzisław Dumowski, Paweł Wierzbicki i Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa – Zastużony dla Miasta Sierpca.

80. **RAD.**: Medal dla Zdzisława Dumowskiego: kolejny sierpczanin został wpisany w poczet zastużonych / rad. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 24, s. 13, il.

81. **RAD.**: Medale dla zastużonych sierpczan / Rad. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 20, s. 13, il.

Zdzisław Dumowski, Paweł Wierzbicki i Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa.

Gutowski, Henryk

82. **CZERMIŃSKI**, Kazimierz.: Zastużeni dla miasta Sierpca – Henryk Gutowski: poznaj historię swojego miasta / Kazimierz Czermiński. // Kurier Sierpecki 2009, nr 8, s. 6, il.

Lista odznaczonych medalem „Zastużony dla Miasta Sierpca”.

Jawniszko, Helena

83. **Emancypantka z pędzlem**: niezwykłe płocczanki / opr. Ewa Jasińska. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 7, s. 14–15, il.

Kosek, Ryszard

— **CHLEWIŃSKI**, Zbigniew.: Ryszarda Koska oswojanie świata = poz. 282

Morykoni, Kajetan

84. **STOŁOSKA-FUZ**, Katarzyna.: Kajetan Morykoni (1774–1830): twórcy muzeum cz. I / Katarzyna Stołoska-Fuz. // Biuletyn Muzealny. – 2009, nr 2/14, s. 11, il.

Murlikowski, Zdzisław

85. **RAD.**: Na boisku liczy się styl: sportowe życie Murlikowskiego / rad. // Tygodnik Płocki. 2009, nr 22, s. 13, il. Murlikowski, Zdzisław Zastużony dla Miasta Sierpca.

Nawrocki Stanisław

86. **NAWROCKA**, Janina.: Tak trudno... / Janina Nawrocka. // Znaj. 2009, nr 2, s. 161162

Olewnik, Krzysztof

— **LATKOWSKI**, Sylwester.: Krzysztof Olewnik nie był ofiarą spisku = poz. 201

87. **LATKOWSKI**, Sylwester (1966–): Olewnik: śmierć za 300 tysięcy / Sylwester Latkowski, Piotr Pyłakowski; o kulcach porwań dla okupu opowiada Janusz Kaczmarek. – Warszawa: Świat Książki, 2009. – 205, [2] s.; 21 cm. ISBN 978-83-247-1680-7

— **MISIAK**, Leszek.: Na rozkaz służb specjalnych = poz. 202

88. **OLEWNIK-CIEPLIŃSKA**, Danuta.: W imię brata / Danuta Olewnik-Cieplińska; rozm. przepr. Joanna Lichocka. // Newsweek Polska. – 2009, nr 18, dod. Kobieta s. 4–11, il. Rozmowa z Danutą Olewnik-Cieplińską, siostrą zamordowanego Krzysztofa Olewnika.

Siemowit III, książę mazowiecki

— **JANUSZ**, Grzegorz.: Tragedyja Płocka = poz. 275

Świdorski, Leonard (ks.)

89. **SEMCZUK**, Przemysław.: Po ciemnej stronie mocy: historia / Przemysław Semczuk. // Newsweek Polska. – 2009, nr 26, s. 22–23, il.

Demaskatorska działalność ks. dr. Leonarda Świdorskiego.

Tarczyński, Franciszek

90. **WILK**, Marian.: Archeolog, kolekcjoner: niezwykli płocczanie / Marian Wilk. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 10, s. 15, il.

Wierzbicki, Paweł

— **CZERMIŃSKI**, Kazimierz.: Trzy kolejne wyróżnienia = poz. 79

— **Rad.**: Medale dla zastużonych sierpczan = poz. 81

Więckowski, Mikołaj Kazimierz

— **TRUBAS**, Michał.: Mikołaj Kazimierz Więckowski – żołnierz trzech armii, dowódca płockich kawalerzystów = poz. 203

Zieliński, Gustaw

91. **WRÓBEL**, M.: Tablica na dwusetne urodziny / M. Wróbel. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 8, s. 9, il.

Tablica pamiątkowa ku czci Gustawa Zielińskiego w siedzibie Towarzystwa Naukowego Płockiego.

Żołnowski, Tomasz

92. **MAŁACHOWSKI**, Adam.: Tomek z Płocka jest najlepszy na świecie / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza – Płock.

– 2009, nr 83, s. 3, il.
Zawody w układaniu kostki Rubika.

II. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Mapy. Plany

93. **BARTOSZEWICZ**, Henryk.: Prace geometrów i kartografów pruskich na Mazowszu i w ziemi dobrzyńskiej w latach 1793–1806 / Henryk Bartoszewicz. // Rocznik Mazowiecki. – 21(2009), s. 41–57, il.

Ochrona środowiska

- **AS.**: Chrońmy klimat Ziemi, zajmijmy się odpadami = poz. 233
– **CICHOCKI**, Mariusz.: W trosce o ochronę środowiska człowieka = poz. 141

94. **DANIELUK**, Jacek.: Środowisko na cenzurowanym: jeśli miasto nie zainwestuje w wodociąg, grożą nam gigantyczne kary / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 22, s. 1, 4, il.

95. **DEJA**, Monika.: Nowy rezerwat w naszej gminie! / Monika Deja, Paweł Rybarczyk. // Wieści znad Wisły. – 2009, nr 74, s. 2021, il.

Otwarcie mini-rezerwatu trzmieli „Bombus” w Grzybowie.

96. **DEJA**, Monika.: Trzmiel na stosie w trzcinie siedzi z trzmielą śmieją się sąsiedzi : o trzmielach w Słubicach i nie tylko / oprac. Monika Deja. // Wieści znad Wisły. – 2009, nr 73, s. 30–31, il.

Inicjatywa założenia mini-rezerwatu trzmieli „Bombus” w Grzybowie.

97. **KRYMOWA**, Alicja.: Koncepcja zagospodarowania przestronnego terenów wokół jeziora Zdwojskiego: Alicja Krymowa. // Gazeta Łącka. – 2009, nr 2(49), s. 13, il.

98. **ŚMIGIELSKI**, Marcin.: Naukowcy tworzą monografię: renaturyzacja łąckich jezior / Marcin Śmigielski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 15, s. 17, il.

Kolejne posiedzenie zespołu koordynacyjnego.

Roślinność. Zwierzęta

99. **STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA**, Blanka.: Zostaniemy przyjaciółmi ptaków na stałe! wielki finał akcji przyrodniczej w Szkole Podstawowej w Gostyninie. Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 17, s. 19, il.

Geografia. Krajoznawstwo. Turystyka

100. **(M.D.)**.: Dla dobra turystyki / (m.d.). // Sygnały Płockie. – 2009, nr 8, s. 3, il.

Powołanie Płockiej Lokalnej Organizacji Turystycznej.

III. LUDNOŚĆ

101. **Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2008 r.** / [przewodn. zesp. red. Zofia Kozłowska]. – Warszawa: Urząd Statystyczny, 2009. – 191, [3] s.: wyr.; 30 cm. – (Informacje i Opracowania Statystyczne, ISSN 1643-5818)

IV. HISTORIA

Nauki pomocnicze

102. **KONARSKA-PABINIĄK**, Barbara.: Akt lokacyjny Gostynina – najważniejszy dokument miejski / Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyniński. – 2009, nr 4, s. 1, il.

Manuskrypt aktu lokacyjnego na prawie chełmińskim nadany Gostyninowi przez Księcia Siemowita IV w dniu 8 marca 1382 r.

103. **Medale i tablice pamiątkowe**: katalog wystawy twórczości Józefa Gutowskiego. Archiwum Państwowe w Płocku, Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego w Płocku, Stowarzyszenie Archiwistów Polskich. Oddział w Płocku. – Płock: Archiwum Państwowe w Płocku, 2009. – 28 s.: il.; 21 cm.

ISBN 978-83-905477-8-7

Archeologia

- **BIAŁECKA**, Małgorzata.: Fidel z Płocka = poz. 292

Historia miejscowości

Brudzeń Duży

- **KAŹMIEROWICZ**, Wiktor.: Początki władzy ludowej w gminie Brudzeń (5) = poz. 66

Gostynin

104. **KONARSKA-PABINIĄK**, Barbara.: Herb Gostynina – kłopoty z tożsamością, cz. II / Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyniński. – 2009, nr 4, s. 6, il.

Historia herbu Gostynina.

105. **MIKULSKA-GALICKA**, Izabella.: Grodzisko w Gostyninie czeka na nowe odkrycie / Izabella Mikulska-Galicka. // Głos Gostyniński. – 2009, nr 8, s. 1, 5, il.

Kuniewo

106. **PYTELEWSKA**, Maria.: Historie miejscowości: Kuniewo, Kurowo, Kurówko / przygotowała Maria Pytelewska. // Słowo Gozdowa. – 2009, nr 2, s. 27–28, il.

Mazowsze

107. **KONARSKA-PABINIĄK**, Barbara.: Narodziny heraldyki miejskiej / Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyniński. – 2009, nr 3, s. 4, il.

Kształtowanie się heraldyki na Mazowszu.

Płock

108. **GROCHOWSKA**, Krystyna.: Wybory do Dumy Państwowej w latach 1906–1912 w Płocku i Guberni Płockiej (na podstawie materiałów Archiwum Państwowego w Płocku) / Krystyna Grochowska. // Notatki Płockie. – 2009, nr 2/219, s. 8–16, il.

109. **Jak Płock uczcił prochy Juliusza Słowackiego.** // Sygnały Płockie. – 2009, nr 11, dod. s. [2–3], il.

Artykuł z czasopisma „Mazowsze Płockie i Kujawy” nr 5–6, maj-czerwiec 1927 r.

110. **ŁAKOMSKI**, Mirosław (1950–): Tumbonierka: płocki fotoplastikon / Mirosław Łakomski; [red. Marek Grala]. – Płock: ViaArtCity, 2009. – 182 s.: fot. kolor.; 21 x 21 cm. + Płyta CD: Zakochani w Płocku / Bayer Full.

- **ORŁOWSKA**, Milena.: Komiks, Herman i jarmark = poz. 305

- **PAPIEROWSKI**, Andrzej.: Powstanie i działalność w Płocku Polskiej Organizacji Wojskowej = poz. 112

111. **STOŁOSKA-FUZ**, Katarzyna.: O latarniach, lampuchach i rewerberach... / Katarzyna Stołoska-Fuz. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 11, s. 12, il.

Oświetlenie XIX-wiecznego Płocka.

- **SZATKOWSKA**, Lena.: Dwa wieki Tumskiej = poz. 306

- **WRÓBEL**, M.: Płockie wojsko = poz. 204

Opracowania według okresów

Historia do 1795 r.

- **JANUSZ**, Grzegorz.: Tragedyja Płocka = poz. 275

Historia 1795–1918 r.

- **GROCHOWSKA**, Krystyna.: Wybory do Dumy Państwowej w latach 1906–1912 w Płocku i Guberni Płockiej = poz. 108

112. **PAPIEROWSKI**, Andrzej.: Powstanie i działalność w Płocku Polskiej Organizacji Wojskowej / Andrzej Papierowski. // Notatki Płockie. – 2009, nr 2/219, s. 17–28

- **TRUBAS**, Michał.: Mikołaj Kazimierz Więckowski – żołnierz trzech armii, dowódca płockich kawalerzystów = poz. 203

- **WRÓBEL**, M.: Płockie wojsko = poz. 204

Historia 1939–1945 r.

113. **BOJANOWSKI**, Ryszard.: Generał Anders był w naszym mieście: nasza rozmowa z Ryszardem Bojanowskim / Ryszard Bojanowski; rozm. przepr. Kazimierz Czermiński. // Kurier Sierpecki. – 2009, nr 4[4], s. 7, il.

- **CHOJNACKI**, Mieczysław.: Do końca nie wiedziałem, czy przeżyję = poz. 75

- **KAŹMIEROWICZ**, Wiktor.: Początki władzy ludowej w gminie Brudzeń (5) = poz. 66
114. **SOLARSKI**, Bolesław.: Bitwa nad Bzurą: w 70. rocznicę (1939–2009) / Bolesław Solarski. // Notatki Płockie. – 2009, nr 2/219, s. 41–49, il.
115. **WODTKE**, Piotr.: Płock 1939 / Piotr Wodtke. – Warszawa: Taktyka i Strategia, 2009. – 64 s. : il. ; 24 cm. – (Wielkie Bitwy Historii t. 6). – ISBN 978-83-925676-6-0

Historia 1944–1989 r.

- **Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce** = poz. 308
- **CHOJNACKI**, Mieczysław.: Do końca nie wiedziałem, czy przeżyję = poz. 75
116. **GOŁĘBIEWSKI**, Grzegorz.: [W osaczeniu – recenzja] / Grzegorz Gołębiewski. // Notatki Płockie. – 2009, nr 2/219, s. 50–53
- Zawiera rec. książki: W osaczeniu: społeczeństwo Płocka i powiatu płockiego w tajnych dokumentach Służby Bezpieczeństwa w latach 1957–1975 / wstęp, wybór i oprac. Jacek Pawłowicz. – Toruń, 2008.
- **Konferencja „Okrągły stół – 20 lat później, oczekiwania a rzeczywistość”** = poz. 172
- **SEMCZUK**, Przemysław.: Po ciemnej stronie mocy = poz. 89
- **SHORE**, Marci.: Kawior, popiół i donosy = poz. 73

V. ETNOGRAFIA

Sztuka ludowa

- **MAJEWSKI**, Piotr.: Rzeźbienie pozwala mi żyć = poz. 285
117. **RUTECKA**, Jolanta.: Wolność swoją ptakom podarował: Jerzy Kopczyński, laureat Nagrody Marszałka Województwa Mazowieckiego dla najbardziej zasłużonych dla Mazowsza / Jolanta Rutecka. // Nasz Płock. – 2009, nr 5/6, s. 6, il.

Obrzędy. Obyczaje

118. **GÓRNIAK**, Anna.: Wielkanoc / Anna Górniak. // Gość Niedzielny. – 2009, nr 15, dod. Gość Płocki, nr 15/9, s. VIII, il.
- Wielkanoc w sierpeckim skansenie.
- **LICA-KACZAN**, Magdalena.: Idzie zapust Tumską, a z nim przebierańce... = poz. 248
119. **RUMIŃSKI**, Robert.: Wielkanoc na Mazowszu / Robert Rumiński. // Nasz Płock. – 2009, nr 4, s. 1, 6, il.
- Zwyczaje wielkanocne na Mazowszu.
120. **ŚMIGIELSKI**, Marcin.: Wielkanoc w Sannikach: czas pisanek i drożdżowych bąb / Marcin Śmigielski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 14, s. 21, il.

VI. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

Zagadnienia ogólne

121. **MAJEWSKI**, Piotr.: Kryzys omija nasze miasto: I posiedzenie Komisji Gospodarki / Piotr Majewski. // Kurier Sierpecki. – 2009, nr 4, s. 4, il.
- Wpływ kryzysu na gospodarkę Sierpca.
- **szat.**: Z Warszawy najbliżej... na Mazowsze = poz. 192

Statystyka

- **Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2008 r.** = poz. 101
- **Rynek pracy w województwie mazowieckim w 2008 r.** = poz. 162

Budownictwo

- **KŁOBUKOWSKI**, Mirosław.: Poradzimy sobie w kryzysie = poz. 145
- **KOWALSKI**, Rafał.: Setki milionów od Unii = poz. 149

Energetyka

122. **ŚMIGIELSKI**, Marcin.: Walka z wiatrakami: Mała Wieś

nie chce być drugą Holandią / Marcin Śmigielski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 25, s. 7, il.

123. **ZONENBERG**, Jadwiga.: Elektrownie wiatrowe / Jadwiga Zonenberg. // Powiat Płocki. – 2009, nr 40, s. 30–31, il.

Przemysł chemiczny

Operator Logistyczny Paliw Płynnych

124. **PIEKUT**, Henryk.: Laboratoria OLPP / Henryk Piekut. // Przegląd Techniczny. – 2009, nr 11–12, s. 9, il.

Polski Koncern Naftowy ORLEN SA

125. **AK.**: Skutecznie zarządzamy wiedzą: Repozytorium Analityczne / AK, JB. // Orlen Ekspres. – 2009, nr 11, s. 5, il.
- Polityka gromadzenia i udostępniania informacji w celu obniżenia kosztów działalności PKN ORLEN.

126. **CZYŻEWSKI**, Adam.: Jak przetrwać „chude lata”? : będą przegrani i zwycięzcy / Adam Czyżewski. // Orlen Ekspres. – 2009, nr 8, s. 5, il.
- PKN ORLEN wobec kryzysu gospodarczego.

127. **DUSZCZYK**, Michał.: Rozbudowa transgranicznych rurociągów pozwoli zwiększyć import paliw / Michał Duszczyk. // Gazeta Prawna. – 2009, nr 87, s. C3

128. **Karta na miarę.** // Rzeczpospolita. – 2009, nr 142, dod. LTS nr 2, s. 20–21, il.

129. **KRAWIEC**, Jacek.: Kontrola nad PKN kosztuje 4 mld zł / Jacek Krawiec; rozm. przepr. Agnieszka Łakoma, Jakub Kurasz. // Rzeczpospolita. – 2009, nr 134, s. B4, il.
- Rozmowa z prezesem PKN ORLEN SA na temat zmian w statucie firmy.

130. **NIEDWOROK**, Josef.: Niemcy są oszczędni: przeszłość i przyszłość spółki / Josef Niedworok; rozm. przepr. Wiesław Milkiewicz. // Orlen Ekspres. – 2009, nr 7 s. 8, il.
- Orlen Deutschland.

131. **Protoplaści Orlenu.** Z. 9, 12, Włodzimierz Kotowski, Czesław Dolasiński / tekst Ferdynand Niśkiewicz, Maciej Górzyński. – Płock : PKN „Orlen”, 2009. – 20 s.; 28 s.: il.; 30 cm. – (O nich się mówiło). ISBN 978-83-9262246-7-7

132. **Rozwój rynku paliw z biokomponentami oraz biopaliw** / Biuro Prasowe. // Orlen Ekspres. – 2009, nr 8, s. 7, il.
- Realizacja programu wdrażania produkcji biopaliw i paliw z biokomponentami w PKN ORLEN

133. **RYCHLEWSKI**, Grzegorz.: Rafineria w komputerze: budowa inteligentnych modeli instalacji / Grzegorz Rychlewski. // Orlen Ekspres. – 2009, nr 11, s. 5, il.
- Modelowanie procesów w płockiej rafinerii.

134. **SZATKOWSKI**, Tomasz.: Orlenu pakiet dla Płocka: hala sportowa, skatepark, 200 tys. – stypendia, 300 tys. – badania medyczne / Tomasz Szatkowski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 23, s. 1, 4, il.

Rolnictwo

135. **BOCZKOWSKA**, Alina.: Pomyślność wsi to imperatyw: XVIII Giełda Rolnicza w Łącku / Alina Boczkowska, Jacek Dąbrowski. // Płocki Kalejdoskop Miesiąca. – 2009, nr 3–4, s. 12–13, il.
- XVIII Giełda Rolnicza w Łącku.

136. **MŚ.**: Giełda rolnicza w Łącku / mś. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 22, s. 26, il.

137. **REGIONALNA WYSTAWA ZWIERZĄT HODOWLANYCH** (6; 2009 ; Sierpc): VI Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych pod patronatem honorowym Marszałka Województwa Mazowieckiego oraz Targi Rolnicze – Sierpc 2009: 17 maja 2009 roku [niedziela] 9.30 – 17.00 Sierpc. – Sierpc: Urząd Miejski w Sierpcu, 2009. – [12] s.: il.; 30 cm.
- **TRĘBIŃSKA**, A.: Dożynki 2008 = poz. 173

Gospodarka wodna. Stocznie

- **WRÓBEL**, Maciej.: W płockiej stoczni rzecznej = poz. 212
138. **WOŹNIAK**, Hubert.: Wkrótce 80. statek / Hubert Woź-

niak. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 150, s. 3, il.
Budowa dwóch statków dla armatorów z Holandii w płockiej Stoczni Rzecznej Centrumot.

Komunikacja. Transport

139. **MAŁACHOWSKI, Adam.**: Podolszyce? Nie poznaję/ Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 98, s. 1, il.
Projekt przebudowy układu komunikacyjnego w okolicach centrum handlowego na Podolszycach w Płocku.

140. **WOŹNIAK, Hubert.**: Milczenie na budowie / Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 78, s. 1, il.
Budowa drogi z Tokar do Ciechomic.

Gospodarka komunalna. Pożarnictwo

141. **CICHOCKI, Mariusz.**: W trosce o ochronę środowiska człowieka: rozmowa z Mariuszem Cichockim, prezesem spółki CS Recykling / Mariusz Cichocki; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2009, nr 4, s. 9, il.

— **DANIELUK, Jacek.**: Środowisko na cenzurowanym = poz. 94

142. **DANIELUK, Małgorzata.**: Zamiast protestów, potrzebne inwestycje: plany Zakładu Utylizacji Odpadów Komunalnych w Kobiernikach były tematem XXXV sesji rady Miasta / Małgorzata Danieluk. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 8, s. 5, il.

143. **DYBIEC, Aleksandra.**: Przetworzyć PET-a / Aleksandra Dybiec. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 90, s. 1, il.
Firma recyklingowa z Białej Nowej.

— **ŚMIGIELSKI, Marcin.**: Powiatowy Przegląd Orkiestr Dętych = poz. 301

Gospodarka mieszkaniowa

144. **ES.**: „Ale to już było i nie wróci więcej”: Gminna Spółdzielnia „SCH” w Rościszewie 1945-1998 / es. // Głos Rościszewa. – 2009, nr 17, s. 8–10, il.

145. **KŁOBUKOWSKI, Mirosław.**: Poradzimy sobie w kryzysie / Mirosław Kłobukowski; rozm. // M 4. – 2009, nr 1 s. 6, il.
Rozmowa z Prezesem Zarządu Miejskiego Towarzystwa Społecznego w Płocku.

146. **Pięćdziesiąt lat Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej w Sierpcu.** // Nasz Sierpc. – 2009, nr 2, s. 34, il.

VII. ZAGADNIENIA POLITYCZNE I SPOŁECZNE

Unia Europejska

147. **CZARNECKI, Marek.**: Jestem i będę adwokatem polskich spraw / Marek Czarnecki, pierwszy polski adwokat w Parlamencie Europejskim / Marek Czarnecki; rozm. przepr. Red. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 19, s. 5, il.

148. **DOROBK, Jarosław.**: Jarosław Dorobek: Europa wymaga bardzo poważnego traktowania / Jarosław Dorobek; rozm. przepr. Jolanta Rutecka, Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2009, nr 5/6, s. 5, il.

Rozmowa z wójtem gminy Bodzanów, kandydatem do Parlamentu Europejskiego.

— **DYBIEC, Aleksandra.**: Byle jak, byleby ogólniak = poz. 220

— **Fundusze Unijne dla Mazowsza** = poz. 9, 10

149. **KOWALSKI, Rafał.**: Setki milionów od Unii / Rafał Kowalski. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 96, s. 1, il.
Ranking zaplanowanych projektów z okręgu płockiego do realizacji z udziałem środków z EFRR za pośrednictwem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013.

150. **Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013:** człowiek – najlepsza inwestycja / [Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych]. – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2009. – 22 s.; 21 cm. ISBN 978-83-61277-09-5

151. **SZATKOWSKI, Tomasz.**: Debata przed wyborami do Parlamentu Europejskiego: Tygodnik Płocki zaprosił liderów najważniejszych ugrupowań / Tomasz Szatkowski. // Tygodnik

Płocki. – 2009, nr 21 s. 24–25, il.

152. **SZATKOWSKI, Tomasz.**: Kto do europarlamentu: wojewoda, dyrektor szpitala, rolnik, wójt, radna szef partii... / Tomasz Szatkowski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 14, s. 1, 4, il.
Dorobek, Jarosław

153. **WOŹNIAK, Hubert.**: Europostów trzech / Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 134, s. 1, il.
Wyniki wyborów do europarlamentu w 2009 r. w Płocku i na Mazowszu.

Organizacje społeczne

154. **AS.**: Docenili Kacprzaka / AS. // Życie Płocka. – 2009, nr 16, s. 17, il.

Powołanie Towarzystwa Przyjaciół Dzieci – Koła im. Marcina Kacprzaka w Lelicach.

155. **JOL.**: Debiutanci i weterani: na co pójdą granty / Jol. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 24, s. 5

III edycja konkursu Fundacji „Fundusz Grantowy dla Płocka”.

156. **RAD.**: Pomagamy pięć lat : jubileusz płockich Maltańczyków / rad. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 24, s. 8, il.
Płocki Oddział Maltańskiej Służby Medycznej.

— **Słów kilka o Związku Gmin Regionu Płockiego i o Projekcie** = poz. 191

157. **SMUK–STRATENWERTH, Ewa.**: Raport za rok 2008 Stowarzyszenia Ekologiczno-Kulturalnego „Ziarno” / Ewa Smuk-Stratenwerth. // Wieści znad Wisły. – 2009, nr 73, s. 24–26, il.

158. **STANUSZKIEWICZ–CEGŁOWSKA, Blanka.**: Płoczcianie oddali milion złotych: na Towarzystwo Naukowe Płockie, hospicjum, dla harcerzy... / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 16, s. 1, 4, il.
Jeden procent dla płockich organizacji pożytku publicznego.

Organizacje młodzieżowe

159. **AS.**: Ruszaj w ślad za krasnoludami: rajd pod naszym patronatem / AS. // Życie Płocka. – 2009, nr 16, s. 16, il.
32 Ogólnopolski Harcerski Rajd Wisła.

160. **KOWALSKA, Hanna.**: Rok braterstwa w codziennej pracy Hufca ZHP Sierpc / Hanna Kowalska. // Nasz Sierpc. – 2009, nr 2, s. 24–26, il.
Hufiec im. Janusza Korczaka w Sierpcu.

Praca. Bezrobocie

161. **BEES.**: Każdy może pracować: III edycja Płockich Targów Pracy Osób Niepełnosprawnych / BeeS. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 20, s. 18, il.

— **ŁABARZEWSKI, Radosław.**: W głównym nurcie życia = poz. 170

162. **Rynek pracy w województwie mazowieckim w 2008 r.** / [przewodn. zesp. red. Zofia Kozłowska]. – Warszawa: Urząd Statystyczny, 2009. – 124, [2] s.; 30 cm. – (Informacje i Opracowania Statystyczne ISSN 1643–5834)

163. **SIERADZKA, Iwona.**: III Płockie Targi Pracy Osób Niepełnosprawnych / Iwona Sieradzka. // Powiat Płocki. – 2009, nr 40, s. 29, il.

164. **Szansa dla bezrobotnych:** Centrum Integracji Społecznej w Słupnie. // Głos Słupnia. – 2009, nr 17, s. 16, il.

165. **ŚMIGIELSKI, Marcin.**: Na szczęście jeszcze nie zwalniamy: rynek pracy w Płocku / Marcin Śmigielski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 15, s. 1, 4, il.

Opieka społeczna

— **AS.**: Docenili Kacprzaka = poz. 154

166. **BOCZKOWSKA, Alina.**: Przyjazna wyspa na wzburzonej morzu / Alina Buczowska, Piotr Szpakowicz. // Płocki Kalejdoskop Miesiąca. – 2009, nr 3–4, s. 3, il.
Dom Pomocy Społecznej „Przyjaznych Serc” w Płocku.

167. **DANIELUK, Jacek.**: Płock odporny na pożary?: znany wyniki kontroli budynków socjalnych / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 19, s. 7, il.

168. **KONARSKA–PABINIAK, Barbara.**: Folwark dyrektora: czy wojewoda czepia się szefa PDPS w Gostyninie / Barbara Ko-

- ...nska-Pabiniak. // Nasz Płock. – 2009, nr 5/6, s. 15, il.
Nieprawidłowości w zarządzaniu Domami Pomocy Społecznej w powiecie gostyński.
168. **KONARSKA-PABINIAK, Barbara.**: Wojewoda „czepia się” Cichociemni: z obrad Rady Powiatu w dniu 31 marca [2009] / Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyński. – 2009, nr 4, s. 3, il.
170. **TABARZEWSKI, Radosław.**: W głównym nurcie życia / Radosław Tabarzewski. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 11, s. 7, il.
Program zatrudnienia osób niepełnosprawnych umysłowo prowadzony przez Stowarzyszenie „Jestem”.
— Oto oni: Art Brut = poz. 286
— Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013 = poz. 150
— rad.: Pomagamy pięć lat = poz. 156
171. **ŻARKOWSKA, Danuta.**: Pomoc z potrzeby serca: ludzie i czyny / Danuta Żarkowska. // Głos Gostyński. – 2009, nr 6, s. 4, il.

Związki zawodowe

172. Konferencja „Okrągły stół – 20 lat później, oczekiwania o rzeczywistość”. // Gazeta Związkowa. – 2009, nr 256, s. 6, il.
Konferencja zorganizowana przez Zarząd Regionu Płockiego NSZZ „S” i Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Warszawie.

Socjologia

- **DYBIEC, Aleksandra.**: Naprawiamy gimnazja = poz. 216
— **GRETKOWSKI, Andrzej.**: Zjawisko wypalenia wśród duchowieństwa = poz. 309

- **MORYC, Jakub.**: My szczęściarze = poz. 70

Uroczystości. Miejsca pamięci

- **Medale i tablice pamiątkowe** = poz. 103
— **STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.**: Madonna nie wystąpi = poz. 240
173. **TRĘBIŃSKA, A.**: Dożynki 2008 / A. Trębińska. // Echo Mochowa. – 2009, nr 50, s. 11–13, il.
Dożynki Gminne w Mochowie.

VIII. ZAGADNIENIA PRAWNO-ADMINISTRACYJNE

Samorząd terytorialny

174. **ADAMSKA, Hanna.**: Sprawozdanie z działalności Burmistrza Miasta Gostynina za okres od 16 marca 2009 do 27 kwietnia 2009 r. / Hanna Adamska. // Głos Gostyński. – 2009, nr 5, s. 3, il.
175. **AL.**: Gmina Sanniki składa wnioski / al. // Wiadomości Sannickie. – 2009, nr 1, s. 16–17, il.
Fundusze strukturalne UE
176. **AL.**: Poakcesyjny Program Wsparcia Obszarów Wiejskich w Gminie Sanniki / al. // Wiadomości Sannickie. – 2009, nr 1, s. 11–12, il.
177. **AL.**: Pracowity czas dla Rady Gminy Sanniki / al. // Wiadomości Sannickie. – 2009, nr 1, s. 12–15, il.
178. **AS.**: Warto zmienić gminę: konferencja dla sześciu powiatów / AS. // Życie Płocka. – 2009, nr 17, s. 16, il.
Podsumowanie realizacji Programu Integracji Społecznej zatytułowanego „Ludzie, którzy zmieniają gminę”.
179. **BOSZKO, Michał.**: Przeszłość dla przyszłości / Michał Boszko; rozm. przepr. Jacek Dąbrowski. // Płocki Kalejdoskop Miesiąca. – 2009, nr 3–4, s. 10–11, il.
Rozmowa ze Starostą Powiatu Płockiego.
180. **Budżet Płocka 2009**: na co wydajemy nasze pieniądze? — Płock: Urząd Miasta Płocka, 2009. – 43 s.: il.; 20x20 cm.
— **DANIELUK, Jacek.**: Środowisko na cenzurowanym = poz. 94
181. **DANIELUK, Jacek.**: Zglądamy do portfeli płockich radnych: jedni zyskali, inni stracili / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 20, s. 6, il.
— **DANIELUK, Małgorzata.**: Zamiast protestów, potrzebne inwestycje = poz. 142

182. **10 lat Samorządu Województwa Mazowieckiego 1999–2009**: z czego jesteśmy dumni. – Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2009. – 140 s.: il. kolor.; 29 cm.
— **Gmina Słupno** = poz. 64
183. **Inwestycje gminy i miasta Wyszogród w latach 2007–2009.** // Nasz Płock. – 2009, nr 5/6, dod. samorządowy nr 6(14)/2009, s. C, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.)
184. **Inwestycje gminy Sanniki w latach 2007–2009.** // Nasz Płock. – 2009, nr 5/6, dod. samorządowy nr 5(13)/2009, s. III, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.)
— **Jol.**: Pasje prezydenta Milewskiego = poz. 325
185. **KONARSKA-PABINIAK, Barbara.**: Dziesięciolecie Powiatu Gostyńskiego po transformacji ustrojowej: samorząd / Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyński. – 2009, nr 6, s. 3, il.
186. **MILEWSKI, Mirosław.**: Płock przedstawia się i zaprasza: rozmowa z Mirosławem Milewskim, prezydentem Płocka / Mirosław Milewski; rozm. przepr. Adam Kaliński. // Gazeta Prawna. – 2009, nr 84, s. A8, il. – (Polskie miasta i ich prezydenci. Cz. 1)
187. **MŚ.**: Zastuzylili na medale: Dzień Samorządu Terytorialnego / mś. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 22, s. 11, il.
Uroczysta sesja Rady Powiatu Płockiego.
188. **Myślimy globalnie, a działamy lokalnie.** // Nasz Płock. 2009, nr 5/6, dod. samorządowy nr 6(14), s. D, il.
Lokalna Grupa Działania „Razem dla Rozwoju”
189. **Największe inwestycje gminy Rościszewo w latach 2006–2008.** // Nasz Płock. – 2009, nr 4, dod. samorządowy nr 4(12)/2009, s. 13, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.)
— **rad.**: Medal dla Zdzisława Dumowskiego = poz. 80
— **(rt).**: Ratunek dla żłobków i przedszkoli = poz. 226
190. **SIEROCKI, Adam.**: Z prac rady / Adam Sierocki. // Powiat Płocki. – 2009, nr 40, s. 3–6, il.
Podsumowanie prac Rady Powiatu Płockiego za II kwartał 2009 r.
191. **Słów kilka o Związku Gmin Regionu Płockiego i o Projekcie.** // Region Płocki – Regionem Europejskim. – 2009, nr 1–2 / styczeń – czerwiec, s. 1–10, il.
Projekt „Region Płocki – regionem europejskim”.
192. **SZAT.**: Z Warszawy najbliżej... na Mazowsze: nowy wizerunek naszego województwa / szat. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 16, s. 17, il.
Strategia Promocji Województwa Mazowieckiego „Mazowsze – serce Polski”.
193. **ŚMIGIELSKI, Marcin.**: Jak skutecznie rozwiązać społeczne problemy: konferencja podsumowująca rok programu / Marcin Śmigielski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 17, s. 12, il.
Podsumowanie realizacji Programu Integracji Społecznej zatytułowanego „Ludzie, którzy zmieniają gminę”.
— **ŚMIGIELSKI, Marcin.**: Naukowcy tworzą monografię = poz. 98
— **ŚMIGIELSKI, Marcin.**: Walka z wiatrakami = poz. 122
194. **ŚNIECIKOWSKI, Włodzimierz.**: Nie było łatwo: rozmowa z Włodzimierzem Śniecikowskim – Burmistrzem Miasta Gostynina / Włodzimierz Śniecikowski; rozm. przepr. Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyński. – 2009, nr 6, s. 3, 5, il.
195. **WOŹNIAK, Hubert.**: Baloniki, rejs, lot i toast! / Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 131, s. 1, il.
Płockie obchody 20. rocznicy wolnych wyborów samorządowych w Polsce.
196. **WOŹNIAK, Hubert.**: Jakub Chmielewski: pierwsi samorządowcy byli ideowcami: wolność po polsku / Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 139, s. 5, il.
Wspomnienia Jakuba Chmielewskiego, założyciela „Solidarności” w płockiej Petrochemii, o wolnych wyborach samorządowych w Polsce w 1990 r.
197. **Z prac burmistrza miasta.** // Nasz Sierpc. – 2009, nr 2, s. 8–9, il.

198. **Z prac Zarządu.** // Powiat Płocki. – 2009, nr 40, s. 22–26, il.
Sprawozdanie z działalności Zarządu Powiatu Płockiego w II kwartale 2009 r.

Bezpieczeństwo publiczne

199. **DANIELUK, Jacek.**: Gąbińscy policjanci mają nowy komisariat: uroczyste otwarcie / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 18, s. 18, il.

200. **DANIELUK, Jacek.**: Spokojniej na osiedlach: dzięki komisariatowi na Podolszyczach / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 21, s. 6, il.
Komisariat Policji w Płocku.

201. **LATKOWSKI, Sylwester.**: Krzysztof Olewnik nie był ofiarą spisku / Sylwester Latkowski; rozm. przepr. Dorota Kowalska. // Polska. – 2009, nr 151, s. 14, il.

Zawiera rec. książki: Olewnik. Śmierć za 300 tysięcy / Sylwester Latkowski, Piotr Pytlakowski. – Warszawa, 2009.

202. **MISIAK, Leszek.**: Na rozkaz służb specjalnych/Leszek Misiak. // Gazeta Polska. – 2009, nr 16, s. 8–10, il.
Kulisy porwania i zabójstwa Krzysztofa Olewnika.

IX. WOJSKO

— **PAPIEROWSKI, Andrzej.**: Powstanie i działalność w Płocku Polskiej Organizacji Wojskowej = poz. 112

203. **TRUBAS, Michał.**: Mikołaj Kazimierz Więckowski – żołnierz trzech armii, dowódca płockich kawalerzystów / Michał Trubas. // Notatki Płockie. – 2009, nr 2/219, s. 29–40, il.
Dowódca 4 Pułku Strzelców Konnych w latach 1929–1939 r.

— **WODTKE, Piotr.**: Płock 1939 = poz. 115

204. **WRÓBEL, M.**: Płockie wojsko / M. Wróbel. // Sygnaty Płockie. – 2009, nr 10, s. 15, il.
Zawiera rec. książki: Płocki Garnizon Wojska Polskiego w latach 1918–1939 / Michał Trubas. – Warszawa, 2008.

X. OCHRONA ZDROWIA

Służba zdrowia

205. **KONARSKA-PABINIAK, Barbara.**: „Ośrodek zdrowia” znów działa: zdrowie / Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyniński. – 2009, nr 4, s. 4, il.
Przychodnia Rejonowa przy ul. 3 Maja w Gostyninie.

206. **RADWAŃSKA-JUSTYŃSKA, Teresa.**: Niepokój w płockim ZOZ: psychoza zwolnień, czy realne zagrożenie utraty pracy? / Teresa Radwańska-Justyńska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 19, s. 1, 4, il.

207. **SOBIESKI, Paweł.**: Sprawozdanie z działalności Rady OIL w Płocku w V Kadencji za okres międzyczajzdowy od maja 2008 do stycznia 2009 roku / Paweł Sobieski. // Biuletyn Okręgowa Izba Lekarska w Płocku. – 2009, nr 1(101), s. 4–5

XI. NAUKA OŚWIATA KULTURA

Szkolnictwo wyższe

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa

208. **RAD.**: Dziesięć dobrych lat: jubileusz PWSZ / rad. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 23, s. 3, il.

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica

209. **Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku:** Płock, Łława, Wyszaków. – Płock : Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica, 2009. – 31 s.: il. kolor.; 15 x 21 cm.

Wyższe Seminarium Duchowne

210. **BARANOWSKI, Tomasz.**: Seminarium w czasie okupacji niemieckiej / Tomasz Baranowski. // Sursum Corda. – Numer powołaniowy (2008), s. 39–40, il.

— **KUĆKO, Wojciech.**: „Mądrość zbudowała sobie dom”

= poz. 320

Towarzystwa. Organizacje naukowe

Towarzystwo Naukowe Płockie

211. **WAŚIEWSKI, Grzegorz.**: 40 lat tradycji: przygotowują wspólną publikację / Grzegorz Waśiewski. // Kurier Sierpecki. – 2009, nr 7, s. 6, il.

Historia powołania sierpeckiego oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego.

— **WRÓBEL, M.**: Tablica na dwusetne urodziny = poz. 91

212. **WRÓBEL, Maciej.**: W płockiej stoczni rzecznej / Maciej Wróbel. // Notatki Płockie. – 2009, nr 2/219, s. 54–55, il.
Wystawa fotografii Jakuba Nykiela w TNP.

Oświata

213. **AW.**: Można już zapisać dziecko na uniwersytet w Sierpcu: niecodzienna inicjatywa dla dzieci i młodzieży / AW. // Życie Płocka. – 2009, nr 16, s. 8, il.

Powołanie Uniwersytetu Dzieci i Młodzieży w Sierpcu – instytucji realizującej pozaszkolne formy edukacji.

214. **ZDROJEWSKI, Marek Z.**: Zimowy wypoczynek w mieście – 2009 / Marek Z. Zdrojewski. // Nasz Sierpc. – 2009, nr 2, s. 26–28, il.

Akcja „Ferie w mieście” w Sierpcu.

Szkolnictwo podstawowe

215. **RADWAŃSKA-JUSTYŃSKA, Teresa.**: Iskierki wróżki Agnieszki : nikogo nie zmuszałam. Przyszli, zobaczyli, zostali... / Teresa Radwańska-Justyńska, zdjęcia D. Ossowski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 17, s. 9, il.

Jubileusz 10-lecia „Muzycznych Iskierek” – chóru Szkoły Podstawowej nr 17 w Płocku.

Szkolnictwo średnie

216. **DYBIEC, Aleksandra.**: Naprawiamy gimnazja / Aleksandra Dybiec. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 84, s. 1, il.
Zajęcia z mediatorami dla trudnej młodzieży gimnazjalnej.

217. **MURAWSKA, Małgorzata.**: Gimnazjaliści z zapętem zmagali się z ortografią i językiem polskim / Małgorzata Murawska, Dorota Cendroska. // Nasz Sierpc. – 2009, nr 2, s. 19–20, il.

III edycja konkursu „Ortograficzne i językowe tamigłówki dla mądrej główki” w Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Sierpcu.

218. **RAD.**: Edukacyjna propozycja dla gimnazjalistów: przewodnik po płockich liceach / rad. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 14, s. 10, il.

219. **RADWAŃSKA-JUSTYŃSKA, Teresa.**: Batalia o szkołę średnią: dyrektorzy spodziewają się wysokich progów punktowych / Teresa Radwańska-Justyńska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 16, s. 1, 4, il.
Rekrutacja 2009 r.

Szkolnictwo zawodowe

220. **DYBIEC, Aleksandra.**: Byle jak, byleby ogólniak: szkoły zawodowe walczą o renomę / Aleksandra Dybiec. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 80, s. 2, il.

Realizacja programu „Podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego”

221. **ZAL.**: 2. Ogólnopolski Konkurs Mechaniczny: w Zespole Szkół Technicznych / Zal. // Sygnaty Płockie. – 2009, nr 7, s. 20, il.

Drugi Ogólnopolski Konkurs Mechaniczny

Szkolnictwo specjalne

222. **MILCZAREK, Katarzyna.**: U nas w Mocarzewie / Katarzyna Milczarek. // Wieści znad Wisły. – 2009, nr 74, s. 24–25, il.
Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy im. Matki Celiny Borzęckiej w Mocarzewie

223. **PASZKIEWICZ, Tomasz.**: Ważny uśmiech dzieci niepełnosprawnych: bardzo udany charytatywny turniej piłkarski w Gostyninie / Tomasz Paszkiewicz. // Życie Płocka. – 2009, nr 17, s. 11, il.

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Gostyninie

Szkolnictwo artystyczne

224. **DYBIEC**, Aleksandra.: Szansa na nową szkołę / Aleksandra Dybiec. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2009, nr 81, s. 1, il. Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna II stopnia w Płocku

Przedszkola

225. **Nowinki ze „Słonecznej Jedyńki”**. // *Nasz Sierpc*. – 2009, nr 2, s. 21–22, il.

Miejskie Przedszkole nr 1 w Sierpcu.

226. **(RŁ)**.: Ratunek dla żłobków i przedszkoli / (rł). // *Sygnaty Płockie*. – 2009, nr 12, s. 5–6, il.

Raport o płockich żłobkach i przedszkolach na sesji Rady Miasta Płocka.

227. **UB**.: Twórczy przedszkolak/ ub. // *Sygnaty Płockie*. – 2009, nr 7, s. 16, il.

Projekt „Twórczy Przedszkolak” w Miejskim Przedszkolu nr 35 w Płocku.

Kultura

— **I love Płock** = poz. 57

228. **Imprezy kulturalne gminy Sanniki**. // *Nasz Płock*. – 2009, nr 5/6, dod. samorządowy nr 5(13)/2009, s. IV, il.

– (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.)

— **RUTECKA**, Jolanta.: Wolność swoją ptakom podarował = poz. 117

— **STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA**, Blanka.: Płock przenosi się do Warszawy = poz. 59

Domy kultury

229. **ANDRZEJCZYK**, Marzena.: Rok w sannickiej kulturze Marzena Andrzejczyk, Aleksandra Głowacka. // *Wiadomości Sannickie*. – 2009, nr 1, dod. *Gazeta Niedzieli Sannickiej* s. 41–44, il.

Gminny Ośrodek Kultury w sannikach

230. **GŁOWACKA**, Aleksandra.: Sannicki Ośrodek Kultury pozdrowia mieszkańców regionu / Aleksandra Głowacka, Marzena Andrzejczyk. // *Wieści z nad Wisły*. – 2009, nr 73, s. 32–33, il.

231. **NOWAK**, Bożena.: Niezwykła uroczystość w Galerii Domu Kultury w Sierpcu / Bożena Nowak. // *Nasz Sierpc*. – 2009, nr 2, s. 12–13, il.

Nadanie Galerii imienia malarza Stefana Tamowskiego.

— **Oto oni**: Art Brut = poz. 286

232. **RAD**.: Dwadzieścia lat Hecy: dzieciaki spisały się na medal / rad. // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 24 s. 6, il. XX Płocki Kramik Teatryków Dziecięcych i Młodzieżowych HECA 2009.

— **ROGALSKA**, Katarzyna.: Historia kamienicy położonej przy Starym Rynku 8 = poz. 290

Współpraca kulturalna z zagranicą

— **PŁOSZEWSKA**, Małgorzata.: Śladami poezji = poz. 273

— **ROGALSKA**, Katarzyna.: Historia kamienicy położonej przy Starym Rynku 8 w Płocku zwanej „Domem Darmstadt” oraz związane z nią postacie historyczne = poz. 290

Imprezy kulturalne

233. **AS**.: Chrońmy klimat Ziemi, zajmijmy się odpadami: imprezy pod naszym patronatem / AS. // *Życie Płocka*. – 2009, nr 17, s. 17, il.

Obchody Międzynarodowego Dnia Ziemi w 2009 r. pod patronatem Regionalnego Centrum Edukacji Ekologicznej w Płocku.

234. **BEES**.: Grochówki też nie zabrakło: świąteczny weekend w Bielsku / BeeS. // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 25, s. 18, il. X Dni Bielska.

235. **BEES**.: „Wianki” druha Waclawa Milke: tradycja musi trwać / BeeS. // *Tygodnik Płocki*. – 209, nr 26, s. 6, il.

236. **BEES**.: Wyszogród staje się modny: cudze chwalicie, swoje nie znacie... / BeeS. // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 25, s. 18, il.

XXX Dni Wisły.

— **Festiwalowy Płock 2009** = poz. 302

— **GŁOWACKA**, Aleksandra.: Sannicki Ośrodek Kultury pozdrowia mieszkańców regionu = poz. 230

— **KOWALSKI**, Rafał.: Będziemy na skwerze Hoovera = poz. 58

237. **KULIŃSKI**, Andrzej.: V Jubileuszowy Jarmark Norbertański / Andrzej Kuliński. // *Powiat Płocki*. – 2009, nr 40, s. 39, il. Jarmark Norbertański w Bodzanowie.

238. **MŚ**.: Dni Gąbina 2009 / mś. // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 22, s. 26, il.

— **MZ**.: Zamek znów góruje nad Gostyninem: XII [właśc. XIII] Dni Gostynina = poz. 289

239. **RS**.: Jak daleko? Jak blisko?: Rościszewo Chopina / rs. / *Głos Rościszewa*. – 2009, nr 17, s. 11–13, il.

Związki Fryderyka Chopina z Rościszewem.

240. **STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA**, Blanka.: Madonna nie wystąpi...!: jakich wykonawców będziemy podziwiać tego lata w Płocku / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 21, s. 1, 4, il.

Dni Historii Płocka (2009)

— **SZATKOWSKA**, Lena.: Grand Prix dla Indii = poz. 304

241. **WAG**.: Dni Drobina 2009 / wag. // *Kontakt*. – 2009, nr 74, s. 1–3, il.

Amatorski ruch artystyczny

— **BeeS**.: „Wianki” dla druha Waclawa Milke = poz. 235

242. **RAD**.: Grand Prix dla Wisły / rad. // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 25, s. 2, il.

Zespół Pieśni i Tańca „Wisła” na festiwalu w Puławach.

Muzea. Wystawy

Muzeum Mazowieckie

243. **ARKA**.: Zwyczajne życie w afrykańskim buszu: portret afrykańskiej wioski ukrytej w buszu / ARKA. // *Życie Płocka*. – 2009, nr 17, s. 24, il.

Wystawa fotografii Leszka Mądziaka pt. „Twarz Afryki” w Muzeum Mazowieckim w Płocku.

244. **BEES**.: Hojni sponsorzy wsparcie Muzeum Mazowieckiego: kolejny Malczewski zamieszkał w Płocku / BeeS. // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 21, s. 9, il.

Obraz Jacka Malczewskiego „Autoportret”.

245. **DYBIEC**, Aleksandra.: Tumska ma 200 lat / Aleksandra Dybiec. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2009, nr 133, s. 3, il. Plenerowa wystawa na Tumskiej o ul. Tumskiej

246. **KORDALA**, Tomasz.: Świat karpaccich świętyń: wystawa w spichlerzu / Tomasz Kordala. // *Biuletyn Muzealny*. – 2009, nr 2/14, s. 2, il.

Wystawa „Świat karpaccich świętyń. Sztuka Kościoła greckokatolickiego na Słowacji”.

247. **(LESZ)**.: Mała retrospektywa prac Jana Tarasina: w Muzeum Mazowieckim / (lesz). // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 23, s. 9, il.

248. **LICA-KACZAN**, Magdalena.: Idzie zapust Tumską, a z nim przebierańce...: wydarzenia / Magdalena Lica-Kaczan. // *Biuletyn Muzealny*. – 2009, nr 2/14, s. 5, il.

249. **MARUSZEWSKA**, Małgorzata.: Wielkopostny jazz / Małgorzata Maruszevska. // *Kronika Mazowiecka*. – 2009, nr 4, s. 44, il.

Koncert pieśni wielkopostnych w jazzowych aranżacjach w Muzeum Mazowieckim w Płocku.

250. **MATUSIAK**, Krzysztof.: Koncert w hołdzie Janowi Pawłowi II: muzeum koncertowe / Krzysztof Matusiak. // *Biuletyn Muzealny*. – 2009, nr 2/14, s. 7, il.

— **ORŁOWSKA**, Milena.: Komiks, Herman i jarmark = poz. 305

251. **PIASKOWSKI**, Grzegorz.: Spotkanie z kulturą etniczną. Mongolia: etnografia / Grzegorz Piaskowski. // *Biuletyn Muzealny*. – 2009, nr 2/14, s. 9, il.

252. **ROGALSKA**, Katarzyna.: Transparent po konserwacji. Dotacja ministerstwa (4): konserwacja / Katarzyna Rogalska. // *Biuletyn Muzealny*. – 2009, nr 2/14, s. 10, il. Transparent z Rosji Radzieckiej z 1920 r.

- **STOŁOSKA-FUZ**, Katarzyna.: Kajetan Morykoni (1774–1830) = poz. 84
- **SZATKOWSKA**, Lena.: Dwa wieki Tumskiej = poz. 306
- Muzeum Wsi Mazowieckiej**
- **GÓRNIAK**, Anna.: Mazowiecka Wielkanoc = poz. 118
- 253. JEZIERSKA**, Agnieszka.: Transport dworski w zbiorach Muzeum Wsi Mazowieckiej: nowe stałe wystawy/ Agnieszka Jezierska. // Kurier Sierpecki. – 2009, nr 11, s. 11, il.
- **RUMIŃSKI**, Robert.: Wielkanoc na Mazowszu = poz. 119
- 254. KALISZEWSKA**, Ewa.: Ocalenie dóbr kultury polskiej: Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu / Ewa Kaliszewska. // Znaj. – 2009, nr 2, s. 175–176, il.

Sport. Kultura fizyczna

- 255. DANIELUK**, Małgorzata.: Europejski stadion / Małgorzata Danieluk. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 7, s. 5, il.
Dwie koncepcje modernizacji stadionu im. Kazimierza Górskiego.
- 256. IP.**: Burzliwe obrady o kryzysie w sporcie: zebranie sprawozdawcze w MKS Kasztelan / IP. // Kurier Sierpecki. – 2009, nr 5, s. 12, il.
Walne zebranie sprawozdawczo-wyborcze za rok 2008 w MKS Kasztelan w Sierpcu.
- 257. JA**: Znamy najpopularniejszych: plebiscyt Życia Płocka rozstrzygnięty / JA // Życie Płocka. – 2009, nr 15, s. 29, il.
Wybór najpopularniejszych sportowców, trenerów i działaczy sportowych powiatu sierpeckiego.
- 258. (JOL.)**: Cel – awans do ekstraklasy: Dariusz Kubicki nowym trenerem Wisły Płock? / Jol. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 25, s. 39, il.
- 259. JOL.**: Cztery medale: Mistrzostwa Polski seniorów w wioślarstwie / Jol. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 24, s. 39, il.
- 260. KRYSIAK**, Mirosław.: Gmina Nowy Duninów pod żaglami / Mirosław Krysiak. // Powiat Płocki. – 2009, nr 40, s. 43–44, il.
Powiatowe Regaty Żeglarskie o Puchar Starosty Płockiego i Regaty Żeglarskie o Puchar Marszałka.
- **MAŁACHOWSKI**, Adam.: Tomek z Płocka jest najlepszy na świecie = poz. 92
- 261. MARCINIAK**, Jola.: Koniec kariery ikon Wisły: pożegnanie Artura Niedzielskiego i Andrzeja Marszałka / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 22, s. 46, il.
Piłkarze ręczni Wisły Płock.
- 262. MARCINIAK**, Jola.: W sezonie stracili tylko siedem punktów: przepis na sukces Błękitnych Gąbin / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 25, s. 39
- 263. ORLEN Monster Jam po raz pierwszy w Polsce!**: Monster Jam: legendarne amerykańskie zawody na Stadionie Śląskim. // Dziennik. – 2009, nr 119, dod. spec. ORLEN Monster Jam, s. 1–4, il.
Zawody z udziałem Monster Truck VERVA sponsorowanym przez PKN ORLEN SA.
- 264. OSIŃSKI**, Wojciech.: Sześć lat czekali na tytuł mistrza Polski: piłka ręczna: finał ekstraklasy mężczyzn / Wojciech Osiński, Maciej Cender. // Przegląd Sportowy. – 2009, nr 124, s. 20–21, il.
Vive Kielce – Wisła Płock 31(15):24(11).
- 265. OŻÓG**, Jerzy.: A może kryzys nas ominie / Jerzy Ożóg; rozm. przepr. Grzegorz Szkopek. // M 4. – 2009, nr 1, s. 8, il. rozmowa z prezesem Wisły Płock.
- **PASZKIEWICZ**, Tomasz.: Ważny uśmiech dzieci niepełnosprawnych = poz. 223
- **rad.**: Na boisku liczy się styl = poz. 85
- 266. Sportowiec Roku 2008 Miasta Sierpca** // Nasz Sierpc. – 2009, nr 2, s. 29–32, il.
- 267. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA**, Blanka.: Szansa na ocalenie Borowii / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 20, s. 11, il.

Stacja Wodna „Borowia” w Płocku.

- 268. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA**, Blanka.: „Żelazne” serce dla Płocka: III Piknik Lotniczy przyciągnął na lotnisko tłumy płocczan / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 25, s. 19, il.
- 269. ŚMIGIELSKI**, Marcin.: 45-lecie płockiej „Morki” / Marcin Śmigielski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 26, s. 6, il.
Oddział Żeglarsko-Motorowodny PTTK „Morka” w Płocku.
- 270. WIŚNIEWSKI**, Adam.: Wyczerpać limit pecha: piłkarz ręczny Adam Wiśniewski / Adam Wiśniewski, rozm. przepr. Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 14, s. 46, il.
- 271. ZARĘBSKI**, Andrzej.: Orlen: zapłacimy, ale... / Andrzej Zarębski, Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 129, s. 1, il.
Finansowanie drużyny piłki ręcznej i dofinansowanie budowy hali sportowo-widowskiej w Płocku przez PKN ORLEN SA.

XIII. LITERATURA PIĘKNA

Życie literackie

- 272. KOWALSKI**, Rafał.: Geoffrey Rush jako Ziemowit III: komiks o Płocku / Rafał Kowalski. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 81, s. 2, il.
Komiks „Tragedya Płocka” autorstwa Jacka Frąsia i Grzegorza Janusza.
- **NAWROCKA**, Janina.: Tak trudno... = poz. 86
- 273. PŁOSZEWSKA**, Małgorzata.: Śladami poezji / Małgorzata Płoszewska. // Gościniec Sztuki. – Nr 1/13 (2009), s. 11–32, il.
Historia spotkań popularyzujących poezję polską w Darmstadt i poezję niemiecką w Płocku.
- **RUTKOWSKI**, Tadeusz Paweł.: Portret zbiorowy „Ukaszonych” = poz. 72
- **SHORE**, Marcin.: Kawior, popiół i donosy = poz. 73
- **TRAMER**, Maciej.: Nasz Broniewski = poz. 74

Poezja

- 274. KALINOWSKI**, Jan Ryszard.: Drzekaliada / Jan Ryszard Kalinowski; [oprac. typograficzne Jan Drzewiecki; słowo wstępne Andrzej Zaniewski]. – Płock: Stowarzyszenie Autorów Polskich. Oddział w Płocku, 2009. – 59 s.: rys.; 21 cm. ISBN 978-83-925833-3-2

Proza

- 275. JANUSZ**, Grzegorz.: Tragedya Płocka: czyli legenda o zazdrości księcia Siemowita rymem i obrazem przedstawiona / scenariusz Grzegorz Janusz; rysunki i kolor Jacek Frąs; [rys historyczny Małgorzata Kwiatkowska; oprac. graficzne Jerzy Mazuś]. – Płock: Płocka Galeria Sztuki, 2009. – [28] s.: rys.; 21 cm +. Dzieje Siemowita III Piasta Płockiego: [24] s.; 14 cm. ISBN 978-83-61256-03-8
- 276. Spektrum XIV**: almanach Unii Polskich Pisarzy Lekarzy 2009 / [oprac. red. Jarosław Wanecki]. – Płock: Unia Polskich Lekarzy Pisarzy, 2009. – 122, [1] s.; 21 cm. ISBN 83-85887-27-X

XIV. SZTUKA

Architektura. Urbanistyka

- 277. LIBICKI**, Marcin.: Istnieją jeszcze tysiące dworów: akcja „Rz”: ratujemy dwory polskie / Marcin Libicki, Piotr Libicki. // Rzeczpospolita. – 2009, nr 139, s. A20–A21, il.
Zawiera rec. książki: Dwory i pałace wiejskie na Mazowszu / Marcin Libicki, Piotr Libicki. – Poznań, 2009.
- 278. LIBICKI**, Piotr (1973-): Dwory i pałace wiejskie na Mazowszu (obecne województwo mazowieckie) / Piotr Libicki; wstęp i współpr. autorska Marcin Libicki. – Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, cop. 2009. – XV, [1], 580, [4] s., [16] k. tabl. kolor.: il.; 23 cm. – ISBN 978-83-7301-826-6
- 279. Mazowsze** / fotografie Waldemar Panów, Zbigniew Pa-

- nów; wstęp Olgierd Budrewicz; [tł. Teresa Batuk-Ulewiczowa]. – Olszanica: Wydawnictwo Bosz, 2009. – 183, [1] s.: fot. kolor.; 31 cm. – ISBN 978-83-7576-052-1
280. **Pamięć musi trwać...: Dwa wieki Tumskiej:** wczoraj, dziś, jutro... / [red. Ewa Luma, Maria Zalewska-Mikulska, Artur Kras]. – Płock: Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, 2009. – 68 s.: fot.; 21 cm. – ISBN 978-83-88028-53-7
281. **Płock katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.** // W: Zabytki architektury polskiej. T. 3: N-S. Wyd. 2 zm. Warszawa, 2009. S. 44–45
- Malarstwo. Rzeźba. Galerie**
282. **CHLEWIŃSKI, Zbigniew.**: Ryszarda Koska osvajanie świata / Zbigniew Chlewiński. // Gościniec Sztuki. – Nr 1/3(2009), s. 120–126, il.
— Emancypantka z pędzlem = poz. 227
283. **KWASIBORSKI, Andrzej.**: Sówka w Płocku: relacje Gościniec / Andrzej Kwasiborski. // Gościniec Sztuki. – Nr 1/13(2009), s. 131–133, il.
Wystawa prac Erwina Sówki w Galerii OTO JA w 2008 r.
284. **(LESZ).**: Zapomniany Polakowski: pokaz prac / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 25, s. 9, il.
Wystawa prac Wacława Polakowskiego (1908–1983), przez wiele lat związanego z Płockiem.
285. **MAJEWSKI, Piotr.**: Rzeźbienie pozwala mu żyć: artysta z własną filozofią / Piotr Majewski. // Kurier Sierpecki. – 2009, nr 2, s. 7, il.
Sylwetka rzeźbiarza Piotra Lewandowskiego z Bonistawia.
286. **Oto oni:** Art Brut: Halina Dylewska, Barbara Chęcka, Adam Dębiński, Tadeusz Głowala. – Płock: Stowarzyszenie Edukacyjno-Artystyczne „Oto Ja”, 2009. – 105 s.: il., fot., rys.; 21 cm.
287. **SOŁTAN, Andrzej.**: Warszawa i okolice: album widoków = Warsaw: city and environs an album = Warschau und die Umgebung Aussichten–Album / [tekst Andrzej Sołtan; tł. Teresa Batuk-Ulewiczowa (jęz. ang.), Piotr Szyszkowicz (jęz. niem.)]. – Proszówki; Warszawa: Prowincjonarna Oficyna Wydawnicza, 2009. – [368] s.: il. kolor.; 34 cm + Teka [12] k. tabl. – (Skarby Kultury i Literatury Polskiej). – ISBN 978-83-88383-34-2
- Zabytki. Ochrona zabytków**
288. **AL.**: Rewitalizacja Zespołu Pałacowo-Parkowego im. Fryderyka Chopina w Sannikach oknem na świat dla Gminy Sanniki / al. // Wiadomości Sannickie. – 2009, nr 1, s. 21–22, il.
— **BIAŁECKA, Małgorzata.**: Fidel z Płocka = poz. 292
— **KOWALSKI, Rafał.**: Geoffrey Rush jako Ziemowit III = poz. 272
— **LIBICKI, Marcin.**: Istnieją jeszcze tysiące dworów = poz. 277
— **LIBICKI, Piotr.**: Dwory i pałace wiejskie na Mazowszu (obecne województwo mazowieckie) = poz. 278
289. **MZ.**: Zamek znów góruje nad Gostyninem: XII [właśc. XIII] Dni Gostynina / MZ, bkp. // Głos Gostyński. – 2009, nr 5, s. 1, 4–5, il.
Dni Gostynina połączone z uroczystością oddania do użytku odbudowanego zamku gostyńskiego.
290. **ROGALSKA, Katarzyna.**: Historia kamienicy położonej przy Starym Rynku 8 w Płocku zwanej „Domem Darmstadt” oraz związane z nią postacie historyczne / Katarzyna Rogalska. // Gościniec Sztuki. – Nr 1/13(2009), s. 37–61, il.
- Teatr**
291. **(RŁ).**: Chile i Srebrna Maska / (rł). // Sygnały Płockie. – 2009, nr 8, s. 11, il.
Srebrna Maska dla Piotra Bały.
- Muzyka**
292. **BIAŁECKA, Małgorzata.**: Fidel z Płocka / Małgorzata Białeckka. // Film, Art & Tourism. – 2009, nr 2(8), s. 86–91, il.
Instrument strunowy z XV wieku odnaleziony w czasie badań
- archeologicznych w Płocku.
293. **BURY, Roland.**: Nowhere znaczy wszędzie / Roland Bury. // Gościniec Sztuki. – Nr 1/13(2009), s. 80–89, il.
Festiwale i koncerty w Płocku z udziałem artystów i zespołów światowej muzyki.
294. **DENST, Mariusz.**: Myszka Miki w sosie słodko-kwaśnym / Mariusz Denst; rozm. przepr. Radosław Kossakowski. // Odra. – 2009, nr 5, s. 26–29, il.
Rozmowa z członkiem grupy Lao Che z Płocka.
295. **DOROBEK, A.**: Jednogłosowe powroty i kontynuacje / A. Dorobek. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 8, s. 14, il.
XV Festiwal Muzyki Jednogłosowej w Płocku.
296. **DOROBEK, A.**: Płocki konkurs Wieniawskiego / A. Dorobek. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 9, s. 16, il.
III Międzynarodowe Spotkania Młodych Skrzypków im. Mirosława Ławrynowicza.
297. **DOROBEK, Andrzej.**: Nieustająca Dumka / Andrzej Dorobek, Michał Pankowski. // Sygnały Płockie. – 2009, nr 10, s. 17, il.
VI Międzynarodowy Festiwal Płockie Dni Muzyki Chóralne.
- **GŁOWACKA, Aleksandra.**: Sannicki Ośrodek Kultury pozdrowia mieszkańców regionu = poz. 230
298. **KOWALSKI, Rafał.**: Legendarny Izrael nad Wisłą: płocki festiwal reggae / Rafał Kowalski. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 150, s. 2, il.
299. **LORD, Jon.**: Kocham muzykę / Jon Lord; rozm. przepr. „Gościniec Sztuki” / Deep Purple Fan Club. // Gościniec Sztuki. – Nr 1/13(2009), s. 90–96, il.
Rozmowa z angielskim muzykiem rockowym i kompozytorem, byłym członkiem grupy Deep Purple, który wystąpił w ramach inauguracji X Letniego Festiwalu Muzycznego w Płocku w 2008 r.
- **MARUSZEWSKA, Małgorzata.**: Wielkopostny jazz = poz. 249
— **MATUSIAK, Krzysztof.**: Koncert w hołdzie Janowi Pawłowi II = poz. 250
— **RADWAŃSKA-JUSTYŃSKA, Teresa.**: Iskierki wróżki Agnieszki = poz. 215
300. **Rozmowa z kapelmistrzem Młodzieżowej Orkiestry OSP w Gozdowie – Edwardem Wielgóckim.** // Słowo Gozdowa. – 2009, nr 2, s. 16–17, il.
301. **ŚMIGIELSKI, Marcin.**: Powiatowy Przegląd Orkiestr Dętych: w Gąbinie / Marcin Śmigielski. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 23, s. 17, il.
- Film**
302. **Festiwalowy Płock 2009:** kalendarz ważniejszych imprez. // Film, Art & Tourism. – 2009, nr 2(8), s. 16–17, 150–151, il.
303. **SZATKOWSKA, Lena.**: Chodź na plan filmowy!: Cinemagic.pl / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 24, s. 8, il.
4. Festiwal Zawodów Filmowych Cinemagic. PL – konferencja prasowa.
304. **SZATKOWSKA, Lena.**: Grand Prix dla Indii: IV Festiwal Filmów Turystycznych / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 22, s. 9, il.
- Fotografia**
- **ŁAKOMSKI, Mirosław:** Tumbonierka = poz. 110
305. **ORŁOWSKA, Milena.**: Komiks, Herman i jarmark / Milena Orłowska, Małgorzata Siuta, Kinga Wochowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2009, nr 129, s. 4, il.
Ekspozycja poświęcona ulicy Tumskiej w ramach obchodów Dni Historii Płocka, wystawy w Muzeum Mazowieckim i PGSz, widowisko historyczne „Władysław Herman i jego dwór” na podstawie powieści Zygmunta Krasińskiego.
306. **SZATKOWSKA, Lena.**: Dwa wieki Tumskiej: fotograficzna opowieść o najśłynniejszej płockiej ulicy / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2009, nr 24, s. 8, il.

XV. ZAGADNIENIA WYZNANIOWE

- 307. ADAMKOWSKI**, Arkadiusz.: Płock mniej pobożny / Arkadiusz Adamkowski. // *Gazeta Wyborcza – Płock*. – 2009, nr 100, s. 1, il.
Coroczne badanie niedzielnych praktyk religijnych przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego.
- 308. Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce** / pod red. Adama Dziuroka; Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2009. – 476, [1] s.; 25 cm. – (Monografie / Instytut Pamięci Narodowej–Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu; t. 57). ISBN 978-83-7629-099-7
- **DROZDOWSKI**, Jerzy.: Moje kapłaństwo = poz. 78
- 309. GRETKOWSKI**, Andrzej.: Zjawisko wypalenia wśród duchowieństwa: (na przykładzie badań w diecezji płockiej), cz. VI / Andrzej Gretkowski, Teresa Zbyrad. // *Miesięcznik Pastorski Płocki*. – 2009, nr 4, s. 179–204, il.
- 310. GRZYBOWSKI**, Michał Marian (1937–): Parafia św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Łęgu 1309–2009 / Michał Marian Grzybowski. – Płock : P.P.–H. „Drukarnia”, Samorząd Województwa Mazowieckiego, 2009. – 282 s.: il. kolor.; 21 cm. – ISBN 978-83-62081-00-4
- 311. JAKIMOWICZ**, Marcin.: Jak na drożdżach: ślady św. Faustyny w Płocku / Marcin Jakimowicz. // *Gość Niedzielny*. – 2009, nr 16, s. 24–26, il.
- 312. KOWALSKI**, Rafał.: Siostry budują kościół / Rafał Kowalski. // *Gazeta Wyborcza – Płock*. – 2009, nr 88, s. 1, il.
Rozbudowa Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Płocku.
- 313. KOWALSKI**, Rafał.: Z książki gości: Za długie te ogłoszenia / Rafał Kowalski. // *Gazeta Wyborcza – Płock*. – 2009, nr 93, s. 4, il.
Strona www Parafii pw. św. Bartłomieja Apostoła w Płocku.
- 314. KOWALSKI**, Wiesław (1945–): Suplement w sprawie Abp. Seniora Stanisława Wielgusa / Wiesław Józef Kowalski. – Płock: Komitet Obrony Księży, 2009. – 100 s.; 21 cm. – Bibliogr. s. 97–99. – ISBN 978-83-925201-1-1
- 315. MAŁECKA**, Agnieszka.: Ożywiać ducha / Agnieszka Małeczka. // *Gość Niedzielny*. – 2009, nr 16, dod. *Gość Płocki*, nr 16/10, s. VIII, il. – (Szlakiem kościołów jubileuszowych Roku św. Pawła.)
Kościół i parafia w Rokiciu.
- 316. PIĘTKA**, Włodzimierz.: Ukryte, najświętsze miejsce Płocka / Włodzimierz Piętka. // *Gość Niedzielny*. – 2009, nr 16, dod. *Gość Płocki*, nr 16/10, s. VI–VII, il.
Rozbudowa Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Płocku.
- 317. ROZEN**, Fryderyk.: Procesja Niedzieli Palmowej w pontyfikale płockim z XII wieku / Fryderyk Rozen. // *Notatki Płockie*. – 2009, nr 2/219, s. 3-7
- **SEMCZUK**, Przemysław.: Po ciemnej stronie mocy = poz. 89
- 318. ZAWADZKI**, Radosław.: Tam, gdzie brak kapłanów: nowi misjonarze dla Peru/ Radosław Zawadzki, Paweł Sprusiński; rozm. przepr. Renata Kowalska. // *Gość Niedzielny*. – 2009, nr 19, dod. *Gość Płocki*, nr 19/13, s. V, il.
- 319. ZDANIEWICZ**, Witold.: Zbadają, jak wierzymy: w Diecezji Płockiej rozpoczną się badania poziomu religijności / Witold Zdaniewicz, Lucjan Adamczuk; rozm. przepr. Agnieszka Małeczka. // *Gość Niedzielny*. – 2009, nr 14, dod. *Gość Płocki*, nr 14/8, s. III, il.

XVI. KSIĄŻKA I CZYTELNICTWO. BIBLIOTEKI

Biblioteki naukowe

- 320. KUĆKO**, Wojciech.: „Mądrość zbudowała sobie dom” / Wojciech Kućko. // *Sursum Corda*. – Numer powołaniowy (2008), s. 9, il.
Historia Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku.

Biblioteki publiczne

- 321. Biblioteki publiczne powiatu płockiego w 2008 r.** // Bibliotekarz Płocki. – 2009, nr 1, s. 25–47
- 322. Kronika ważniejszych wydarzeń kulturalno-oświatowych** organizowanych w bibliotekach samorządowych powiatu płockiego w 2008 r. // Bibliotekarz Płocki. – 2009, nr 1, s. 68–76, il.
- 323. WIŚNIEWSKA**, St.: Usługi świadczone przez Gminną Bibliotekę Publiczną w ramach realizacji Programu Integracji Społecznej finansowanego ze środków Poakcesyjnego Programu Wsparcia Obszarów Wiejskich / St. Wiśniewska. // *Echo Mochowa*. – 2009, nr 50, s. 8–9, il.
- Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego**
- 324. DANIELUK**, Małgorzata.: Dziewczyna – pistolet / Małgorzata Danieluk. // *Sygnaty Płockie*. – 2009, nr 8, s. 13, il.
Promocja książki Zofii Kucówny „Zatrzymać czas” w Książnicy Płockiej.
- **DYBIEC**, Aleksandra.: Tumska ma 200 lat = poz. 245
- 325. JOL.**: Pasje prezydenta Milewskiego / (rt). // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 17, s. 11, il.
Spotkanie w prezydentem Mirosławem Milewkim w Filii nr 8.
- 326. Kronika ważniejszych wydarzeń kulturalno-oświatowych organizowanych przez Książnicę Płocką w 2008 r.** // Bibliotekarz Płocki. – 2009, nr 1, s. 49–67, il.
- 327. (LESZ).**: Najlepsi recytatorzy zaprezentowali się w Książnicy Płockiej: XXXI konkurs „Pięknie być człowiekiem” rozstrzygnięty / (lesz). // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 23, s. 17, il.
- 328. (LESZ).**: Ostatni hołd dla wieszczka: Rok Słowackiego w Książnicy / (lesz). // *Tygodnik Płocki*. – 2009, nr 25, s. 9, il.
- **ORŁOWSKA**, Milena.: Komiks, Herman i jarmark = poz. 305
- 329. (RŁ).**: Chuligan wolności / (rt). // *Sygnaty Płockie*. – 2009, nr 7, s. 22, il.
Wystawa „Andrzej Bobkowski – chuligan wolności” w Książnicy Płockiej.
- 330. (RŁ).**: Nie dla dżentelmena / (rt). // *Sygnaty Płockie*. – 2009, nr 7, s. 22, il.
Promocja esejów Eustachego Ryłskiego „Po śniadaniu” w Książnicy Płockiej.
- 331. Sprawozdanie z działalności Książnicy Płockiej im. Wł. Broniewskiego za 2008 rok.** // Bibliotekarz Płocki. – 2009, nr 1, s. 5–24
- **SZATKOWSKA**, Lena.: Dwa wieki Tumskiej = poz. 306
- Czasopiśmiennictwo**
- 332. (RŁ).**: Żabia perspektywa / (rt). // *Sygnaty Płockie*. – 2009, nr 9, s. 15
Zawiera rec. trzynastego numeru czasopisma „Gościniec Sztuki”.
- 333. ZGIERSKA**, Alicja.: Warto znać „Znaj” / Alicja Zgierska. // *Gazeta Polska*. – 2009, nr 18, s. 21, il.
Zawiera rec. pierwszego i drugiego numeru czasopisma „Znaj”.
- 334. [„ZNAJ” – recenzja]**. // *Gościniec Sztuki*. – Nr 1/13 (2009), s. 147–148
Zawiera rec. pierwszego numeru czasopisma „Znaj”.

INDEKS OSOBOWY

- Adamczuk, Lucjan 319
 Adamkowska, Emilia 18, 64
 Adamkowski, Arkadiusz 13, 307
 Adamska, Hanna 174
 AK 125
 al. 175-177, 288
 Andrzejczyk, Marzena 229, 230
 ARKA 243
 AS 154, 159, 178, 233
 AW 213
 Bałuk-Ulewiczowa, Teresa 279, 287
 Baranowski, Tomasz 210
 Baranowski, Henryk 22
 Bednarek, Janina 52
 BesS. 161, 234-236, 244
 Bielecka, Małgorzata 292
 Bielak, Małgorzata 1
 Bienkowski, Krzysztof 55
 Biliant, Anna 73
 Bła 289
 Bobber, Mariusz 75
 Boczkowska, Alina 135, 166
 Boganowski, Ryszard 113
 Bosisio, Michał 60, 179
 Braun, Krzysztof 41
 Brzeziński, Paweł 44
 Budrewicz, Olgierd 279
 Bury, Roland 293
 Ceglawska, Blanka zob. Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka
 Cender, Maciej 264
 Cendroska, Dorota 217
 Chlewiński, Zbigniew 282
 Chojnacki, Mieczysław 75
 Cichocki, Mariusz 141
 Cegińska, Danuta zob. Olewnik-Cieplińska, Danuta
 Cibulka, Emilia 71
 Czamecki, Marek 147
 Czermiński, Kazimierz 79, 82, 113
 Czyżewski, Adam 126
 Danieluk, Jacek 94, 167, 181, 199, 200
 Danieluk, Małgorzata 142, 255, 324
 Dąbrowski, Jacek 38, 135, 179
 Deja, Monika 95, 96
 Denst, Mariusz 294
 Dobroń, Elżbieta 1
 Dorobek, Andrzej 19, 295-297
 Dorobek, Jarosław 148
 Drozdowski, Jerzy 78
 Drzewiecki, Jan 274
 Duraj, Danuta zob. Walczak-Duraj, Danuta
 Duszczak, Michał 127
 Dwojnych, Andrzej 27
 Dybiec, Aleksandra 143, 216, 220, 224, 245
 Dymek, Benon 41
 es. 144
 Frąś, Jacek 275
 Fuz, Katarzyna zob. Stołoska-Fuz, Katarzyna
 Galicka, Izabella zob. Mikulska-Galicka, Izabella
 Gancarczyk, Marek 20
 Gapińska, Elżbieta
 Głowacka, Aleksandra 229, 230
 Gołębiewski, Grzegorz 116
 Górniak, Anna 118
 Górzyński, Maciej 131
 Grala, Marek 110
 Gregorczyk, Ewa 48
 Gretkowski, Andrzej 309
 Grochowska, Krystyna 108
 Grzybowski, Michał Marian 310
 IP 256
 JA 257
 Jakimowicz, Marcin 311
 Janusz, Grzegorz 275
 Jaroszewski, Artur
 Jasińska, Ewa 45, 83
 JB 125
 Jelec, Antoni 7
 Jezierska, Agnieszka 253
 jj. 61
 Jochemczyk, Mariusz 74
 Jol. 155, 236, 237, 225
 Justyńska, Teresa zob. Radwańska-Justyńska, Teresa
 Kaczan, Magdalena zob. Lica-Kaczan, Magdalena
 Kaczmarek, Janusz 87
 Kalinowski, Jan Ryszard 274
 Kaliński, Adam 186
 Kaliszewska, Ewa. 254
 Kaźmierowicz, Wiktor 66
 Kluczyński, Zenon 15
 Kłobukowski, Mirosław 145
 Kolińska, Iwona 32
 Konarska-Pabiniak, Barbara 16, 100, 104, 107, 168, 169,
 185, 194, 205
 Koński, Wiesław 36
 Kopec, Wiesław 54
 Kordala, Tomasz. 246
 Kossakowski, Radostaw 294
 Kowalska, Dorota 201
 Kowalska, Hanna 160
 Kowalska, Renata 318
 Kowalski, Maciek 64
 Kowalski, Rafał 58, 149, 272, 298, 312, 313
 Kowalski, Wiesław 314
 Kozłowska, Zofia 101, 162
 Krajewski, Tomasz 30
 Kras, Artur 280
 Krawczyńska, Renata 37
 Krawiec, Jacek 129
 Krużyński, Wojciech 64
 Krymowa, Alicja 97
 Krysiak, Mirosław 260
 Kućko, Wojciech 320
 Kuliński, Andrzej 237
 Kurasz, Jakub 129
 Kwasiński, Andrzej 283
 Kwiatkowska, Małgorzata 275
 Latkowski, Sylwester 87, 201
 (lesz) 247, 284, 327, 328
 Lewandowska, Agnieszka 47
 Lewandowska, Magdalena 23
 Libicki, Marcin 277, 278
 Libicki, Piotr 277, 278
 Lica-Kaczan, Magdalena 248
 Lichočka, Joanna 88
 Lord, Jon 299
 Luma, Ewa 280
 Łabarewski, Radostaw 170
 Łakoma, Agnieszka 129
 Łakomski, Mirosław 110
 (m.d.) 100
 Majewski, Dariusz 31
 Majewski, Piotr 121, 285
 Małachowski, Adam 92, 139
 Małeczka, Agnieszka 315, 319

- Marciniak, Jola 261, 262, 270
 Marczak, Iwona 71
 Maruszewska, Małgorzata 249
 Maślanka, Renata 51
 Matusiak, Krzysztof 250
 Mazurska, Wiesława 1
 Mazuś, Jerzy 275
 Michnik, Adam 13
 Mikulska-Galicka, Izabella 105
 Mikulska, Maria. zob. Zalewska-Mikulska, Maria
 Milczarek, Katarzyna 222
 Milewski, Mirosław 186
 Milkiewicz, Wiesław 130
 Misiak, Leszek 202
 Moryc, Jakub 70
 Mś 136, 187, 238
 Murawska, Małgorzata 217
 MZ 289
 Nawarecki, Aleksander 74
 Nawrocka, Janina 86
 Niedworok, Josef 130
 Niškiewicz, Ferdynand 131
 Nowak, Bożena 231
 Nycek, Jan Bolesław 34, 141, 148
 Obzejta-Żbikowska, Dorota 9, 10
 Olewnik-Cieplińska, Danuta 88
 Orłowska, Milena 305
 Osiński, Wojciech 264
 Ossowski, D. 215
 Ożóg, Jerzy 265
 Pabiniak, Barbara zob. Konarska-Pabiniak, Barbara
 Pabiniak, Barbara Konarska-
 Pankowski, Michał 297
 Panów, Waldemar 279
 Panów, Zbigniew 279
 Papierowski, Andrzej 112
 Paszkiewicz, Tomasz 223
 Piaskowski, Grzegorz 251
 Piekut, Henryk 124
 Piętko, Włodzimierz 316
 Piotrowiak, Miłosz 74
 Piotrowski, Paweł 66
 Płoszewska, Małgorzata 273
 Ptasiewicz, Zbigniew 43
 Pytelewska, Maria 106
 Pytlakowski, Piotr 87
 Rad. 80, 81, 85, 156, 208, 218, 232, 242
 Radwańska-Justyńska, Teresa 206, 215, 219
 Red. 147
 Rinas, Daniel 67
 (rt) 226, 291, 329, 330, 332
 Rogalska, Katarzyna 252, 290
 Rozen, Fryderyk 317
 rs. 239
 Rumiński, Robert 119
 Rutecka, Jolanta 117, 148
 Rutkowski, Tadeusz Paweł 72
 Rybarczyk, Paweł 95
 Rychlewski, Grzegorz 133
 Semczuk, Przemysław 89
 Shore, Marci 72, 73
 Sieradzka, Iwona 163
 Sierocki, Adam 190
 Siuta, Małgorzata 76, 305
 Smuk-Stratenwerth, Ewa 51, 157
 Sobieraj, Leonard 5
 Sobieski, Paweł 207
 Solarzski, Bolesław 114
 Soltan, Andrzej 287
 Sprusiński, Paweł 318
 Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka 59, 99, 158, 240, 267, 268
 Stołoska-Fuz, Katarzyna 84, 111
 Stratenwerth, Ewa zob. Smuk-Stratenwerth, Ewa
 Stratenwerth, Peter 67
 Struzik, Małgorzata 39
 Strzelecki, Zbigniew 28
 Subotowicz, Elżbieta 39
 Sukniawicz, Daniel 33
 Sypek, Robert 33
 Syperek, Anna 50
 szat. 192
 Szatkowska, Lena 303, 304, 306
 Szatkowski Tomasz 46, 134, 151, 152
 Szkopek, Grzegorz 265
 Szpakowicz, Piotr 166
 Szyszkwicz, Piotr 287
 Śmigieński, Marcin 98, 120, 122, 165, 193, 269, 301
 Śniecikowski, Włodzimierz 194
 Świerad, Krzysztof 68
 Tramer, Maciej 74
 Trębińska, A 173.
 Trubas, Michał 203
 ub. 227
 Ulewiczowa, Teresa zob. Batuk-Ulewiczowa, Teresa
 wąg. 241
 Walczak-Duraj, Danuta 21
 Waneci, Jarosław 6, 276
 Wąsiewski, Grzegorz 211
 Wielgocki, Edward 300
 Wilk, Marian 90
 Wiśniewska, St. 323
 Wiśniewski, Adam 270
 Wiśniewski, Janusz 53
 Wiśniewski, Sławomir 22
 Wochowska, Kinga 305
 Wodtke, Piotr 115
 Wojno, Lesław 15
 Woźniak, Hubert 138, 140, 153, 195, 196, 271
 Wróbel, Maciej 91, 204, 212
 Wyróstek, Szymon 24
 Zal. 221
 Zalewska-Mikulska, Maria 280
 Zaniewski, Andrzej 274
 Zarębski, Andrzej 271
 Zawadzki, Radosław 318
 Zbyrad, Teresa 309
 Zbyszewska, Alicja 11
 Zdaniewicz, Witold 319
 Zdrójewski, Marek Z. 214
 Zgierska, Alicja 333
 Ziętek, Janina 29
 Ziętek, Maria 77
 Zonenberg, Jadwiga 123
 Zych, Andrzej 78
 Żarkowska, Danuta 171
 Żbikowska, Dorota zob. Obzejta-Żbikowska, Dorota

Opracowanie:
Małgorzata Bielak, Elżbieta Dobroń, Wiesława Mazurska,
Iwona Tysiak-Kowalska
Książnica Płocka im. Wł. Broniewskiego
09-400 Płock, ul. Kościuszki 6
Tel. (o24) 268 00 21 lub (024) 268 00 25
e-mail: dib@bibl.plock.pl

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Materiały do Notatek Płockich prosimy przysyłać w 1 egzemplarzu (wydruk komputerowy wraz z dyskietką lub płytą CD), napisanym zgodnie z normą (tj. 30 wierszy na stronie, 65 znaków w wierszu, bez poprawek),

Ważna informacja: Maksymalna objętość 15 stron wraz z przypisami.

Prosimy również o krótką informację Autora o sobie: wykształcenie, stopnie naukowe, miejsce zatrudnienia (adres) oraz telefon do wiadomości redakcji.

Artykuły prosimy zaopatrzyć w abstrakt w języku polskim o objętości do 250 znaków oraz zestawienie słów kluczowych (nie więcej niż 5).

Prosimy o dołączenie, po przypisach, tytułu artykułu w języku angielskim i „Summary” w języku angielskim o objętości do 300 znaków.

Informujemy, że wydrukowanie artykułu
zwarunkowane jest uzyskaniem pozytywnej recenzji wydawniczej.

Redakcja *Notatek Płockich*

Na okładce: Pałac w Sannikach
rys. Paweł Tencer

Skład i druk:
Wydawnictwo i Poligrafia "IWANOWSKI"
09-407 Płock, ul. Dziewiarska 7
Tel. (0-24) 26-36-593, 26-89-556
e-mail: wydawnictwo@iwanowski.com.pl

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku

- ADMINISTRACJA
- BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE
- INFORMATYKA
- PEDAGOGIKA
- PIELEŃNIARSTWO
- POLITOLOGIA
- WYCHOWANIE FIZYCZNE
- ZARZĄDZANIE

Bezpłatne studia dzienne na specjalnościach:

- ADMINISTRACJA SAMORZĄDOWA
- ZARZĄDZANIE PROJEKTEM

Płock, Al. Kilińskiego 12
budynek A, pokój nr 1
tel. (+48 24) 366 41 00, 366 41 50
rekrutacja@wlodkowic.pl

www.wlodkowic.pl

Dajemy Ci wachlarz możliwości

ZAJĘCIA E-LEARNINGOWE
ATRAKCYJNE SPECJALNOŚCI
W RAMACH KIERUNKÓW
ROZBUDOWANY SYSTEM
STYPENDIALNY
WYBRANE BEZPŁATNE
CERTYFIKOWANE KURSY
STUDIA PODYPLOMOWE
NOWOCZESNY KAMPUS
WŁASNY AKADEMIK CENTRUM SPORTOWE